

1. Természettudományok
 - 1.1. Matematika- és számítástudományok
 - 1.2. Fizikai tudományok
 - 1.3. Kémiai tudományok
 - 1.4. Földtudományok
 - 1.5. Biológiai tudományok
 - 1.6. Környezettudományok
 - 1.7. Multidiszciplináris természettudományok

www.degyfk.hu/kulonlegesbanasmod

2. Műszaki tudományok
 - 2.1. Építőmérnöki tudományok
 - 2.2. Villamosmérnöki tudományok
 - 2.3. Építésmérnöki tudományok
 - 2.4. Anyagtudományok és technológiák
 - 2.5. Gépészeti tudományok
 - 2.6. Közlekedéstudományok
 - 2.7. Vegyészmérnöki tudományok
 - 2.8. Informatikai tudományok
 - 2.9. Agrár műszaki tudományok
 - 2.10. Katonai műszaki tudományok
 - 2.11. Multidiszciplináris műszaki tudományok

3. Orvostudományok
 - 3.1. Elméleti orvostudományok
 - 3.2. Klinikai orvostudományok
 - 3.3. Egészségtudományok
 - 3.4. Gyógyszertudományok
 - 3.5. Multidiszciplináris orvostudományok

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD

Interdiszciplináris szakmai lap

4. Agrártudományok
 - 4.1. Növénytermesztési és kertészeti tudományok
 - 4.2. Állatorvosi tudományok
 - 4.3. Állattenyésztési tudományok
 - 4.4. Élelmiszertudományok
 - 4.5. Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok
 - 4.6. Multidiszciplináris agrártudományok

5. Társadalomtudományok
 - 5.1. Gazdálkodás- és szervezéstudományok
 - 5.2. Közgazdaságtudományok
 - 5.3. Állam- és jogtudományok
 - 5.4. Szociológiai tudományok
 - 5.5. Politikatudományok
 - 5.6. Hadtudományok
 - 5.7. Multidiszciplináris társadalomtudományok

6. Bölcsészettudományok
 - 6.1. Történelemtudományok
 - 6.2. Irodalomtudományok
 - 6.3. Nyelvtudományok
 - 6.4. Filozófiai tudományok
 - 6.5. Nevelés- és sporttudományok
 - 6.6. Pszichológiai tudományok
 - 6.7. Néprajz és kulturális antropológia
 - 6.8. Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
 - 6.9. Vallástudományok
 - 6.10. Média- és kommunikációstudományok
 - 6.11. Multidiszciplináris bölcsészettudományok

7. Művészetek
 - 7.1. Építőművészet
 - 7.2. Iparművészet
 - 7.3. Képzőművészet
 - 7.4. Színházművészet
 - 7.5. Film- és videóművészet
 - 7.6. Zeneművészet
 - 7.7. Tánc- és mozdulatművészet
 - 7.8. Multimédia

8. Hittudomány

II. évfolyam 2016/3.

ISSN 2498-5368
DOI 10.18458/KB.2016.3.1

IMPRESSZUM

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD - INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI LAP

Alapítva: 2014-ben.

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 46.§ (4) bekezdése alapján nyilvántartásba vett sajtótermék (határozatról szóló értesítés iktatószáma: CE/32515-4/2014).

Kiadó: Debreceni Egyetem

A kiadó székhelye:

Debreceni Egyetem
4032 Debrecen, Egyetem tér 1.

Kiadásért felelős személy:

Szilvássy Zoltán József, rektor

A szerkesztőség levelezési címe:

Debreceni Egyetem
Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar
Különleges Bánásmód folyóirat szerkesztősége
4220 Hajdúböszörmény, Désány István u. 1-9.

Tel/fax: 06-52/229-559

E-mail: titkarsag@ped.unideb.hu

Web: www.degyfk.hu

Szerkesztésért felelős személy:

Mező Ferenc

Tördelőszerkesztő: Mező Ferenc, Roskó Tibor

Alapító főszerkesztő: Mező Ferenc (Debreceni Egyetem, Magyarország)

Tanácsadó testület (ABC rendben):

Balogh László (Magyar Tehetséggyógyító Társaság, Magyarország)
Gerevich József (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Magyarország)
Hatos Gyula (Magyarország)
Koncz István (Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület, Magyarország)
Mesterházy Zsuzsanna (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Magyarország)
Nagy Dénes (Melbourne University, Ausztrália)
Varga Imre (Szegei Tudományegyetem, Magyarország)

Szerkesztőség (ABC rendben):

Bernáth Krisztina (Partiumi Keresztény Egyetem, Románia)
Dávid Mária (Eszterházy Károly Főiskola, Magyarország)
Egri Tímea (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Magyarország)
Fónai Mihály (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Horváth László (Debreceni Egyetem, Magyarország)
H. Tóth István (Károly Egyetem, Csehország)
János Réka (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Lepeš, Josip (University of Novi Sad, Szerbia)
Kelemen Lajos (Póliforma Kft., Magyarország)
Kiss Szidónia (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
Kondé Zoltánné Dr. Ináncsy-Pap Judit (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Kormos Dénes (Miskolci Egyetem, Magyarország)
Láda Tünde (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Márton Sándor (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Mező Katalin (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Molnár Balázs (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Nagy Lehotsky Zsuzsa (Konstantin Filozófus Egyetem Nyitra, Szlovákia)
Nemes Magdolna (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Sarka Ferenc (Miskolci Egyetem, Magyarország)
Schéder Veronika (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Szabó Edina (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Szilágyi Barna (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Vargáné Nagy Anikó (Debreceni Egyetem, Magyarország)
Vass Vilmos (Budapesti Metropolitan Egyetem, Magyarország)
Váradi Natália (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai magyar Főiskola, Ukrajna)

Note: The title of the journal comes from a Hungarian Act CXC of 2011. on National Public Education in which they use the term 'Különleges Bánásmód', and this translates as Special Treatment, but this encompasses the areas of Special Educational Needs, Talented Children and Children with Behaviour and Learning Difficulties. The adoption of Special Treatment is therefore in accordance with Hungarian law, but it is recognised that the translation may not be perfect in expressing the full meaning of what is encapsulated in this term.

TARTALOM

EMPIRIKUS ÉS ÉRTEKEZŐ TANULMÁNYOK	4
Biszkuné Orosz Tóth Ildikó: <i>A friss diplomások emberi tőke beruházásainak munkaerő-piaci hatása</i>	5
Vladár Anita: <i>A kiégés vizsgálata a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció függvényében orvosok körében</i>	15
R. Fedor Anita és Balogh Erzsébet: <i>A fiatalok családalapítási mintázata</i>	31
Erdei Norbert: <i>A fogyatékkal élő emberek elutasításának és elfogadásának története napjainkig és helyzetük a mai oktatási rendszerben</i>	41
Herbainé Szekeres Erika és Szekeres Ágota: <i>Nemi arányok és a rokonszenvi választások kapcsolatának vizsgálata enyhén értelmi fogyatékos tanulókat integráló osztályokban</i>	51
Roskó Tibor: <i>Globális tudásbázis szemantikus WEB alapokon</i>	67
MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK	79
Ábrám Tibor és Sarka Ferenc: <i>Egy tehetséggondozó stratégia kidolgozását megelőző felmérés tanulságairól - tehetséggondozás a Magyarországi Református Egyház által fenntartott nevelési-oktatási intézményekben</i>	81
MŰHELY BEMUTATÓK	97
<i>Gyógypedagógus képzés indul 2017-ben a Debreceni Egyetemen</i>	99
KÖNYVAJÁNLÁS, RECENZÍÓ	101
Gerhát Réka: <i>A sporttehetség felismerésének és fejlesztésének pszichológiai alapjai (recenzió)</i>	103

**EMPIRIKUS ÉS ÉRTEKEZŐ
TANULMÁNYOK**

A FRISS DIPLOMÁSOK EMBERI TŐKE BERUHÁZÁSAINAK MUNKAERŐ-PIACI HATÁSA

Szerző:

Biszkuné Orosz Tóth Ildikó
Debreceni Egyetem

Szerző e-mail címe:
biszkune.ildiko@foh.unideb.hu

Lektorok:

Koncz István
Professzorok az Európai Magyarorszáért

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Mező Katalin
Debreceni Egyetem

Schéder Veronika
Debreceni Egyetem

Biszkuné Orosz Tóth Ildikó (2016): A friss diplomások emberi tőke beruházásának munkaerő-piaci hatása, *Különleges Bánásmód*, II. évf. 2016/3. szám, 5-13. DOI 10.18458/KB.2016.3.5

Absztrakt

Tanulmányunkban a frissdiplomások munkaerőpiaci elhelyezkedésének nehézségeit, lehetőségeit kívánjuk részletesen feltárni, megvizsgálni. A felmérés elkészítéséhez a Debreceni Egyetemen végzett egészségügyi ápolók körében végeztünk adatgyűjtéseket. Elsődleges célunk a megszerzett végzettség hasznosságának mérése, azaz, a vizsgálat alanyai milyen mértékben tudtak a megszerzett szakképesítésnek megfelelő munkakört betölteni. A feltevéseinket statisztikai módszerekkel igyekeztünk alátámasztani.

Kulcsszavak: Debreceni Egyetem, egészségügy, frissdiplomás, munkaerő

Diszciplínák: pedagógia, közgazdaságtan

Abstract

EFFECTS ON JOB MARKET OF FRESH GRADUATES' HUMAN CAPITAL INVESTMENT

In our study we would like to reveal the difficulties of getting a job as a fresh graduate. We conducted a survey among health care graduates at the University of Debrecen. Our goal is to measure the value of qualification of medical staff and to measure usefulness of the qualification and to see how many graduates could get a job according to their qualification. Our hypothesis is confirmed by statistical measurements.

Keywords: University of Debrecen, health care, graduate, human resource

Disciplines: pedagogy, economy

Tervezett vizsgálatunkban a frissen diplomázott hallgatók munkaerő-piaci életútjának kezdőpontjára fókuszálunk. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a megszerzett diploma birtokában hogyan kezdődik az érintettek munkaerő-piaci karrierje. Vajon végzettségüknek megfelelő szakterületen helyezkednek-e el? Vajon munkaerő-piaci aspirációjuk adekváтан kapcsolódik felsőfokú tanulmányaikhoz? Arra is választ keresünk, hogy a hallgatói eredményesség meghatározza-e az elhelyezkedés kimenetelét. Kérdésként vetődik fel az is, hogy a hazai vagy a nemzetközi munka világa vonzza-e inkább a végzett diplomásokat. Ez utóbbi kérdésfelvetés különösen aktuális a vizsgálatunk alanyai, vagyis az egészségügyi tudományterületen végzettek vonatkozásában.

Témánk elméleti háttérét elsősorban az emberi és társadalmi tőke elméletek adják. Az emberi tőkébe történő beruházás megtérülésének kérdésének megközelítése több diszciplína mentén értelmezhető pl.: közgazdasági, szociológiai, neveléstudományi. Számos hazai empirikus vizsgálódás eredménye (Kovács 1983; Kertesi és Köllő 2001; Szanyi 2005; Galasi 2004; Kertesi és Varga 2005; Polónyi 2008; Györgyi 2014) alapján kijelenthetjük, hogy az iskolai végzettség, a munkaerő-piaci tapasztalat jelentősen befolyásolja az elhelyezkedési esélyeket (R. Fedor 2015). Ennek értelmében a diplomával rendelkező pályakezdő fiatalok elhelyezkedési esélyei kedvezőbbek a diplomával nem rendelkező társaiknál. A hazai adatok alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a tudásba történő befektetés megtérül a munkaerő-piacon, hiszen a különböző iskolai végzettségi fokozatokat összevetve azt tapasztaljuk, hogy az egyetemi diplomával rendelkezők körében a legmagasabb (közel 80%) a foglalkoztatottak aránya (lásd: 1. táblázat).

1. táblázat: Foglalkoztatási ráta legmagasabb iskolai végzettség szerint (2006–2015) KSH adatok alapján. Forrás: Net1.

Év	8 általános iskolánál kevesebb	Általános iskola 8. osztálya	Szakiskola és szakmunkásképző	Gimnázium	Egyéb érettségi	Főiskola	Egyetem	Összesen
Együtt								
2006	5,2	22,5	68,7	42,5	66,4	75,5	74,8	50,9
2007	4,9	22,0	67,5	42,1	65,9	73,4	74,4	50,7
2008	5,1	22,0	65,2	40,6	64,5	72,4	75,2	50,0
2009	5,6	20,5	62,4	40,0	62,7	71,8	72,8	48,8
2010	7,8	20,5	61,4	39,1	61,8	71,0	72,3	48,7
2011	6,7	20,8	60,8	39,7	61,5	71,3	73,7	49,1
2012	8,1	21,2	60,7	41,0	62,3	71,2	73,0	50,1
2013	9,8	22,0	60,9	42,5	63,1	70,5	74,2	51,2
2014	11,8	25,9	63,2	45,3	65,7	71,3	75,3	54,1
2015	15,1	28,2	63,9	48,1	67,0	72,5	77,5	55,9

Az elmúlt évtizedekben jelentős demográfiai változások jellemezték hazánkat, többek között csökkent a születések száma, kitolódott a házasságkötések az első gyermekvállalás időpontja. Csökken a házasságkötések száma és továbbra is igen magas a válások aránya. A válások egyre növekvő számának egyenes következménye az egyszülős családok gyarapodása, mely a szülők társadalmi tőkéjének hiányos átadását eredményezi. Ezt a jelenséget Coleman a társadalmi tőke strukturális hiányosságaként értelmezi. Tervezett kutatásunkban vizsgálni kívánjuk, hogy a család szerkezetének jellege hatással van-e a fiatalok elhelyezkedésére.

A társadalmi tőke abban különbözik leginkább a többi tőkefajtától, hogy a cselekvők közötti viszonyokban ölt testet, tehát nem lelhető fel sem magukban a cselekvőkben, sem a termelés

anyagi eszközeiben, tehát Coleman a kapcsolatok fontosságát hangsúlyozza, számos példát hoz fel ennek demonstrálására (Coleman 1996,1998). A családok magas jövedelme és a szülők magas iskolai végzettsége alacsony társadalmi tőkével párosulva nem tudja kifejteni az előzetesen elvárt hatást. A magas társadalmi tőke azonban, kapcsolódva a már említett előnyökhöz, képes megsokszorozni azok erejét (Coleman 1996). Esettanulmányok egész sorát hozták fel példaként annak bizonyítására, hogy a szülők - különösképpen az édesanya - magas társadalmi tőkéje képes kiegyenlíteni egyéb hátrányokat. Még a szegény és csonka családok esetében is jó eredménnyel végezték a gyerekek iskolai tanulmányaikat, ha az anya és a gyermeke között erős érzelmi kapcsolat állt fenn és a családot sok barát vette körül.

Elméleti háttér

A téma vizsgálatának elméleti háttere multidiszciplináris jellegű, mivel számos tudományterület szolgál alapjául a vizsgálandó területnek, többek között: pedagógia, szociológia, közgazdaságtan, jog. Mindemellett a tervezett kutatásunk elméleti alapjait az emberi és társadalmi tőke elméletek, valamint a korábbi hazai és külföldi kutatási eredmények adják. Kutatási tervünkben a tőke elméleteket emeljük ki.

A társadalmi tőke meghatározásának négy irányvonala különböztethető meg, a közgazdaságtani, a szociológiai, a politológiai és az antropológiai megközelítés. A társadalmi tőkének nincs egyetlen konkrét definíciója, a különböző szempontok szerint vizsgálódó szociológiai, antropológiai, politológiai és közgazdasági irányultságú kutatások különböző aspektusát ki-emelve definiálják (Imre 2001; Pusztai 2009). Munkánkban nem mutatjuk be a lehetséges definíciók teljes palettáját, elsősorban Bourdieu (1998), Coleman (1996), Granovetter (1988) elméleteire hivatkozunk.

Bourdieu (1998) a következő egymásba konvertálható tőkeformákat különböztette meg:

- Gazdasági tőke* - konvertálás: közvetlenül pénzre
- intézményesedésre hajlam: különösen a tulajdonjogi formában
- Kulturális tőke* - konvertálás: bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé
- intézményesedésre hajlam: az iskolai végzettségi titulusok formájában
- Társadalmi tőke* - konvertálás: bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé
- intézményesedésre hajlam: nemesi címek formájában

Gazdasági tőke (közgazdaság-elmélet):

- gazdasági gyakorlatból eredeztetett fogalom, a kapitalizmus találmánya
- a közgazdaság-elmélet társadalmi csereviszonyok két formáját különíti el:
 - a.) gazdasági – egyszerű árucserére, melyet a profit maximalizálása és (gazdasági) önzés vezérel
 - b.) nem gazdasági – a társadalmi csereviszonyok összes többi formája, nem gazdasági, önzetlen viszony

Kulturális tőke:

- Inkorporált kulturális tőke – bensővé tett, a szervezet tartós készségei
- Objektívált kulturális tőke – tárgyasult, pl. képek, könyvek, eszközök, gépek, stb. elméletek és azok kritikái, problematikák nyomán valósultak meg

-Intézményesült kulturális tőke – tárgyiasult forma, de elkülönített kezelése célszerű, mert sajátos tulajdonságokat kölcsönöz az általa garantált kulturális tőkének

Társadalmi tőke: aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek az egy csoporthoz tartozáson alapulnak:

Hitelképesség: az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összessége, ami valamennyiük számára biztosítéku szolgál

Intézményesülési aktus: valamilyen közös név felvétele, ami valamilyen osztályhoz, családhoz, stb, tartozást jelent

Intézményesült kapcsolatok: intézményesülési aktus révén jön létre, a társadalmi tőkeviszonyról ad tájékoztatást.

Csereviszony: - a társadalmi tőke alapját képezik
- anyagi és szimbolikus szempontok szerint szerveződik
- nem korlátozódik teljesen földrajzi, gazdasági és társadalmi közelségre

A társadalmi tőke az emberek közötti kapcsolatokban megbúvó erőforrás, mely a kapcsolatok mennyiségének, minőségének és struktúrájának függvénye. Az emberi kapcsolatokban áramló energia elősegítheti az egyén boldogulását, de egyúttal elősegítheti a kollektív cselekvést is és ez által egy egészséges és prosperáló társadalom fenntartását.

A szociológusokat és antropológusokat már régóta foglalkoztatja a társadalmi hálózatok kérdése: miként szolgálnak a társadalmi kapcsolatok rendszerei a különböző feladatok elvégzésének eszközeiként, illetve hogyan biztosítanak rendet és adnak értelmet a társadalmi életnek. A fogalom a karrierjét a nyolcvanas években kezdte Pierre Bourdieu francia szociológus munkája által, de igazán népszerűvé James Samuel Coleman, majd Robert D. Putnam olasz, társadalmi tőkéről szóló műveivel vált. Bourdieu három tőkefajta különböztetett meg: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőkét. Ezen erőforrások birtoklását és továbbörökítését az úgynevezett szimbolikus tőke garantálja. Bourdieu elmélete szerint a tőkefajta birtoklása segíti az uralkodó osztályt hatalmának megtartásában a társadalmi élet különböző mezein. Bourdieu szerint a társadalmi tőke az azon erőforrások összessége, mely a kapcsolatok tartós, többé-kevésbé intézményesült rendszeréhez, más szavakkal egy bizonyos csoporthoz tartozáshoz kötődik. Az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon másféle tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. A csoporthoz való tartozás az egyén számára hitelképességet kölcsönöz, mert az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összessége mindannyiunk számára biztosítéku szolgál. Coleman szerint a társadalmi tőke fogalma, mint a cselekvést elősegítő erőforrás a társadalmi struktúra bevezetését jelenti a racionális döntések paradigmájába. Coleman szerint a társadalmi tőke az aktorok közötti kapcsolatok struktúrájában jelenik meg, ami bizonyos cselekvéseket segít elő. Coleman a társadalmi tőke három formáját mutatja ki. A társadalmi tőke megjelenik kötelezettségek és elvárások formájában, melyek a társadalmi környezet megbízhatóságán alapulnak. Másodsorban a társadalmi struktúra képessége az információ áramlás biztosítására, mely a társadalmi cselekvés alapját képezi. Harmadsorban a megfelelő szankciók rendszerével megerősített hatékony normák jelenléte. A társadalomban bizonyos aktorok szívességet tesznek másoknak, ilyenkor az előbbi elvárásokat fogalmazhat meg az utóbbival szemben, ez utóbbi lekötelezettjévé téve. Az ilyen típusú kapcsolatok fennmaradása a társadalmi környezetben meglévő bizalmon alapul, azaz hogy az adott „kölcönt” „visszafizeti” a fogadó fél. Egy olyan társadalom, amelyben „kihelyezett” szívességek száma minden időben nagy, a tagjai számára mozgósítható társadalmi tőke szintje magas marad. A társadalmi kapcsolatokban áramló információ is fontos formája a társadalmi tőkének. Az információ a cselekvés alapját képezi,

de megszerzése költséges. A társas kapcsolatok jól használhatók fel információszerzésre mutat rá Coleman. (Szántó-Lengyel 1998)

A Garnovetteri társadalmi tőke koncepció a szociometriai és antropológiai hagyományban gyökerezik, és megállapítja, hogy a kapcsolatokból kinyerhető erőforrás mennyisége és minősége nagyban függ a kapcsolatháló szerkezetétől. Bevezeti a gyenge és erős kötések fogalmát. Két aktor közötti kötés erősségét az azt jellemző érzelmi töltés, és a ráfordított idő határozza meg. Megállapítja, hogy az egyént körülvevő klikk szoros kötésekkel kapcsolódik az egoéhoz, és a kapcsolatoknak ebben a rendszerében a tranzitivitás szabálya az iránymutató, azaz nagy valószínűséggel, ha A barátja B-nek, és B barátja C-nek, akkor A barátja C-nek. Ebből az is következik, hogy minél szorosabb kapcsolat van két aktor között annál nagyobb mértékben fog a két személy baráti köre egybe esni. A gyenge kötésekkel ezzel szemben alacsony érzelmi intenzitás és alacsony idő ráfordítás jellemzi, a tranzitivitás követelménye pedig nem áll fent. Az ilyen gyenge kötések gyakran nyúlnak a csoporton kívülre: ezek a messzebbre nyúló gyenge kötések gyakran szolgálnak hídként, nemcsak az ego és ismerőse között, de rajtuk keresztül az őket körülölelő közeli barátok hálójában is. (Szántó-Lengyel 1998)

A társadalmi tőke vizsgálata egyre inkább előtérbe került a társadalomtudományi kutatások területén. A hazai neveléstudományi kutatások tekintetében szeretnénk kiemelni Pusztai (2009) és Fényes-Pusztai (2004) munkáit. A társadalmi tőkehozam nemcsak a hallgatói eredményességben, hanem a munkaerőpiacon való elhelyezkedésben is mérhető. Fényes-Pusztai (2004) *A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában* című munkájukban, arra a következtetésre jutottak, hogy a diákok továbbtanulási terveit befolyásolja, hogy szüleik felsőfokú végzettségűek-e a vagy nem. Feltehetőleg a nagyobb kulturális tőke ambiciózusabb továbbtanulási terveket eredményez. Azonban felléphet kontextuális hatás is, méghozzá annak additív keresztező esete, azaz azokban az osztályokban, ahol több a diplomás szülő, mind az értelmiségi származásúak, mind a többi diák inkább választja a továbbtanulást, ráadásul a nem értelmiségi származásúakra húzó hatással van a környezet: ahol sok a diplomás szülő, több nem értelmiségi gyermek fogja vállalni a felvételi vizsga kockázatát.

Pusztai Gabriella (2011) *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig* című könyvében fontos, ám Magyarországon még nem kutatott kérdésekre (például arra, hogy az egyetemi pályafutás alakulásában milyen szerepet játszanak a társas kapcsolatok) keresi az elméletileg és empirikusan is megalapozott válaszokat. A diszkurzív cselekvésekben formálódó közösségeket és az ezekben születő normákat az egyetemi világ vizsgálatának látókörébe helyezi. Abból indul ki, hogy a kapcsolati struktúra legalább olyan fontos, mint a társadalmi struktúrában elfoglalt hely. Rámutat arra, hogy az egyetemi eredményesség, a hallgatók formálódó szakmai magatartása és kapcsolati világa között milyen összefüggések vannak. Egyértelművé teszi, hogy az olyan társas értékek, mint a figyelem, a szolidaritás, a támogatás nevelésszociológiailag értelmezhető és értelmezendő kategóriák, mert az egyetem mindennapi működésének, csoportviszonyainak a termékei. Nem egyszerűen csak "vannak" vagy "nincsenek" ezek az értékek, hanem a kapcsolatok közösen szőtt hálójában születnek. A felsőoktatás valamennyi szereplőjének közreműködésétől függ meglétük és erejük.

Lengyel-Szántó (1998) *A gazdasági élet szociológiája* című munkájukban a rend interakcionális és kulturális alapjának weberi hangsúlyozására fókuszálnak. DiMaggio (1982) mérési modelljét használták és kimutatták, hogy a (Bourdieu nyomán „kulturális tőkének” nevezett) magas presztízsű kulturális erőforrások iránti középiskolás kori érdeklődés, illetve a velük kapcsolatos tapasztalat számos szempontból jelentős pozitív hatással van arra, hogy az illető hova jut el az iskolázottság és a házasság terén a fehér amerikai férfiak és nők körében egy 11 évvel később vett keresztmetszeti minta alapján.

Vizsgálatuk középpontjában az állt, hogy a rendi kultúrában való részvétel milyen hatást gyakorol az iskolázottság elért szintjére és párválasztásra. A modern ipari társadalmak-ban a képzettség vált a foglalkozások megszerzésének elsődleges útjává. Különösen a felsőoktatás a döntő előfeltétele a legjövedelmezőbb és legbefolyásosabb gazdasági pozíciók megszerzésének. Bourdieu (1998) szerint az oktatási rendszernek tudható be, hogy a kiváltságos rendi kultúrában való részvételt olyannyira jutalmazza. Számos olyan tanulmány született már az iskolázottság Amerikában játszott szerepéről, amely a kulturális tőkét próbálta mérni, illetve amely kísérletet tett a kulturális tényezők osztályhelyzettől való operacionális megkülönböztetésére.

Az emberi tőke

Az emberi erőforrás szerepét a gazdasági növekedésre már a klasszikus közgazdaságtan képviselői is felismerték. Legelőször (már a 17. században) William Petty alkalmazta ezt a kifejezést, és kísérletet is tett az emberi tőke értékének a meghatározására (Varga, 1998). Az emberi tőke elméletének képviselői az elmúlt mintegy fél évszázadban számos kutatással bebizonyították, hogy a humántőkének igen jelentős a szerepe a gazdasági növekedésre. Az emberi tőke elmélete alapján az oktatás, a képzés beruházásként értelmezhető, a beruházással nő az egyének termelékenysége, és a termelékenység-növekedés következtében emelkedik a keresetük is. Az oktatás és a képzés az emberi tőkébe történő beruházásnak csak egy-egy lehetséges formája, hiszen több olyan beruházás is ide sorolható, amely javítja az egyének termelő képességét. Tervezett kutatásunkban a képzésbe, oktatásba való bekapcsolódás munkaerő-piaci hatásait szeretnénk vizsgálni.

Az emberi tőke teóriájának első képviselői Schultz, Rosen, Coleman az emberi erőforrásokba és a fizikai tőkeállományba történő befektetések között kapcsolati viszonyt feltételeztek. Az emberi tőke koncepciójának első kidolgozója Schultz volt. Elmélete szerint a gazdaságilag racionálisan cselekvő egyének az emberi erőforrásba való beruházása a későbbiekben megtérül, oly módon, hogy a beruházás költségeit meghaladja annak haszna. A megtérülés egyik területe a munkaerőpiac. Schultz e gondolkör mentén dolgozta ki az emberi tőke beruházás fogalmát. Az emberi tőke beruházást a gazdasági növekedés motorjaként definiálta (Lengyel és Szántó 1998 idézi R. Fedor 2015).

Rosen szerint, „az emberi tőke olyan tőke, melyet az emberek képességei és produktív ismeretei alkotnak” (Rosen 1998:71). Schultz ennél tágabb értelemben gondolkodott az emberi tőkét alkotó tényezőkről. A tudás megszerzésén, az oktatásba való befektetésen túl a fejlődés forrásának tekinti a javuló egészségi állapotot, a születéskor várható átlagos életkort, a csecsemőhalandóság csökkenését, a gyermeknevelésre fordított családi erőforrások növekedését (Schultz 1998 idézi R. Fedor).

Az emberi tőke elmélet szerint, az egyén az oktatásba, képzésbe történő bekapcsolódását egyfajta beruházásként értelmezi, melynek költségei ettől eltérő időpontban a munkaerő-piacon térülnek meg (Varga 1998 idézi R. Fedor 2015).

Fenti elméletek összegzéseként elmondhatjuk, hogy az emberi tőke ez egyén ismereteinek és képességeinek összessége. Mikor az emberi tőkébe beruházunk, növeljük szakértelmünket, melynek előnyeit a munkaerőpiacon élvezhetjük. Amennyiben a munka világában történő érvényesülésünket az emberi tőke hozamaként fogjuk fel, úgy az emberi tőke termelése növeli az egyén alkupozícióját. Bár a szó klasszikus értelmében azt jelenti, hogy a rövidebb oldal elve értelmében azok vannak kedvezőbb helyzetben, azok alakítják a feltételeket a munkaerő-piacon, akik kevesebben vannak. Jelen esetben azt feltételezzük, hogy minél több emberi tőkére tesz szert valaki, annál inkább képes irányítani saját sorsát, annál inkább kizárhatja a külső korlátozó tényezőket a döntési mechanizmus során. Nem kell lejjebb adni a munka-körülményekkel, fizetéssel szemben támasztott igényéből. (R. Fedor 2015)

Emberi tőke-beruházásnak tekinthetjük:

- alap- és magasabb fokú oktatást,
- munka közbeni képzést,
- munka közben elsajátított új tudást, ismereteket, tapasztalatszerzést,
- migráció
- egészségügyi kiadásokat,
- a munkaalkalmakkal kapcsolatos tájékoztatást.

Az emberi tőke elméletének központi magja az a gondolat, hogy az egyének nemcsak a jelenben elérhető élvezetek kedvéért költenek saját magukra, azaz vesznek igénybe például egészségügyi szolgáltatásokat, döntenek a továbbtanulás mellett, időt és energiát áldoznak a jobb munkalehetőségek felkutatására, hanem a jövőben realizálható pénzbeli és nem pénzbeli hozamok érdekében is (Blaug, 2007: 44).

Polónyi (2008), *Az oktatás, oktatáspolitikai, oktatásgazdaság* tanulmányában többek között foglalkozik a felsőoktatási intézmények minőségértékelésével. A közgazdasági megközelítés szerint az értékelés legfontosabb indikátora a végzett hallgató alkalmazhatósága, azaz hogy a frissen végzett hallgató munkahelyet talál, ezáltal megtérül a tanulásba befektetett tőke. Fontos, hogy a végzett és elhelyezkedett hallgató mennyire érzi magát kompetensnek a munkahelyén, mennyire készítette fel az oktatási rendszer a munkájára. Több indikátorcsoportot vizsgál az oktatás minőségértékelésekor. Kiemeli, hogy a felsőoktatási akkreditációban használt akadémiai indikátorok helyett a külső hatékonysági indikátorokat lenne érdemesebb figyelembe venni. Polónyi István, Ujhelyi Mária (2013) a *The impact of higher education on the economic integration and innovation* munkájukban azt is bemutatják, hogy az egyetemeken szerzett tudás (expenditure effect, the knowledge effect) milyen formában gyakorol hatást a térség gazdaságára, és hogyan áramlik az üzleti életbe.

Györgyi (2014), *Az oktatás eredményei, haszna, megtérülése* tanulmányában az oktatási eredményeket, hasznukat és az oktatás megtérülését jól mérhető indikátorokkal mutatja be, amik az eredményeket mutatják, de nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a mért eredmény közvetlenül a tudásra, mint tőkére vezethető vissza, vagy pedig munkaerő-piaci folyamatokra. Arra fekteti a hangsúlyt, hogy milyen előnyökkel jár a munkaerőpiacon az oktatási rendszerben, tanulásban történő előrehaladás, illetve az oktatásba fektetett pénzek hasznosulását vizsgálja.

Előfeltevések

A szakirodalom vonatkozó tanulmányait alapul véve a következő előfeltevéseket fogalmazzuk meg:

- Azt feltételezzük, hogy az utolsó éves hallgatók/frissen diplomázott hallgatók elsősorban végzettségüknek megfelelő területen kívánnak elhelyezkedni illetve helyezkedtek el.
- Azt feltételezzük, hogy a hallgatói eredményesség és az elhelyezkedési mintázat között összefüggés van.
- Azt várjuk, hogy az érintettek elsősorban a hazai munkaerőpiacon kívánnak elhelyezkedni, s csak ennek kudarca esetén, második lehetőségként kerül előtérbe a külföldi munkavállalás lehetősége.
- Azt feltételezzük, hogy az érintettek társadalmi tőkéje meghatározza a munkaerő-piaci megjelenés jellemzőit (ezen belül a családon belüli társadalmi tőkehatást valamint a különböző egyetemi szervezetekben való részvétel hatását kívánjuk mérni).

A társadalmi tőke elhelyezkedésre gyakorolt hatását a következő dimenziók mentén tervezzük mérni: a családon belüli társadalmi tőke hatása az elhelyezkedésre. A családon belüli társadalmi tőke mérését Coleman nyomán a családszerkezet jellegével mérjük. Coleman a családban megjelenő emberi-, és társadalmi tőke komplementer szerepét

hangsúlyozza a gyermekek fejlődése szempontjából. A szülők emberi tőkéje akkor elérhető a gyermekek számára, ha a szülők ténylegesen jelen vannak a család életében, illetve ha kellő figyelmet fordítanak a gyerekekre. Ezért a család szerkezetének hatása mellett a szülők iskolai végzettségének elhelyezkedésre gyakorolt hatását is vizsgálni szeretnénk.

Továbbá, a társadalmi tőkehatást a különböző egyetemi szervezetekben való részvétellel és annak hiányával kívánjuk mérni. (DETEP, Verzár Frigyes Szakkollégium, stb.)

A vizsgálat alanyai (mintavétel)

Vizsgálatunk alanyai a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának (valamint szükség esetén a hazai és külföldi egyetemek társkarainak) utolsó éves, valamint végzett Ápolás és betegellátás alapszakos ápoló, mentőtiszt és szülésznő valamint az Egészségügyi gondozás és prevenció alapszak védőnő hallgatói. Körükben teljes lekérdőzést tervezünk.

Adatgyűjtés: empirikus munkánkban kvantitatív adatgyűjtési módszerrel dolgozunk, mivel a vizsgálni kívánt alapszakos nagy létszámú, továbbá, mert általánosítható eredmények megfogalmazására törekszünk, illetve célunk a témához megfogalmazott előfeltevések, hipotézisek tesztelése.

Továbbá munkánk során a következő adatbázisokra kívánunk hangsúlyt fektetni: hazai adatbázis: DPR (Diplomás Pályakövető Rendszer), nemzetközi adatbázis EUROSTUDENT.

Elemzés

Az elemző munkát matematikai-statisztikai módszerrel dolgozzuk fel. A felállított előfeltevésekre fektetjük a hangsúlyt. A kialakított statisztikai modellek értelmezése révén reméljük a vizsgált populáció mélyebb megértését.

Irodalom

- Blaug, (2007): Blaug, M. (2007): Az emberi tőke elmélete. Replika, 18. évf., 3. szám, 43-56.p.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest, 155-176.
- Coleman, J. S. (1996): A társadalmi tőke. In: Lengyel György - Szántó Zoltán (szerk.). A gazdasági élet szociológiája. BKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest, 99-129.
- Coleman, J. S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésben. In: Lengyel György-Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella (2004): A kulturális és társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. Statisztikai Szemle 82 (június-július), 567-582.
- Györgyi Zoltán (2014): Az oktatás eredményei, haszna, megtérülése Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Imre Anna (2001): Emberi és/vagy társadalmi tőke. Educatio 3, 601-605. p.erőforrások szociológiája. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest.
- Net1: KSH adatbázis. Letöltés: 2016.11.10. Web: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat_xstadat_eves/i_qlf045.html
- Polónyi István - Ujhelyi Mária (2013): Part Three: Chapter 1: The impact of higher education on the economic integration and innovation, In: Szerk.: Makó Csaba, Szerk.: Polónyi István, Szerk.: Szanyi Miklós Organisational innovation and knowledge development: institutions, methodological foundations and empirical experiences. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2013. pp. 176-215. (Oktatás és Társadalom; 15.)
- Polónyi István (2008) Oktatás, oktatáspolitikai, oktatásgazdaság. Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Pusztai Gabriella (2009): A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. Újmandátum Könyvkiadó, Budapest
- Pusztai Gabriella (2011) A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmezőközösségek a felsőoktatásban. Új Mandátum Könyvkiadó. (Oktatás és társadalom 9.)
- R. Fedor Anita (2015): Egyensúlyban? A munkaerő-piaci karriertől a familiarizmusig. A kisgyermeket nevelő nők munkavállalási attitűdje(i). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 252 p
- Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Aula Kiadó, Budapest, 11-44.
- Varga Júlia (1998): Oktatás-gazdaságtan. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest

**A KIÉGÉS VIZSGÁLATA
A MUNKAHELYI ELÉGEDETTSÉG, A SZERVEZETI ELKÖTELEZETTSÉG
ÉS A MOTIVÁCIÓ FÜGGVÉNYÉBEN ORVOSOK KÖRÉBEN**

Szerző:

Vladár Anita
Debreceni Egyetem

Szerző e-mail címe:
vladar.anita@gmail.com

Lektorok:

Csukonyi Csilla
Debreceni Egyetem

Papp Gábor
Debreceni Egyetem

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Vladár Anita (2016): A kiégés vizsgálata a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció függvényében orvosok körében. *Különleges Bánásmód*, II. évf., 2016/3. szám, 15-29. DOI 10.18458/KB.2016.3.15

Absztrakt

Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy az orvosok milyen kiégési értékekkel rendelkeznek, és ezek milyen összefüggésben állnak az esetükben mért munkahelyi elégedettséggel, szervezeti elkötelezettséggel és motivációval. Vajon az az orvos, aki elégedett a munkájával, elkötelezett a szervezet iránt és megfelelő motivációs szinttel rendelkezik, valóban alacsonyabb kiégési értékeket fog mutatni? Milyen lehet az összefüggés e három tényező között? Különböző szakterületen dolgozó orvosok különböző értékeket fognak mutatni? Kutatásunkban négy csoportot vizsgáltunk: belgyógyászok, háziorvosok/házi gyermekorvosok, traumatológusok és pszichiáterek csoportját. Az eltérő típusú munka és betegszám elég okot adhat a különbségekre. Vizsgáltuk az életkor, a nem és az ügyelet vállalásának befolyását a kiégés szindróma kialakulására.

Kulcsszavak: kiégés szindróma, elégedettség, elkötelezettség, motiváció

Diszciplínák: társadalomtudomány, szociálpszichológia

Abstract

RESEARCH OF BURN-OUT WORK SATISFACTION DEPENDING ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND MOTIVATION AMONG DOCTORS

The aim of this study is to measure the level of the burnout of the doctors asked and to find what connections it has with job satisfaction, the commitment of employees and motivation. We wonder if a doctor who is satisfied with his work, committed to his organisation and has a proper motivation level, is less burnout? What can be the connection among these three factors? Can it be supposed that the doctors with different specializations will have different results? We have conducted a research on four special groups: the research of internists, GP

(General Practitioners), traumaologists and psychiatrists. The different type of works and the different number of patients can be good reasons for getting different results. Moreover, we would like to know what influence age, sex, and being on duty have on the development of burnout syndrome.

Keywords: burnout syndrome, satisfaction, commitment , motivation

Disciplines: social sciences, social psychology

A 21. század orvoslásának egyik legnagyobb kihívást okozó probléma a kiégés szindróma, mely a munkavégzéssel kapcsolatos betegség. A jelenséggel csak az 1970-es években kezdtek elfoglalkozni, Herbert J. Freudenberger német pszichoanalitikus írta le először. Főleg segítő szakmákban jelenik meg, pedagógusoknál, ügyfélszolgálati és egészségügyi dolgozóknál, tehát olyan szakmákban, ahol a dolgozók más emberek problémáival foglalkoznak, de előfordulhat jogászoknál vagy politikusoknál is. A kiégés oka valószínűleg a hosszú ideig fennálló, krónikus, folyamatos munkahelyi stressz, ami kimerültségen, deperszonalizáción, valamint csökkent elégedettségen alapulhat. A kiégett személy mentálisan, érzelmileg és fizikálisan is kimerült, gátolttá válik a munkavégzésben (Ónody, 2001).

Az orvosok különösen veszélyeztetett csoportot alkotnak a kiégés szindróma szempontjából. A kiégett orvos kevésbé érdeklődik a betegek állapota iránt, megkérdőjelezi a saját szakmai kompetenciáját és tudását, kevésbé élvezi a munkáját, fáradékonyá, dekoncentrálttá és stresszessé válhat. Nemcsak a munkahelyén viselkedhet szarkasztikusan és kritikusan, hanem élete egyéb területein is. Azért különösen fontos az orvosok kiégésére kitüntetett figyelmet szentelni, mert esetükben egy hiba akár végzetes következményekkel is járhat, így nem engedhetik meg maguknak a kiégés bizonyos fázisaival járó nagyobb hibázás valószínűségét. Orvosnak lenni nemcsak mentálisan megterhelő, hanem érzelmileg és fizikailag is; a kiégés szindróma pedig mind a három területen erősebb terheléseket eredményezhet (Kopp és Berghammer, 2005).

Ennek ellenére az orvosi társadalom a kutatások alapján nagyobb kiégési értékekkel rendelkezik, mint a normál lakosság, a magyar orvosok esetében pedig ez különösen igaz. Egy elővizsgálat elvégzése alapján valószínűsíthető, hogy ebben többek között az alacsony fizetés, a nem megfelelő munkakörülmények, a kiszámíthatatlan ügyeleti idő, a hosszú munkaidő, valamint a nem megfelelő társas közeg játszik szerepet.

A kiégést rengeteg tényező befolyásolhatja, ilyen a munkával való elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció is. Ezzel a három jelenséggel valószínűleg csökkenthetők a kiégési értékek. Bizonyos vizsgálatok szerint az az orvos, aki elégedett a munkájával, elkötelezett a munkahelye iránt és megfelelő motivációs szinttel rendelkezik, sokkal alacsonyabb kiégési értékeket fog mutatni, míg az elégedetlenség, a motiválatlanság és alacsony elkötelezettség növeli az értékeket. Mindhárom említett tényezőt sok-sok más tényező is befolyásolhat. Társadalmunk közös érdeke, hogy orvosaink ne legyenek kiégették és örömmel végezzék a munkájukat.

Témafelvetés

Jelen tanulmány célja kideríteni, hogy az általunk vizsgált orvosok milyen kiégési értékekkel rendelkeznek, és ezek milyen összefüggésben állnak az esetükben mért munkahelyi elégedettséggel, szervezeti elkötelezettséggel és motivációval. Vajon az az orvos, aki elégedett a munkájával, elkötelezett a szervezet iránt és megfelelő motivációs szinttel

rendelkezik, valóban alacsonyabb kiégési értékeket fog mutatni? Milyen lehet az összefüggés e három tényező között? Különböző szakterületen dolgozó orvosok különböző értékeket fognak mutatni? Kutatásunkban négy csoportot vizsgáltunk - ezek: belgyógyászok, háziorvosok/házi gyermekorvosok, traumatológusok és pszichiáterek. Az eltérő típusú munka és betegszám elég okot adhat a különbségekre. Az életkor, a nem és az ügyelet vállalásának hatását is vizsgáltuk a kiégés szindróma kialakulása szempontjából.

Az orvosi pálya megpróbáltatásai

Amikor valaki úgy dönt, hogy orvosi tanulmányokba kezd, nagyon komoly elköteleződést vállal, hiszen nem csak szakmát, hanem életmódot és hivatást is választ. Már az egyetemi felvételi is jelentős stresszhelyzetnek számít, emellett a képzés két felében eltérő nehézségek jelentkeznek, illetve a klinikai gyakorlatban eltöltött évek során is (Shaw, Wedding, Zeldow és Diehl, 2001, idézi Kopp és Berghammer, 2003). Többek között az időnyomás és a kudarcból való félelem szerepel a stresszorok listáján. A szoros időbeosztás megszervezése újszerű feladatként jelentkezhet a hallgatók életében, ha életük minden területére szeretnének elegendő időt fordítani. Emiatt fontossági sorrend felállítása válik szükségessé. A kudarcból való félelem pedig az esetek nagy többségében azért jelentkezik, mert a középiskolásként kiválóan teljesítő diákok az egyetemen azzal szembesülnek, hogy sokkal erősebb teljesítményt kell nyújtaniuk azért, hogy hasonlóan eredményesen végezzék el az egyetemet. A klinikai évek során a csapatmunka nehézségeit kell elsajátítani, miközben a hierarchia alján helyezkednek el. Az emiatt kialakuló konfliktusok az egészségügyi személyzet és a hallgató között egy olyan stresszor, amire még nincsenek eléggé felkészülve a hallgatók. Emellett megnövekedik a hallgatókban a feszültség a hirtelen érkező hatalmas felelősség révén (Kopp és Berghammer, 2003).

Ahhoz, hogy az orvosok képesek legyenek ellenállni ezeknek a stresszoroknak, és a későbbiekben lehetőségük legyen a szakmabeli érvényesülésre, szükség van bizonyos alapvető kompetenciákra és képességekre. Ezeknek a kompetenciáknak köszönhetően az 1900-as évektől az orvoslás soha nem látott eredményeket ért el – alapvetően nőtt az átlagéletkor, többek között a fertőző betegségek előfordulásának csökkentésével –, ennek ellenére az orvosokkal és az orvoslással való elégedetlenség gyakorta kifejezésre kerül a betegek részéről. Emiatt is nagyon fontos megőrizni az orvos lelki egészségét. Az orvosi pszichológia alapvetően a szomatikus és pszichológiai kezelési módok integrálása és bemutatása, emellett fontos eszköz lehet az orvosok lelki és mentális egészségének a megőrzésében is. Az orvosi pszichológia szorosan összefügg az orvosi kommunikációval is, mivel a gyakorló orvos élete során több százezer pácienssel találkozhat, és nem megfelelő lelki egészség esetén a találkozás frusztrálóvá válhat. Továbbá a betegek kezelése során is segítséget jelenthet az orvosi pszichológia elsajátítása (Kopp és Berghammer, 2003).

Az orvosok között előforduló leggyakoribb mentális betegségek közé tartozik a depresszió, az öngyilkosság – ez a második leggyakoribb halálok a balesetek után – és a különféle addikciók. A női hallgatókra és orvosnőkre jellemző a stressz és az öngyilkosság magas kockázata. Az öngyilkosság esélyét bizonyos személyiségtényezők növelhetik, mint a depresszió, az ellenségesség, a negativizmus, a gyanakvás, a dependencia és az impulzivitás. Emellett hozzájárulhat az elkövetéséhez a merev személyiség, az időgazdálkodás zavarai, a perfekcionizmus és az omnipotencia. Háttértényezők is befolyással lehetnek az öngyilkosság valószínűségére, például a vezetési stílus, a munkaidő hossza, az ügyelet, az alvás megvonás és az ellenséges légkör. Mindemellett az egészségügyben dolgozókra, így az orvosokra is különösen nagy veszélyt jelent a kiégés (burnout) szindróma, melyről az alábbiakban

olvashatunk. A gyakorló orvosok körülbelül 10-20%-a betegszik meg valamely pszichiátriai zavarban (Kopp és Berghammer, 2005).

A kiégés szindróma

Eredetileg a burnout, azaz a kiégés a technológiában használatos fogalom, mellyel az energia-forrás gyengülésének a folyamatát szeretnék leírni egészen a megsemmisülésig. Fontos kiemelni, hogy ez a fogalom folyamatot jelöl – tehát egy folyamatos, több szakaszból álló formát, mely visszafordítható –, nem pedig végső állapotot, melyet burned-out címszóval említhetnénk (Ónody, 2001).

A fogalmat Herbert J. Freudenberger (1974) német születésű amerikai pszichoanalitikus írta le először. Főként emberekkel foglalkozó munkatípusoknál – önszervező csoportokban, krízisintervenciós és egészségügyi intézmények dolgozóinál – vizsgálta a kiégés problémakörét. Herbert munkássága óta többen is kutatták a burnout szindrómát, ezáltal egyre több adatot találhatunk mind elméleti, mind gyakorlati szociálpszichológiai megközelítésben (Freudenberger, 1974; Ónody, 2001).

A burnout szindrómát a BNO-10 (2006) a betegségek közé sorolja a z73 kategóriába. Ez a kategória azokat a betegségeket foglalja magába, melyek az életirányítással és az önmenedzsment problémáival kapcsolatosak, mint amilyen a stressz és a szociális szerepzavar (BNO 10, 2006). A burnout szindróma a kimerültségen, a deperszonalizáción és a teljesítménnyel való csökkent elégedettségen alapszik. Legtöbb esetben a krónikus stressz következtében alakul ki. Az ápolói és a szociális munkakörök esetében fedezhetjük fel, többek között szociális munkásoknál, tanároknál és pedagógusoknál, nővéreknél, orvosoknál és fogorvosoknál (Weber és Jaekel-Reinhard, 2000).

Kopp és Berghammer (2003) a kiégés szindrómának öt fő tünetcsoportját különböztette meg:

- affektív (például érzelmi kimerülés),
- kognitív (például koncentrációs zavarok),
- testi-fizika (például fejfájás, táplálkozási zavarok),
- viselkedéses (például csökkent munkateljesítmény),
- motivációs (például a célok elvesztése, elszemélytelenedés) (Kopp és Berghammer, 2003).

Egyes becslések szerint az orvosok 30-40%-nál megjelenik a kiégés szindróma olyan szinten, hogy az már befolyásolhatja nem csak a szakmai teljesítményt, de a személyes viselkedésüket is (WHO, 2000). Linzer és munkatársai 2001-ben 5700 orvost vizsgáltak meg. Az eredményekből kiderült, hogy a kiégési szindróma gyakorisága az Egyesült Államokban tevékenykedő orvosok körében 22 százalékos volt. Hollandiában 2400 orvost vizsgáltak, akiknek 11 százalékánál diagnosztizálták a szindrómát. Whippen és Canellos 1991-ben az egyesült államokbeli onkológusok 56 százalékánál tapasztalt kiégést (Linzer, Visser, Oort és mts., 2001; Whippen és Canellos, 1991).

A kiégés nem csak a finn orvosok körében számít gyakorinak, hanem alapvetően az egész orvostársadalomban. Amerikában, Hollandiában, Angliában és Olaszországban mind 20-30% között van a kiégésben szenvedő orvosok aránya (Major, Ress, Hulesch és Túry, 2006). A magyarországi orvosok között Györfly és Girasek (2015) végzett reprezentatív felmérést, ahol közel 5000 orvost vizsgáltak. Arra jutottak, hogy az orvosok 65%-a érzi, hogy veszített teljesítményéből és 49%-a, hogy érzelmileg kimerült.

A szakorvosok között kevésbé jellemző a kiégés, mint a szakvizsgával nem rendelkezők között. Általában azokat említik veszélyeztetettebbnek, akik rendszerint halálos vagy gyógyíthatatlan betegségekkel foglalkoznak. Továbbá a női orvosok kiégése is gyakoribb, és nagyobb a hajlandóság a depresszióra, valamint az öngyilkosságra is. Ennek valószínűleg a

szerepkonfliktus lehet az oka, mely az orvosi szakmát a családanya szereppel állítja szembe (Györfly és Ádám, 2004; Györfly és Girasek, 2015).

Györfly és Girasek (2015) vizsgálatában a fiatal orvosok, a rezidensek és a fekvőbeteg-ellátásban dolgozók értek el magas értékeket a kiégés dimenzióiban. Az ügyeleti munkavégzés és a párhuzamosan több munkahely vállalása is szoros összefüggéseket mutat a kiégéssel.

Néhány befolyásoló tényező

A kiégés szindróma egyik befolyásoló tényezője lehet a munkahelyi elégedettség. Krasz Katalin 2002-es publikációja szerint a kutatók kizárólag a személyes szükségletekhez kapcsolódó tényezőként gondoltak az elégedettségre, ebből pedig az következik, hogy az elégedettség a munkával járó haszon függvénye, mely hozzájárul a munkavállaló szükségleteinek a kielégítéséhez. Tehát amennyiben a munka lehetővé teszi a munkavállaló szükségleteinek a kielégítését, akkor elégedettségről számol be, ha nem, akkor viszont elégedetlenségről (Krasz, 2002; 2007). Feltételezhetjük, hogy nyilvánvaló a kapcsolat az elégedettség mértéke és bizonyos szervezeti jelenségek között, mint amilyen a hiányzás, a fluktuáció vagy a teljesítmény (Kun, 2002). Éppen ezért a szervezeteknek érdemes arra törekedniük, hogy a dolgozóik elégedettsége a lehető legnagyobb szintet érje el.

A kiégés kialakulására a szervezeti elkötelezettség is hatással lehet. Olyan hivatások esetén, ahol a munkavállaló közvetlen kapcsolatban van a fogyasztóval – ezáltal befolyásolja a szervezetről kialakult véleményt –, különösen fontos a dolgozóba való befektetés, mely révén emelkedhet a szolgáltatás minősége (Hallowell, 1996). Ilyen az orvosi hivatás is, mely során kiemelten lényeges a szervezeti elkötelezettség megléte. Magyarországon „*általános vélemény, hogy a munkaadónak gazdasági érdeke a képzett és motivált munkavállalók megtartása, főleg olyan területeken, ahol nehezen pótolható a több év alatt megszerzett szaktudás. A vállalatok számára a családbarát hozzáállás tehát nem karitatív tevékenység, hanem olyan program, amelynek a gazdasági, pénzügyi megtérülésével is számolnak*” (Borbíró, Juhász, Nagy és Pál, 2007, 61. o.). Az elkötelezettség megértésére számos elméleti modellt dolgoztak ki, például a cél-egybeesési elméletet, mely a humanisztikus pszichológia azon állítására lett alapozva, miszerint az emberek esszenciális tulajdonsága a célirányosság, melynek köszönhetően minden cselekedetünknek jól körülhatárolható célja és értelme van. A modell azt állítja, hogy amennyiben a munkavállaló céljai és a szervezeti célok azonosak, illetve, ha a saját célok megvalósíthatók a szervezeti keretek között, akkor a munkavállaló elkötelezett lesz a szervezet iránt. A szervezeti szocializáció során a munkavállalók megtapasztalják a szervezeti értékrendet, célokat és elvárásokat, továbbá képesek megállapítani, hogy mekkora az egyezés a saját értékrenddel. Amennyiben kicsi az egyezés, a dolgozó elégedett lesz (János, 2005).

Pines amerikai szociálpszichológus úgy gondolta, hogy a motiváció és a kiégés szindróma között ok-okozati összefüggésekre lelhetünk azon személyek esetében, akik segítő foglalkozásúak. Ennek bizonyítása érdekében elvégzett egy longitudinális vizsgálatot, mely során a következő tüneteket jegyezte le: krónikus fáradtság, fejfájás, alvászavar, emocionális kimerültség, negatív önértékelés, depresszió, szakmai inkompetencia érzése, reménytelenség érzése és csökkent produktivitás (Pines és Keinan, 2005). A szervezet számára az a kedvező, ha a dolgozóik motiváltak. A motiváció az, amely meghatározza, hogy az egyén energiája mekkora részét hajlandó a munkájába fektetni megfelelő körülmények között. Amennyiben a dolgozó megfelelően motivált, akkor jó teljesítményt lehet elérni, még gyengébb képességű dolgozó esetén is. Ennek tudatában már a munkaerő kiválasztásánál is figyelmet lehet fordítani az egyén képességei és személyisége mellett a motivációra, tehát a viselkedés hajtóerejére és okára (Csukonyi, 2002). A kutatásban használt motivációs szintet mérő

kérdőív McClelland motivációs elméletén alapul, mely nagyobb hangsúlyt helyez a tanult szükségletekre a belső szükségletekkel szemben. A hatalom, a teljesítmény és a kapcsolatok iránti szükségletekkel próbálta magyarázni az emberek motivációs rendszerét. Kiemeli, hogy ezek a motívumok tanultak, és eltérő társadalmakban vagy eltérő fejlődési stádiumokban más-más jellemzőket mutathatnak. A Maslow-féle szükséglet-hierarchiával ellentétben nem számol be hierarchikus elrendeződésről. McClelland szerint mindhárom motiváció megtalálható minden emberben eltérő mintázattal, és mind fejleszthető különböző képzésekkel, tréningekkel (Csukonyi, 2002; Fodor, 2007).

Kutatás bemutatása

Vizsgálatunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy vajon a vizsgált orvosok milyen mértékben vannak kiégve. Vajon a négy csoport – a belgyógyászok, a traumatológusok, a háziorvosok/házi gyermekorvosok és a pszichiáterek – eredményei között lesz-e kimutatható eltérés? Továbbá kérdés, hogy a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció mutat-e bármilyen összefüggést a kiégés értékeivel. Vajon a nem, az életkor és az ügyelet befolyásolja-e a kiégés megjelenését? A hipotézisek a következők:

H1: A traumatológusok és a belgyógyászok érzelmileg kimerültebbek lesznek, mint a pszichiáterek és a háziorvosok.

H2: A háziorvosokat kevésbé érinti a deperszonalizáció problémája, mint a másik 3 orvoscsoportot.

H3: A pszichiáter szakorvosok és a traumatológusok a legérintettebbek a teljesítmény-vesztés dimenziójában.

H4: Az alacsony kiégési értékekkel rendelkező orvosok magas értékeket érnek el a motivációs teszten, az elégedettség teszten és az elkötelezettség teszten is.

H5: A női orvosok kiégési mutatói magasabbak lesznek, mint a férfiaké.

H6: A kiégési mutatók az életkor növekedésével arányosan nőnek.

H7: Az ügyeletet vállaló orvosok magasabb értékeket érnek el a kiégési teszten, mint az ügyeletet nem vállalók.

A vizsgálati minta

Eredetileg négy csoport kiégési értékeinek vizsgálata volt a cél, melyek a következők:

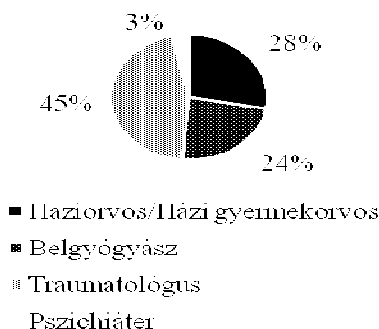
- Traumatológusok
- Belgyógyászok
- Pszichiáterek
- Háziorvosok és Házi gyermekorvosok

Azért ezekre a területekre esett a választás, mert ezen csoportok szakorvosai merőben eltérő körülmények között dolgoznak és eltérő betegszám jellemzi munkájukat. Többek között Gyórfy és Girasek 2015-ös munkája miatt keltették fel ezek a csoportok a figyelmemet. Kutatásuk eredményéül azt kapták, hogy a belgyógyászok, a traumatológusok és a pszichiáterek magas kiégési mutatókkal rendelkeznek. Míg a traumatológusokra, pszichiáterekre és belgyógyászokra a kórházi körülmények jellemzők, addig a háziorvosok és házi gyermekorvosok inkább rendelőkben tevékenykednek. Az első három csoport szakorvosainak munkája során jóval több kollégával kell együtt dolgozniuk, míg a háziorvosok kisebb közösségek tagjai. A magas betegszám mind a négy csoportot jellemzi, ám a háziorvosoknak bizonyos időszakokban – például influenza idején – különösen magas betegszámmal kell megbirkóznia.

A kérdőívet összesen 140 fő töltötte ki, ebből 63 traumatológus szakorvos, 39 háziorvos/házi gyermekorvos, 33 belgyógyász szakorvos és 5 pszichiáter, melynek a

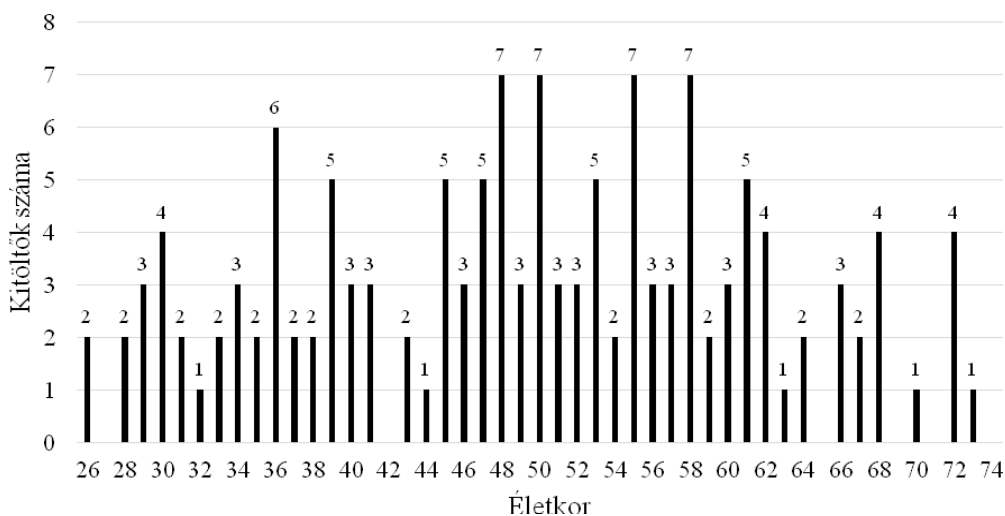
százalékos megoszlása az 1. ábrán látható. A pszichiáter szakorvosok csoportjából igen kisszámú minta érkezett, ezért ez a csoport csak azoknál a hipotéziseknél volt számításba vehető, ahol a kérdések nem szakterületspecifikusak.

1. ábra: Szakterület szerinti megoszlás (forrás: a Szerző)

A nemek arányát tekintve jóval több férfi (89 fő, 63,6%) válaszadó volt, mint női (51 fő, 36,4%). 26 éves kortól 73 éves korig oszlik meg a kitöltők életkora, a megoszlás a 2. ábrán látható.

2. ábra: A kitöltők kormegoszlása (forrás: a Szerző)

A következő egységek segítették a kutatási mintám összegyűjtését elektronikus formában:

- Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Karának I. sz. Belgyógyászati Klinikája
- Magyar Traumatológus Társaság
- Kastélypark Klinika Kft.
- Házi Gyermekorvosok Országos Egyesülete
- Falusi Körzeti Orvosok Országos Szövetsége
- Magyar Orvosi Kamara Hajdú-Bihar Megyei Területi Szervezete
- A Debreceni Egyetem három tanszékéről papír alapon gyűjtöttem be a tesztetket:

- Debreceni Egyetem Családorvosi Tanszék
- Debreceni Egyetem Traumatológiai és Kézsebészeti Tanszék
- Debreceni Egyetem Pszichiátriai Tanszék

Módszer

A vizsgálati minta összegyűjtése önkitöltős kérdőív segítségével történt, kitöltése átlagosan 20 percet vett igénybe. A kérdőív öt kisebb kérdőívből áll, összesen 90 kérdést tartalmaz. A felhasznált kérdőívek a következők:

- Személyes adatok, demográfiai kérdőív
- Maslach Burnout Inventory kérdőív (MBI)
- Szervezeti elkötelezettség kérdőív (OCQ)
- Munkahelyi elégedettség kérdőív (MSQ)
- Diák Karrier Teszt (DKT)

Személyes adatok, demográfiai kérdőív

Ez a kérdőív a kutatás szempontjából releváns demográfiai és személyes változókra kérdez rá. Összesen 13, többnyire eldöntendő kérdéseket tartalmaz, ám bizonyos esetekben rövid válaszokat vár. Rákérdez az általános mutatókra – mint amilyen a nem, az életkor, a családi állapot, illetve a szakterület és a beosztás –, a jövőbeli, munkával kapcsolatos tervekre, továbbá az ideális munkahelyről való vélekedésre.

Maslach Burnout Inventory (MBI) kérdőív

A kiégés szindróma mérésére a Maslach nevével fémjelzett kérdőív a legáltalánosabban használt nemzetközileg elismert kérdőív (Maslach és Jackson, 1981). Jelentős áttörést jelentett a téma vizsgálatának történetében. Három dimenzió alapján méri a kiégési értékeket, melyek a következők (Maslach, Jackson és Leiter, 1996):

- Érzelmi kimerülés
- Deperszonalizáció
- Személyes teljesítmény és hatékonyság

Az érzelmi kimerülés a kiégés egyik legjellemzőbb tünete, mely szerint a kiégett személy úgy érzi, hogy érzelmi erőforrásai nap végére elfogynak. A deperszonalizáció a negatív és rideg hozzáállást jelez a pácienssel vagy kollégákkal szemben, emellett a kialakult helyzetért mások okolását. A harmadik dimenzió megmutatja, hogy az egyén az önmagától elvárthoz képest milyen szinten teljesít, mely negatív önértékelést idézhet elő (Tandari-Kovács, 2010).

A kérdőív 22 kérdést tartalmaz, mely elsősorban a segítő szakmákban dolgozók számára készült. A válaszadóknak egy hétfokú Likert-típusú skálán kellett jelölniük válaszaikat, mely szerint az 1-es érték jelentette, hogy egyáltalán nem jellemző rá egy állítás és a 7-es érték, hogy teljes mértékben jellemző.

Megalkotói a kiégést folyamatként értelmezik, értéke alacsonytól magasig terjedhet. Ha valaki magas pontszámot ér el az érzelmi kimerültség és a deperszonalizáció skálákon, és alacsony pontszámot a személyes hatékonyság skálán, az magas kiégettségről számolhat be (Maslach és Jackson, 1993; idézi Tandari-Kovács, 2010).

Szervezeti elkötelezettség kérdőív (OCQ)

A szervezeti elkötelezettség mérésére az OCQ, azaz az Organizational Commitment Questionnaire kérdőív magyar adaptációját alkalmaztam, melyet eredeti nyelven elsőként Porter és munkatársai dolgoztak ki, majd Meyer és Allen (1997) módosították. A kidolgozás során nagy hangsúlyt fektettek a Mowday és munkatársai által létrehozott rendszerre, mely a

szervezeti elkötelezettség struktúráját próbálja definiálni. Ez a kérdőív a globális elkötelezettséget méri (Naser, 2007; Kanning és Hill, 2013).

Meyer és Allen háromkomponensű elkötelezettségelméletét számos ország kutatói vizsgálták, például Iverson és Buttigieg, Chang, Wastii és Mueller. Megerősítő faktoranalízis segítségével képesek voltak igazolni azt a feltételezést, hogy a háromfaktoros modell mutatja a legnagyobb egyezést az adatokkal (Naser, 2007).

A szervezeti elkötelezettség Meyer és Allen által meghatározott három komponensén – affektív, normatív, folyamatos – alapul. A kérdőívben a következőképpen jelennek meg (Balogh, 2008):

- (1) a szervezet céljaival és értékelésével való azonosulási képesség;
- (2) a szervezetért tenni akarás megléte, a hajlandóság a cselekvésre a szervezet javára;
- (3) a hosszú távú tagság iránti vágy.

A kérdőívet kitöltők ebben az esetben is egy hét fokozatú Likert-típusú skálán jelölhették a válaszaikat. 15 kérdést tartalmaz.

Munkahelyi elégedettség kérdőív (MSQ)

A Minnesotai Egyetem egyik kutatásához hoztak létre. Létezik rövidebb és hosszabb változata is, utóbbi 100 kérdést tartalmaz (Weiss, Davis és England, 1967). Lefedi a legtöbb munkával kapcsolatos értéket. A rövidebb változat többek között vizsgálja az önállóság, a stabilitás, a képességek felhasználása és a fizetés témakörét, és a dolgozók ezekkel kapcsolatban érzett elégedettségét (Kun, 2002). A kérdőív kitöltése során 20 kérdés esetében ötfokú Likert-skálán szükséges jelölni a válaszokat.

Diák Karrier Teszt

A Diák Karrier Teszt a teljesítménymotiváció feltárására ad lehetőséget. McClelland 1985-ös motivációelméletén alapszik. Öt dimenzióra osztva vizsgálja az általános teljesítménymotivációt, a célra irányuló- és az elkerülő teljesítménymotivációt, illetve a hatalmi és a kötődési motivációt. Minden dimenzió vizsgálatára 4 kérdést tesz fel. Az általános teljesítménymotiváció azt a vágyat jelöli, hogy hatékonyak és eredményesek legyünk magunkhoz és másokhoz képest is. A teljesítménymotiváció vizsgálatakor figyelembe kell vennünk, hogy a motivációnk elkerülő vagy közelítő jellegű, ez alapján beszélhetünk célra irányuló és elkerülő teljesítménymotivációról. A hatalmi motiváció szintje megmutatja, hogy az egyén mennyire igényli a mások fölötti kontrollt, a presztízszt, a pozíciót és a befolyást. A kötődési motiváció a kapcsolatok és a társaság iránti igényünket mutatja meg (Münnich, 2002).

Feldolgozás

A kérdőív segítségével szerzett adatok feldolgozása az SPSS statisztikai program használatával történt.

Eredmények

Az első három hipotézis vizsgálata párhuzamosan történt. Első lépésként ellenőriztük, hogy a kiégés három dimenziója a három csoporton belül normál eloszlást követ-e. Ehhez egymintás Kolmogorov-Smirnov próbát használtunk. Az eredmények azt mutatták, hogy a kiégés dimenziói nem követnek normál eloszlást ($p < 0,05$), ezért a továbbiakban nem paraméteres statisztikai eljárásokat használtunk az elemzéshez.

Kruskal-Wallis próbával néztük meg, hogy a csoportok között van-e szignifikáns különbség. Ezután a különbségek pontosabb meghatározása érdekében Mann-Whitney próbát végeztünk, mellyel lehetőség volt összehasonlítani párosával is a csoportokat.

Kruskal-Wallis próba alapján szignifikáns ($p=0,01$) különbséget találtunk a három vizsgált csoport között az *Érzelmi kimerülésben*. A házi orvosok medián értéke volt a legalacsonyabb (Medián = 23), ez szignifikánsan különbözött a belgyógyászokétól (Medián = 30, $p = 0,001$) és a traumatológusokétól (Medián = 31, $p = 0,01$).

Szignifikáns ($p=0,002$) különbséget kaptunk a *Deperszonalizáció* szempontjából is. Ebben az esetben is a házi orvosok medián értéke a legalacsonyabb (Medián = 8), és szignifikánsan eltér a belgyógyászokétól (Medián = 14, $p = 0,001$) és a traumatológusokétól (Medián = 12, $p = 0,001$).

Személyes hatékonyság szempontjából nem találtunk szignifikáns különbséget a három csoport között ($p= 0, 239$), a mediánértékek is hasonlóak voltak: a házi orvosoké 38, ez nem sokban tér el a belgyógyászokétól (Medián = 36, $p = 0,08$) és a traumatológusokétól (Medián = 36, $p = 0,124$).

Ezekből az eredményekből egyértelműen kiderül, hogy az *Érzelmi kimerülés* és a *Deperszonalizáció* dimenziók esetében szignifikáns különbség van a házi orvosok/házi gyermekorvosok és a másik két csoport között. Így az első és a második hipotézist (*H1*: A traumatológusok és a belgyógyászok érzelmileg kimerültebbek lesznek, mint a házi orvosok. *H2*: A házi orvosokat kevésbé érinti a deperszonalizáció problémája, mint a másik két orvoscsoportot.) igaznak tekinthetjük: valóban alacsonyabb kiegészítő értékekkel rendelkeznek a házi orvosok az *Érzelmi kimerülés* és a *Deperszonalizáció* dimenziók esetében, mint a traumatológusok és a belgyógyászok. A harmadik hipotézis (*H3*: A traumatológusok a legérintettebbek a *Személyes hatékonyság* dimenziójában.) kérdésében nem sikerült szignifikáns különbséget kimutatni a három csoport között, így a harmadik hipotézist nem sikerült igazolni.

A negyedik hipotézis szerint azok az orvosok, akik kevésbé kiégettek, magas értékeket fognak mutatni a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció szempontjából is. A kérdés vizsgálata előtt végzett egymintás Kolmogorov-Smirnov-féle normalitásvizsgálat eredménye szerint a vizsgált változók nem normális eloszlásúak. A továbbiakban ezért Spearman-féle rangkorrelációs próbát alkalmaztunk a kapcsolatok vizsgálatára, melynek eredményeit az 1. táblázatban láthatjuk.

1. táblázat: Spearman-féle rangkorrelációk a változók között. Forrás: a Szerző.

Változó	Maslach-féle kiégés kérdőív		
	Érzelmi kimerülés	Deperszonalizáció	Személyes hatékonyság
OCQ	-0,457**	-0,388**	0,412**
MSQ	-0,319**	-0,357**	0,469**
Általános teljesítménymotiváció	-0,131	-0,282**	0,457**
Célra irányuló teljesítménymotiváció	-0,194*	-0,307**	0,295**
Elkerülő teljesítménymotiváció	-0,167*	-0,254**	0,233**
Hatalmi teljesítménymotiváció	-0,152	-0,098	0,261**
Kötődési teljesítménymotiváció	-0,046	-0,132	0,198*

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

Általában véve gyenge, legfeljebb mérsékelt ($|r_s| = 0,167$ és $0,469$ között) szignifikáns korrelációkat tapasztaltunk.

Az érzelmi kimerülés szempontjából igazolt a mérsékelt negatív korreláció 0,01-es szignifikancia-szinten a munkahelyi elégedettséggel és a szervezeti elkötelezettséggel, 0,05-ös szignifikanciaszinten pedig a célra irányuló és az elkerülő teljesítménymotivációval (ezek gyenge azonban gyenge kapcsolatok). Tehát azok az orvosok, akik alacsony pontszámot értek el a Maslach-féle kiégés kérdőív *Érzelmi kimerülés* dimenziójában, azaz kevésbé kimerültek érzelmileg, elégedettebbek és elkötelezettebbek a munkahelyük iránt, és valószínűbben magas célra irányuló és elkerülő teljesítménymotivációval rendelkeznek – s fordítva.

A *Deperszonalizáció* alszáka szempontjából igazolásra került a mérsékelt negatív korreláció 0,01-es szignifikanciaszinten a munkahelyi elégedettséggel, a szervezeti elkötelezettséggel, az általános-, a célra irányuló- és az elkerülő teljesítménymotivációval is. Tehát akiket kevésbé érint a deperszonalizáció problémája, azok az orvosok valószínűbben elégedettebbek, elkötelezettebbek a munkájuk iránt és magas a teljesítménymotivációjuk – s fordítva.

A *Személyes hatékonyság* pozitívan (de legjobban esetben is mérsékelt szinten) korrelál az összes vizsgált tényezővel, 0,01-es szinten a munkával való elégedettséggel, a szervezeti elkötelezettséggel, az általános-, a célra irányuló- és az elkerülő teljesítménymotivációval és a hatalmi motivációval, 0,05-ös szignifikanciaszinten a kötődési motivációval.

Az ötödik hipotézis szerint a női orvosok kiégési mutatói magasabbak, mint a férfi orvosoké. Tekintve, hogy a Kolmogorov-Sirnov próba szerint a változók nem normális eloszlásúak, így Mann-Whitney próbát alkalmaztunk. Nem sikerült szignifikáns különbséget kimutatni a két csoport között sem érzelmi kimerülésben ($p = 0,96$, Medián: nőknél = 25, férfiaknál = 29), sem deperszonalizációban ($p = 0,236$, Medián: nőknél = 10, férfiaknál = 11), sem személyes hatékonyságban ($p = 0,436$, Medián: nőknél = 37, férfiaknál = 36).

A hatodik hipotézis szerint az életkor növekedtével a kiégési értékek is nőnek. Az elvégzett Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálat releváns eredményeit az 5. táblázat összegzi.

5. táblázat: Az életkor és a kiégési mutatók összefüggése Spearman-féle rangkorreláció vizsgálatban. Forrás: a Szerző.

	Maslach-féle kiégés kérdőív		
	Érzelmi kimerülés	Deperszonalizáció	Személyes hatékonyság
Életkor	-0,224**	-0,238**	0,169*

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

Gyenge negatív korrelációt sikerült kimutatni az életkor és az *Érzelmi kimerülés*, valamint a *Deperszonalizáció* dimenziók között, és gyenge pozitív kapcsolat mutatkozott az életkor és a *Személyes hatékonyság* között. Az életkor előrehaladtával egyre kevésbé jellemző az érzelmi kimerülés és a deperszonalizáció az orvosoknál, míg a személyes hatékonyságot egyre jobbnak érzik. Ennek az lehet az oka, hogy a pályakezdő orvosok nagy lelkesedéssel és elvárásokkal rendelkeznek (Kopp és Berghammer, 2005), de hirtelen nagy mennyiségű

stresszorzal találkoznak, melyekkel szembe kell nézniük. Az idősebb orvosok megtanulják kezelni ezeket a stresszorokat, valószínűleg emiatt alacsonyabbak a kiegészi mutatói. A hatodik hipotézist tehát nem sikerült igazolni, az eredmények szerint az ellenkezője igaz.

A hetedik, egyben utolsó hipotézist szintén Mann-Whitney próbával elemeztük, és szignifikáns különbséget találtunk az ügyeletet végzők és nem végzők között az *Érzelmi kimerülés* ($p = 0,000$, Medián: ügyeletet végzőknél = 30, nem végzőknél = 22) és a *Deperszonalizáció* ($p = 0,001$, Medián: ügyeletet végzőknél = 12, nem végzőknél = 8) dimenziókban. Frekvenciaanalízis során kiderült, hogy az ügyeletet vállalók magasabb értékeket érnek el az előbb említett két dimenzióban. *Személyes hatékonyság* ($p = 0,05$, Medián: ügyeletet végzőknél = 36, nem végzőknél = 38) szempontjából nem tapasztalható különbség.

Következtetések és javaslatok

A tanulmány célja az volt, hogy megismerjük négy orvoscsoport kiegészi mutatóit, és feltárja az összefüggéseket a kiegész és a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és a motiváció között. Hét hipotézist állítottunk fel, melyeket $n = 140$ fős minta segítségével vizsgáltam.

Az eredmények többnyire igazolják a szakirodalmi bevezetőben állítottakat. Mint minden kutatási terület esetében, a pszichológiai kísérleteknek is fontos részlete a mintaszám méretének a megválasztása. Egyes kutatásokat 50%-os eséllyel kudarcra ítéltet a kis minta választása, ha a méret meghatározása során téves, intuitív felfogás szerint döntünk. Az optimális méretet statisztikai programcsomagokkal előre meg lehet határozni, így elkerülhetők az esetleges műtermékek (Cohen, 1962; Tversky, 1971).

Az első három hipotézis elemzése azonos statisztikai eljárással történt, melyek szerint az *Érzelmi kimerülés* és a *Deperszonalizáció* dimenziókban a házi orvosok és házi gyermekorvosok alacsonyabb pontszámokat értek el, mint a traumatológusok és a belgyógyászok, tehát a házi orvosok kevésbé kimerültek érzelmileg, és nem érinti őket olyan mértékben az elszemélytelenedés problémája, mint a belgyógyászokat és a traumatológusokat. Ez az eredmény leginkább arra vezethető vissza, hogy e három orvoscsoport merőben eltérő körülmények között végzik a munkájukat. A házi orvosok kevésbé stresszes légkörben dolgoznak, általában rendelőkben, kisebb munkacsoportban, míg a traumatológusok klinikai körülmények között nagyobb munkacsoport segítségével tevékenykednek. A házi orvosoknak kialakult betegkörük van, a pácienseikkel több évtizedes kapcsolatot is ápolhatnak, emiatt közelebről is megismerheti egymást az orvos és a páciens, kisebb lesz a személytelenség közöttük. A traumatológusok és a belgyógyászok kevesebb személyes interakciót folytatnak egy beteggel, és korántsem biztos, hogy a jövőben újra találkoznak. A harmadik hipotézist nem sikerült igazolni, úgy tűnik, hogy személyes hatékonyságukat hasonlóan ítélik meg az orvoscsoportok. Fontos kiemelni, hogy önkitöltős tesztekéről van szó, tehát a kitöltő szubjektív véleményét ismerhetjük meg a kérdőív által.

A tanulmánynak szintén célja volt felderíteni, hogy vajon a munkahelyi elégedettség, a szervezeti elkötelezettség és az orvosok motivációs szintje milyen mértékben befolyásolja a kiegészüket, van-e közöttük bármilyen összefüggés. A várakozásoknak megfelelően sikerült igazolni az összefüggést a kiegész és az említett három tényező között. Azok az orvosok, akik alacsony kiegészi mutatókkal rendelkeztek, elégedettebbek voltak a munkájukkal, elkötelezettebbek a munkahelyük iránt és magasabb motivációs szinttel rendelkeztek. Ezt az állítást érdemes fordítva is szemügyre venni: azok az orvosok, akik elégedettek a munkájukkal, elkötelezettek a munkahelyük iránt, és megfelelő motivációs szinttel rendelkeznek, kevésbé veszélyeztetettek a kiegész szempontjából. Mivel orvosaink megfelelő

mentális és lelki egészsége közös érdekünk, úgy gondolom, hogy ezt minden munkáltatónak érdemes figyelembe vennie, mikor meghozzák a szervezettel kapcsolatos, orvosokat is érintő döntéseiket.

Összehasonlításra kerültek a női és a férfi orvosok kiégési mutatói. A szakirodalom alapján feltételezhető volt, hogy a női orvosok magasabb kiégési mutatókkal fognak rendelkezni, mivel felléphet náluk a szerepkonfliktus, mely szembe állítja az anyai szerepet az orvosi szakmával, ám ezt nem sikerült igazolni. Elképzelhető, hogy nagyobb számú minta esetén láthatóvá vált volna az eltérés a női és férfi kiégési értékek közt.

Hatodik hipotézisünk arra vonatkozott, hogy az életkor előrehaladtával növekedni fognak a kiégési mutatók is. Feltételeztük, hogy az orvosok idősebb korokra a pácienseket egyre inkább „adatként” fogják kezelni, ennek alapját pedig az szolgáltatta, hogy a gyógyító tevékenységet folytató emberek, mint amilyenek az orvosok is, fokozottan veszélyeztetettek a kiégés szindróma szempontjából. A több évtizeden keresztül tartó folyamatos fizikai, mentális és lelki leterheltség, az állandó stressz és felelősség eredményezheti a kiégés kialakulását az idősebb orvosok esetében. Ezzel szemben ellenkező eredményt kaptunk: a kiégés szintje fordítottan arányos a korrallal, mind a három dimenzió esetében (*Érzelmi kimerülés, Deperszonalizáció és Személyes teljesítmény és hatékonyság*). Ennek az lehet az oka, hogy a fiatal orvosok nagy lendülettel, lelkesedéssel, és magas elvárásokkal érkeznek a szakmába, ám hirtelen velük szemben lesznek magasak az elvárások. Nagy felelősséggel és újszerű, nehéz feladatokkal kell szembenézniük. Kopp és Berghammer (2003, 2005) szerint már az egyetemi felvételi is jelentős stresszhelyzet, ám az egyetem és kezdetben a klinikai évek nehézségei folyamatosan megkövetelik az alkalmazkodást. Az alapvető kompetenciák elsajátítása hosszas folyamat, de feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az orvosok képesek legyenek felvenni a harcot a kiégés szindrómával szemben.

Logikusnak tűnhet az utolsó hipotézis eredménye, miszerint az ügyeletet vállalók érzelmileg kimerültebbek, és deperszonalizáltabbak, mint azok az orvosok, akik nem vállalnak ügyeletet. Az ügyelet egy nagy mentális és fizikai megterhelést jelent, főleg, ha az orvos közvetlenül a munkája után végzi.

A kérdőív rákérdezett arra is, hogy milyen az ideális munkahely a kitöltők szerint. Rengeteg válasz érkezett, de volt néhány tényező, amit számos kitöltő említett. Legtöbb esetben a korrekt munkahelyi körülményeket és a megfelelő eszkozhátteret emelték ki az orvosok, de ezen kívül sokszor fordult elő a stabilitás, a megbízhatóság, az elismerő légkör fontossága, a megfelelően magas jövedelem, presztízs, a szakmai kihívás, az önállóság, a nyugodt és barátságos, esetenként családi légkör, a vezető alkalmassága és a kiszámítható munkaidő és ügyelet. A háziorvosok és házi gyermekorvosok közül többen úgy gondolták, hogy az ideális munkahely olyan, mint a jelenlegi munkahelyük. Ezek olyan tényezők, amikre fontos lenne több figyelmet fordítani.

Szeretnénk a jövőben további kutatásokat végezni ebben a témakörben nagyobb mintával. Ennek érdekében helyet kapott a kérdőívben néhány kérdés, melyek érdekes vizsgálatokat tesznek lehetővé a későbbiekben. A családi állapot (ami nem csak a kiégés szindróma kialakulását befolyásolhatja, de a motivációra is hatással lehet) tekintetében nőknél és férfiaknál eltérő eredményekre számítunk. A szakmában eltöltött évek száma is fontos változó lehet, valamint érdekes lehet megvizsgálni azt is, hogy ebből hány évet töltött a kitöltő a jelenlegi munkahelyén, illetve milyen beosztásban tevékenykedik. Sokat kideríthetünk abból is, hogy a válaszadó hány évre tervez a jelenlegi munkahelyén. Kérdés lehet az is, hogy a külföldi munkavállalás milyen hatással van a kiégési értékekre, illetve a kiégési értékek milyen hatással vannak a külföldi munkavállalási szándékra.

Manapság már számos tréning és technika létezik annak érdekében, hogy a kiégés szindróma veszélyét csökkentsék a dolgozóknál. Ezek nagyon fontosak, hiszen lényeges,

hogy az orvost elkerülje a kiégés és megfelelő elégedettséggel, elkötelezettséggel és motivációval végezze a munkáját.

Összefoglalás

A kiégés szindróma a 21. század orvoslásának egyik legégetőbb problémája. Az orvosok különösen veszélyeztetett csoportot alkotnak a kiégés szempontjából, mely gátolja őket a munkavégzésükben. A kiégett orvos kevésbé érdeklődik a betegek állapota iránt, megkérdőjelezi a saját szakmai kompetenciáját és tudását, kevésbé élvezi a munkáját, fáradékonyra, dekoncentrálttá és stresszessé válhat. Számos befolyásoló tényezője közül három változóra fektettünk nagyobb hangsúlyt e tanulmányban: a munkahelyi elégedettségre, a szervezeti elkötelezettségre és a motivációra.

E kutatási terület számos további vizsgálatra ad lehetőséget. Kérdőívünkben elhelyeztünk néhány kérdést a jövőre való tekintettel, melyeket szándékunkban áll egy következő vizsgálat keretében felhasználni.

Irodalom

- Balogh, L. (2008): *A teljesítményt befolyásoló szervezetszichológiai tényezők vizsgálata interaktív sportcsapatoknál*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Doktori Iskola, Pécs.
- BNO-10 (2006): *Betegségek Nemzetközi Osztályozása: gyakori kódok betűrendes mutatója. 10. revízió*. Animula, Budapest.
- Borbíró, F., Juhász, B., Nagy, B., Pál, K. (2007): *Férfibeszéd - családról és munkáról*. Fiatal Nőkért Alapítvány, Budapest.
- Cohen, J. (1962): The Statistical Power of Abnormal-Social Psychological Research: A Review. *J Abnorm Soc Psychol*, 65, 145-53.
- Cohen, J. (1962): The Statistical Power of Abnormal-Social Psychological Research: A Review. *J Abnorm Soc Psychol*, 65, 145-53.
- Csukonyi, Cs. (2002): A motiváció alapelvei. In: Münnich Á. (szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Fodor, L. (2007): *Fejezetek a motivációkutatásból*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Freudenberger, H.J. (1974): Staff Burn-out. *Journal of Social Issues*, 30, 159-175.
- Gyórfy, Z., Ádám, S. (2004): Az egészségi állapot, a munka-stressz és a kiégés alakulása az orvosi hivatásban. *Szociológiai Szemle*, 11, (3), 107-128.
- Gyórfy, Zs., Girasek, E. (2015): *Kiégés a magyarországi orvosok körében. Kik a legvesélyeztetettebbek?* *Orvosi Hetilap*, 156, (14), 564-570.
- Hallowell, R. (1996): Southwest Airlines: A Case Study Linking Employee Needs Satisfaction and Organizational Capabilities to Competitive Advantage. *Human Resource Management*, 35, (4), 513-534.
- János, R. (2005): *Szervezetszichológia*. Oktatási segédanyag, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Kanning, U.P., Hill, A. (2013): Validation of the Organizational Commitment Questionnaire (OCQ) in six Languages. *Journal of Business and Media Psychology* 4, (2), 11-20.
- Kopp, M., Berghammer, R. (2003): *Orvosi pszichológia*. Medicina, Budapest.
- Kopp, M., Berghammer, R. (2005): *Orvosi pszichológia*. Medicina, Budapest.
- Krasz, K. (2002): *A munkahelyi elégedettség befolyásoló tényezők*. Oktatási segédlet. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Ergonómia és Pszichológia Tanszék, Budapest.

- Krasz, K. (2007): *Alapismeretek a vezetői gyakorlathoz*. Oktatási segédanyag, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Ergonómia és Pszichológia tanszék, Budapest.
- Kun, Á. (2002): A munkával való elégedettség megismerésének elméleti és módszertani alapjai. In: Münnich Á. (szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Linzer, M., Visser, M.R., Oort, F.J. és mts. (2001): Predicting and preventing physician burnout: Results from the United States and the Netherlands. *The American Journal of Medicine*, 111, 170-175.
- Major, J., Ress, K., Hulesh, B., Túry, F. (2006): A kiégés jelensége az orvosi hivatásban. *Lege Artis Medicinae*, 4, 367-373.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981): *Maslach Burnout Inventory Manual*. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1993): *Maslach Burnout Inventory: Manual (2nd ed)*. Consulting Psychologist Press, Palo Alto, California.
- Maslach, C., Jackson, S.E., Leiter, M.P. (1996). *The Maslach Burnout Inventory (3rd ed.)*. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California.
- Meyer, J., Allen, N. (1997): *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application*. Sage Publications.
- Münnich, Á. (2002): *A jövő vezetőinek jelene: az egyetemi diákság karrierépítésének lélektani háttere*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Naser, S. (2007): Egyetemi oktatók szervezeti elkötelezettsége, és annak kapcsolata a szervezeti kultúrával. *Magyar Pedagógia*, 107, (3), 185-203.
- Ónody, S. (2001): Kiegészi tünetek (burnout szindróma) keletkezése és megoldási lehetőségei. *Pedagógiai szemle, Május*, 15-21.
- Pines, A.M., Keinan, G. (2005): Stress and burnout: The significant difference. *Personality and Individual Differences*, 39, (3), 625-635.
- Shaw, D.L., Wedding, D., Zeldow, P.B., Diehl, N. (2001): Special problems of medical students. In: Wedding, D. (szerk.): *Behavior and medicine*. Hogrefe and Huber, Göttingen, 67-84.
- Tandari-Kovács, M. (2010). *Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori (PhD) Értekezés, Semmelweis Egyetem, Budapest.
- Tversky, A., Kahneman, D. (1971): Belief in the Law of Small Numbers. *Psychological Bulletin*, 76, 105-110.
- Weber, A., Jaekel-Reinhard, A. (2000): Burnout Syndrome: A Disease of Modern Societies?. *Occup Med (Lond)* 50, (7), 512-517.
- Weiss, D.J., Dawis, R.V., England, G.W. (1967): Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire. *Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation*, 22, 120.
- Whippen, D.A., Canellos, G.P. (1991): Burnout syndrome in the practice of oncology: results of a random survey of 1,000 oncologists. *J Clin Oncol*, 9, (10), 1916-1920.
- WHO-World Health Organization (2000): *The World Health Report, 2000*. Geneva.

A FIATALOK CSALÁDALAPÍTÁSI MINTÁZATA

Szerzők:

R. Fedor Anita
Debreceni Egyetem

Balogh Erzsébet
Debreceni Egyetem

Első szerző e-mail címe:
fedor.anita@foh.unideb.hu

Lektorok:

Kiss János
Debreceni Egyetem

Ludescher Gabriella
Debreceni Egyetem

Schéder Veronika
Debreceni Egyetem

Mező Katalin
Debreceni Egyetem

R. Fedor Anita és Balogh Erzsébet (2016): A fiatalok családalapítási mintázata. *Különleges Bánásmód*, II. évf. 2016/3. szám, 31-40. DOI 10.18458/KB.2016.3.31

Absztrakt

Hazánk demográfiai jellemzőinek vizsgálatakor több radikális változás figyelhető meg. Egyrészt 1990-től kezdődően csökkent a házasságkötések száma, valamint nőtt az egyedülállók, elváltak népességén belüli aránya. Kitolódott a házasságkötések és a gyermekvállalás életkora, lecsökkent a gyermekszületések száma. Írásunkban a nyíregyházi fiatalok (15-29 év) párválasztásához, gyermekvállaláshoz fűződő attitűdjét térképeztük fel, adatainkat összevetettük a hazai ifjúságkutatások eredményeivel. (Jelen írásunk R. Fedor, A. (2016): Családalapítás és gyermekvállalás a fiatalok körében című, az Acta Medicinae et sociologica 7 (20-21). 11-2. számában megjelent tanulmányának átdolgozott rövidített változata.) Vizsgálatunk eredményei egy határozottan gyermekcentrikus és házasságpárti helyi fiatal társadalom jelenlétéről árulkodnak. Eredményeink szerint a többség a kétgyermekes családmoddal preferálja. Kevesen, a válaszadók mindössze 5%-a nem szeretne gyermeket vállalni. A jelenleg független fiatalok meghatározó többsége házasként képzelel el a jövőjét.

Kulcsszavak: gyermekvállalás, házasságkötés, párkapcsolati formák

Diszciplina: szociológia, neveléstudomány, közgazdaság-tudomány, jog

Abstract

PATTERNS OF STARTING A FAMILY AMONG YOUTH

More radical changes can be observed when we examine the demographical characteristics of our country. On the one hand, the number of marriages have reduced since 1990 and the number of singles and divorced have increased. People get married and have children later and the the number of births is reduced. In our theme we examined the attitudes which are

related to choosing a partner and having children among the youth (15-19 years old) who live in Nyíregyháza. Our data were compared with the results of the national youth research. Our result shows a definitely pro-marriage and child-centered local, young society. According to our results most of the respondents prefer having two children. Only some of respondents (5%) would not like to have a baby. Nowadays most of the singles imagine that they will get married in the future.

Keywords: having a baby, getting married, types of couples

Disciplines: sociology, pedagogy, economics, law

Az elmúlt bő két évtizedben jelentős változásokat figyelhetünk meg hazánk demográfiai jellemzőiben. Ezek a változások érintik többek között a házasságkötések, élettársi kapcsolatok, válás, gyermekvállalás kérdéseit. Írásunkban a hazai fiatalok családalapítási attitűdjét mutatjuk be. Munkánkban a KSH-NKI által publikált adatokat elemezzük, valamint a korábbi hazai ifjúságkutatások és a Nyíregyháza Ifjúsága 2015 vizsgálat adatait használjuk fel. A fiatalok családalapítási mintázatát az országos és regionális eredményekkel vetjük össze, mellyel az a célunk, hogy rávilágítsunk az esetleges helyi sajátosságokra. Tanulmányunkban elsőként a hazai demográfiai trendet mutatjuk be, majd ezt követően rátérünk a nyíregyházi fiatalok családalapítási jellemzőire.

Általános helyzetkép

A hazai demográfiai vizsgálatok eredményei szerint az elmúlt évtizedek jellemzői tovább folytatódtak. Jelentősen csökkent a házasságot kötők száma illetve népességen belüli aránya, s ezzel egy időben nőtt a hajadonok, nőtlenek és az elváltak aránya. A hajadon és nőtlen családi állapotú csoportok növekedése nem jelenti az egyedül állók számának egyértelmű gyarapodását, inkább a már korábban is tapasztalt párkapcsolati formák átstrukturálódását mutatja, mely szerint nő az élettársi kapcsolatban élők aránya. 1990 és 2011 között a párkapcsolati formák átalakulásának két periódusa ismert: az 1990-es éveket az élettársi kapcsolatok térhódítása jellemezte, 2000-2011 között viszont a tartós kapcsolattal nem rendelkezők/egyedül állók növekedése volt a meghatározó (Murinkó és Spéder 2015).

Az 1. táblázat a házasságkötések és válások számában bekövetkezett változásokat mutatja. Látható, hogy 1998 és 2010 között folyamatosan csökken a házasságot kötők száma, azonban ezt követően 2013-ig kisebb, majd 2014-ben és 2015-ben jelentősebb számú növekedés tapasztalható. A válások alakulását figyelemmel követve azt tapasztaljuk, hogy 1998 és 2014 között csökken a házasságot felbontók aránya, mely összefüggésben van a házasságot kötők számának csökkenésével.

1. táblázat: Házasságkötések, válások száma (1998-2105) KSH adatok alapján (Forrás: Net1)

Év	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2012	2014	2015
Házasságkötés	44 915	48 110	46 008	43 791	44 528	40 105	36 730	35 520	36 161	38 780	46 137
Válás	25 763	23 987	25 506	24 638	24 869	23 820	23 820	23 873	21 830	19 576	20 315

A 2. táblázat a magyar társadalom családi állapot szerint megoszlását mutatja, mely az előbb említett árnyaltnak tekinthető tendenciát megvilágítja az olvasó számára. Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy 1980 és 2015 között folyamatosan nőtt, a vizsgált időszakban közel megduplázódott a nőtlenek/hajadonok aránya. A házasságkötések visszaesésében megfigyelhető 25%-os csökkenés jelentősnek mondható, s szintén hasonló tendencia figyelhető meg a válások tekintetében. Míg 1980-ban mindössze 4,7% volt az elváltak népességén belüli aránya, addigra 2015-re 12%-ra emelkedett.

2. táblázat: A 15 éves és idősebb népesség százalékos eloszlása családi állapot szerint (1980–2015) KSH adatok alapján (Forrás: Net1)

Év	Nőtlen, hajadon	Házás	Özvegy	Elvált	Összesen
1980	17,7	67,4	10,2	4,7	100,0
1990	20,3	61,2	11,2	7,4	100,0
2001	27,1	52,4	11,6	8,8	100,0
2002	27,8	51,6	11,6	9,0	100,0
2003	28,2	50,9	11,6	9,3	100,0
2004	28,8	50,1	11,6	9,5	100,0
2005	29,4	49,4	11,5	9,7	100,0
2006	30,0	48,7	11,5	9,9	100,0
2007	30,5	48,0	11,4	10,1	100,0
2008	31,1	47,2	11,4	10,3	100,0
2009	31,7	46,5	11,3	10,5	100,0
2010	32,3	45,7	11,3	10,7	100,0
2011	32,9	45,0	11,2	10,9	100,0
2012	32,9	44,1	11,4	11,6	100,0
2013	33,4	43,5	11,3	11,8	100,0
2014	33,9	42,9	11,2	11,9	100,0
2015	34,4	42,5	11,1	12,0	100,0

Magyarországon 1991-től kezdődően folyamatosan csökkent a születések száma, de egészen 2009-ig nem esett 95 ezer alá. Azonban a 2010-es év változást hozott, ugyanis a születések száma éppen csak elérte a 90 ezret. Ez több mint 6 ezerrel marad el az egy évvel korábbi újszülöttek számától. Az ezt követő év számított a totális mélypontnak mikor is mindössze 88 049 volt az élve születések száma. Jó hír azonban, hogy a 2014-es év megakasztotta ezt a csökkenő tendenciát a maga 91 510 gyermekszületésével (KSH 2015; R. Fedor 2016). A termékenység csökkenés hatására az 1990-es évek közepétől kezdve a teljes termékenységi arányszám 1,57 és 1,24 között ingadozik (Kapitány és Spéder 2009, KSH 2015). A 2009. évi adatokat kiindulási pontnak tekintve azt tapasztaljuk, hogy nemzetközi összehasonlításban Magyarország a harmadik legalacsonyabb termékenységű országokhoz tartozik. A legfrissebb (2014-es) arányszámok azt tapasztaljuk, hogy több európai országban is csökkent a teljes termékenységi arányszám, ezáltal Magyarország relatív helyzete némileg javult.

A gyermekszám visszaesését külső gazdasági tényezőkre vezetik vissza a hazai kutatók. A kedvezőtlen tendenciát a megváltozott munkaerő-piaci körülményekkel magyarázzák, melynek hatására a tradicionális munkamegosztási formák átalakultak, s a kétkeresős családmódel vált általánossá. A megváltozott munkaerő-piaci helyzethez történő alkalmazkodás a gyermekvállalás elhalasztását eredményezte, melynek hatása a termékenység apadásában, a gyermekvállalás halasztásában jelentkezett (Spéder 2006 idézi R. Fedor 2015). Jelenleg a nők átlagosan 28 éves korban vállalják az első gyermeküket.

A fiatalok véleménye a párválasztásról és gyermekvállalásról

A Nyíregyházán élő fiatalokon belül a 15-18 éves korcsoporthoz tartozók nagyobb része úgy nyilatkozott, hogy nincs most jelenleg barátja/barátnője, mindemellett közel 60%-uk válaszolta azt, hogy volt már korábban kapcsolata. A 18 év alatti fiúk közel 60%-ának volt már barátnője és jelenleg egyharmaduknak van is kapcsolata. A hasonló korú lányoknál azt tapasztaltuk, hogy 55%-uknak volt már partnere s 39%-uk jelenleg is „jár”. Nagyon kevesen számoltak be arról, hogy a megkérdezés pillanatában együtt élnének párjukkal mindössze 0,8%-uk válaszolt erre a kérdésre igennel. Ez teljesen egyértelműnek tűnik, hiszen ezeknek a fiataloknak a többsége minden bizonnyal még valamelyik köznevelési intézményben tanul. Ehhez hasonló eredményre jutottak a Magyar Ifjúság 2012 kutatói is. Az tapasztalták, hogy az összeköltözés általában 23 és 24 éves kor környékén ugrik meg hirtelen, vélhetően a tanulmányok befejezésének következtében (Makay 2013).

A 19-29 évesek közül 10% házasságban, 4,5% élettársi kapcsolatban él párjával, 75%-uk a nőtlenek, hajadonok közé sorolta magát, 2 fő elváltként nyilatkozott saját helyzetéről, 1 fő pedig özvegy volt a megkérdezés pillanatában. A nőtlen és hajadon státusú 19-29 éves fiatalok körében közel fele arányban vannak azok, akik együtt élnek jelenlegi partnerükkel. (A fentebb leírt összefüggéseket és a két korcsoportnál észlelt különbségeket az életkori hatással magyarázzuk.) A 18 éven felüliek almintáját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 18. életévtől kezdődően kezd el emelkedni az első élettársi kapcsolatot létesítők aránya, ennél jelentősebb emelkedés húsz éves kortól figyelhető meg. Az első élettársi kapcsolatlétesítés 53%-a 20-26 éves kor közé esett, a házasságkötés időpontjára kérdezve a 25 évesek csoportja jelent meg a legnagyobb súllyal. Az átlagos házasságkötési életkor 24,3 év volt a 19-29 éveseknél. Nemenkénti bontásban azt találtuk, hogy a férfiak és nők átlagos házasságkötési kora között szinte pontosan egy év a különbség. A nyíregyházi fiatalok közül a legkorábban frigyre lépő 18 éves (1 fő), a legkésőbbben házasodó pedig 28 éves volt (3 fő).

Vélemények a házasságról

A nem házasságban élő fiatalok jelentős többsége (67%) házasként képzelel el a jövőjét. A határozott *biztos, hogy szeretne házasságot kötni* kijelentés mellett érvelők aránya 47%, az inkább igenre szavazók a minta egynegyedére volt jellemző, az inkább nemmel válaszolók mindössze 11%-ot tettek ki és ennél is alacsonyabb volt a házasság intézményét egyértelműen elutasítók aránya (7,5%). A két korcsoport véleményét külön vizsgálva egyetlen esetben tapasztalunk jelentős eltérést. Meglepő módon a 15-18 éves korosztály sokkal határozottabban kiáll a házasságkötés fontossága mellett. Párkapcsolati preferenciájuk mintázata ezt tükrözi. E fiatal korosztályban igen magas, 54% azok aránya, akik a *Szeretne-e házasságban élni?* kérdésre, a *biztos igen* válaszlehetőséget jelölte meg (a 19-29 éveseknél ez az arány 44%). Az inkább igen válaszlehetőséggel a 15-18 éves korosztály 19% élt (a 19-29 éveseknél ez az arány 21%). Ez azért meglepő, mert a Magyar Ifjúság 2012 adatai szerint pont a fiatalabbakra jellemző a bizonytalan, hezitáló álláspont.

Nemenkénti bontásban vizsgálódva látható, hogy a megkérdezés időpontjában még nem házasságban élő nők és férfiak meghatározó többsége azonosul a házasság intézményével. Különbség inkább a házasságkötési attitűdbeli határozottságban lehet fel. Míg a nők fele, addig a férfiak 43%-a válaszolta azt, hogy *biztos, hogy szeretne házasodni a jövőben* (3. táblázat). S a hezitáló álláspont („nem tudja”) is jellemzőbb a férfiakra, mint a nőkre.

Az iskolai végzettség és a házasságkötési attitűd összefüggéseit vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az egyes iskolai végzettség szerinti csoportokon belül a *„biztosan nem kötne házasságot”* válaszlehetőség elfogadása a mesterképzésben végzettek valamint a szakmunkás-képzőt, szakiskolát végzettek körében volt a legmagasabb. A házasságkötési szándék egyér-

telmü kifejezése („biztos igen” válasz) pedig a gimnáziumi érettségivel rendelkezőket jellemezte a leginkább.

3.táblázat: Ha ön jelenleg nem házas szeretne-e házasságban élni a közeli, akár a távoli jövőben? (%) N= 249, 348 (Forrás: Nyíregyházi Ifjúság kutatás 2015. szerkesztett)

	férfiak	nők
biztosan igen	43	50,1
inkább igen	20,9	19,2
inkább nem	11,6	10,1
biztosan nem	8	6,7
nem tudja	16,5	13,9

A munkaerő-piaci pozíció és a házasságkötési hajlandóság közötti kapcsolatra pedig a következő a jellemző: a megkérdezés idején fizetett munkát végzők és nem végzők 16% - 16%-a biztosan nem vagy inkább nem kíván házasságot kötni. A házasság intézményével teljes mértékben szimpatizál (biztos igennel válaszolt) a fizetett munkát végzők 43%-a. A munka világától távol lévők esetében ez az arány 51%.

A házassági életformát elutasítóknak lehetősége volt arra, hogy tíz érvet értékeljenek annak megfelelően, hogy ezek mennyire tartják vissza őket a házasságkötéstől. Nemenkénti bontásban azt láttuk, hogy a férfiak és nők állításstruktúrája nem különbözött egymástól releváns módon. Mindkét nem a következő három érvet fogadta el az átlagosnál nagyobb arányban: „még túl fiatal ehhez” a nők 48%, a férfiak 41%-át ez a tény tartja leginkább vissza a házasságkötéstől. A nők szinte ugyanilyen arányban (49%) gondolták úgy, hogy „előbb be akarja fejezni a tanulmányait”, a férfiak körében ennek az állításnak az elfogadása valamivel kisebb kört érintett (35%). A harmadik leginkább visszatartó tényező a „még nem biztos, hogy megtalálta az igazit” érv volt (nők 42%, férfiak 40%). Meglátásunk szerint a fent említett a házasság elutasításához kapcsolt hármast érvrendszer nem jelenti egyértelműen e családforma végleges elutasítását, hiszen mindhárom esetben egy viszonylag gyorsan változó külső körülményről van szó. Az életkor, a tanulmányok befejezése mindenféle külső beavatkozás nélkül az idő múlásával megszűnik, mint akadályozó tényező. Az „igazi” hiánya pedig vélhetően pont az első kettő (vagyis a fiatal életkor) eredője. Továbbá, a „még nem biztos, hogy megtalálta az igazit” érv arra is utalhat, hogy rátalálva a potenciális partnerre már ez a házassággal szembeni ellenérv is érvényét veszíti. Érdeemes megemlíteni, hogy a Magyar Ifjúság 2012 országos adatfelvételében a „hiányoznak hozzá az anyagiak”, a „még nem biztos, hogy megtalálta az igazit” és a „túl sok költséget jelent” állítások voltak a legtöbbször által elfogadott érvek.

Arra kértük a fiatalokat, hogy a felsorolt állításokat osztályozzák annak megfelelően, hogy mennyire jellemzik azok a házasságkötésről való gondolkodásukat, például „Azért kötne házasságot, mert a környezete (a társadalom) elvárja”. A megkérdezték a következő állításokat értékelték 4-essel illetve 5-össel (az ötfokú skálán), tehát teljes mértékben egyetértettek, illetve egyetértettek az adott állítással. Sorrendben a legnagyobb elfogadottsága: „az együttélés legjobb/legtermészetesebb módja” kijelentésnek volt, válaszadó fiatalok 74%-a mondta azt, hogy teljesen egyetért, illetve egyetért ezzel. A második a rangsorban az

„erősebb párkapcsolati köteléket jelent” állítást, a fiatalok 72%-a értékelte 4-essel illetve 5-össel és 16% gondolta azt, hogy rá ez nem, vagy egyáltalán nem jellemző. A harmadikként legtöbbek által elfogadott állítás :„a gyermek számára ez a legjobb” volt, mellyel a fiatalok 57%-a értett egyet vagy értett egyet teljes mértékben, s egynegyedük nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem vagy nem ért egyet ezzel az állítással.

A válaszadók véleményéből egy erősnek mondható tradicionális attitűd tükröződik vissza, mely szerint a házasság intézménye fontos az érintettek számára.

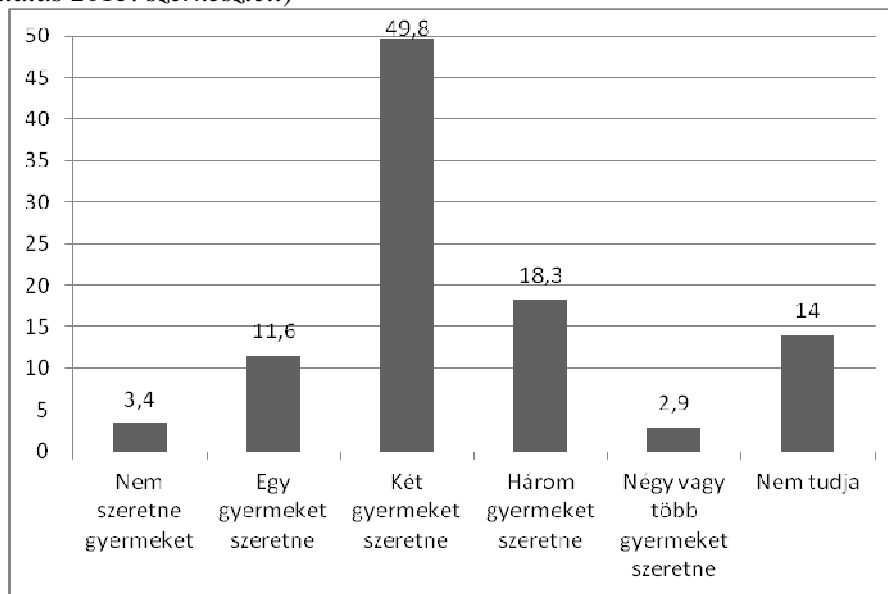
Gyermekszám preferenciák

A magyar társadalomra alapvetően egy igen gyermekcentrikus attitűd jellemző, a gyermekvállalási aspirációkat körbejáró vizsgálatokból (Pl. Spéder 2006, Kapitány és Spéder 2015) ez egyértelműen kiderült. Ehhez kapcsolódóan azt vizsgáljuk, hogy a 15-18 és a 19-29 évesek hogyan gondolkodnak az ideális gyermekszámról. Akik már rendelkeznek gyermekkel azok szeretnék-e még többet vállalni, s milyen életkorba tervezik a gyermekvállalási tervek realizálását? S vajon jellemzi-e a Nyíregyházán élő fiatalokat az akaratlagos gyermektelenség elfogadása?

A fiatalabb almintára vonatkozóan a gyermekvállalási tervekről kérdeztük a 15-18 éveseket, míg a 19-29 éveseknél a már meglévő, illetve a későbbikre tervezett gyermekszámáról is információhoz jutottunk.

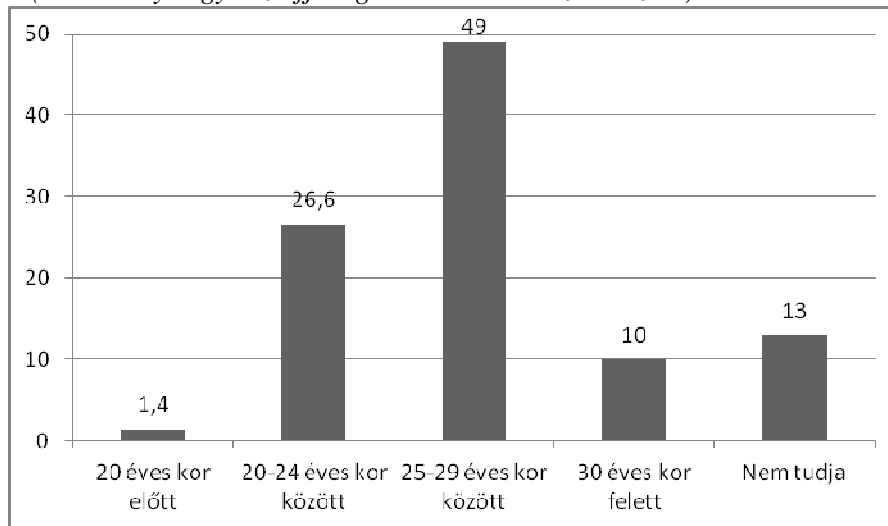
A 15-18 évesek a két gyermeket tekintik a legideálisabbnak, majd 50%-uk terveik szerint kétgyermekes családban él majd (1. ábra). A második preferált gyermekszám a három volt, erről a fiatalok 18%-a vallott. Érdekesnek tűnhet, hogy a „nem tudom” válaszlehetőséget most kiemelten kezeljük. Részben azért mert viszonylag magas azoknak az aránya, akik nem tudják még erre a kérdésre a választ (14%) vagy nem is válaszoltak, részben pedig azért mert valahol természetesnek vehetjük, hogy ebben a korcsoportban, főleg a legfiatalabbak esetében ez az esemény még olyan távolinak tűnik, hogy még megjósolni sem tudják, hogy hogyan képzelik el magukat szülőként. A bizonytalanok körében magasabb a férfiak száma. Egy gyermekben gondolkodik 11,6%-uk és 4 vagy több gyermeket tart ideálisnak 3%-uk és közel ennyien nem szeretnék gyermeket.

1. ábra: Összesen hány gyermeket szeretne? 15-18 évesek, (%) N=207 (Forrás: Nyíregyházi Ifjúság kutatás 2015. szerkesztett)

Korábban már megemlítettük, hogy a gyermekvállalás életkora kitolódott, s, hogy ma már a nők inkább a harmincas éveikhez közel vállalják az első gyermeküket. A 15-18 éveseknek ezzel összefüggésben arra kellett válaszolniuk, hogy hogyan tervezik, hány éves korukban szeretnének gyermeket vállalni? A 2. számú ábrán jól látható, hogy igen kevesen, mindössze a válaszadók 1,4%-a gondolta úgy húszéves koránál hamarabb kíván gyermeket vállalni. Ennél jóval többen közel 27% prognosztizálta ezt az eseményt 20 és 24 éves kora közé. A legnépesebb csoportot a 25-29 éves kort ideálisnak tekintők alkotják (49%), ezen belül is a legtöbben (több mint 20%) a 25. életévet jelölték meg.

2. ábra: Hány éves korában szeretné, hogy az első gyermeke megszülessen? 15-18 évesek (%) N=210 (Forrás: Nyíregyházi Ifjúság kutatás 2015. szerkesztett)

Ez nagyjából megegyezik a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő fiatalok véleményével, mely szerint a megkérdezett gyermektelenek átlagosan 27 éves korokra tervezik az első gyermek vállalását (Szabó és Nagy 2015). A megkérdezettek 10%-a véli úgy, hogy a harmincas évek a legoptimálisabbak a gyermekvállalásra, s ennél valamivel többen még bizonytalanok a kérdést illetően (13%).

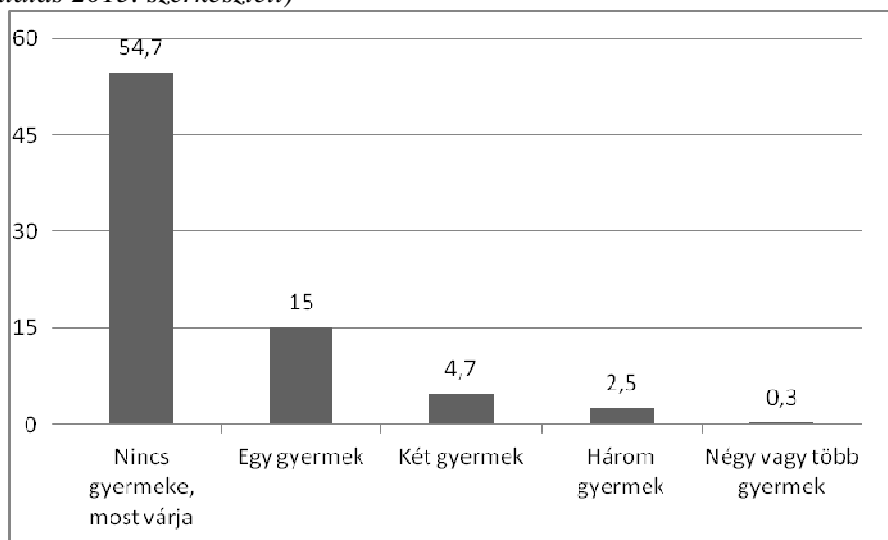
A 19-29 évesek gyermekvállalási profiljáról (vö.: 3. ábra) a következő mondható el: a megkérdezettek több mint fele nyilatkozta azt, hogy „*nincs gyermeke illetve most várja az elsőit*” kategóriába sorolta magát. Egy gyermeket nevel a megkérdezettek 15%-a, két gyermeke van a válaszadók 4,7%-nak és három vagy több gyermekes családban él 2,8%-uk. A gyermekvállalási életkort tekintve megállapíthatjuk, hogy a legfiatalabban gyermeket vállaló 16 éves volt (1 fő), a legidősebb pedig 28 éves (3 fő). A legtöbben (52%) 22 és 28 éves koruk között váltak szülővé először. A férfiak átlagosan 24 évesek voltak első gyermekük születésénél, a nők pedig 22 évesek.

Arra a kérdésre, hogy miért nem vállalt fiatalabban gyermeket a következő válaszok voltak a leggyakrabban említettek (az említések gyakoriságának sorrendjében): *túl fiatal még, anyagi okok, tanulni szeretne még, egyszerűen nem akar még gyermeket, lakhatási nehézségek, munka, karrier miatt, nincs partnere, a gyermekneveléssel járó többlet feladatok miatt, partner nem akar, egészségügyi okok.*

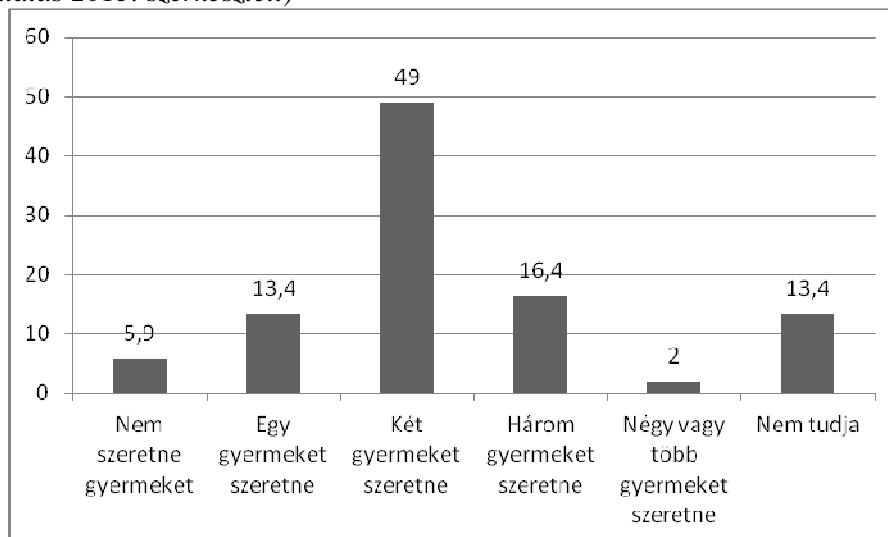
A 19-29 évesekről a gyermekszám preferenciákat tekintve (lásd: 4. ábra) elmondhatjuk, hogy a többség a '80-as évek egyeduralmú kétgyermekes családmódeljét tekinti ideálisnak (49%). Ez szinte hajszál pontosan megegyezik az Észak-alföldi régió fiataljainak

véleményével (48%) (Szabó és Nagy 2015). Egy gyermekben és egyelőre nem tudja még, hogy hányban gondolkozik 13,4-13,4%. A három vagy több gyermek vállalását a válaszadók 18%-a preferálja, és 6% nem szeretne gyermeket. Ez utóbbi csoport aránya a teljes mintába 5%. Ez közel azonos az országosan mért önként vállalt gyermektelenek arányával (6%), azonban jóval elmarad az Észak-alföldi fiatalok véleményétől, 19%-uk nyilatkozott úgy, hogy nem kíván gyermeket vállalni.

3. számú ábra: Gyermekszám a 19-29 évesek körében, (%) N= 342 (Forrás: Nyíregyházi Ifjúság kutatás 2015. szerkesztett)

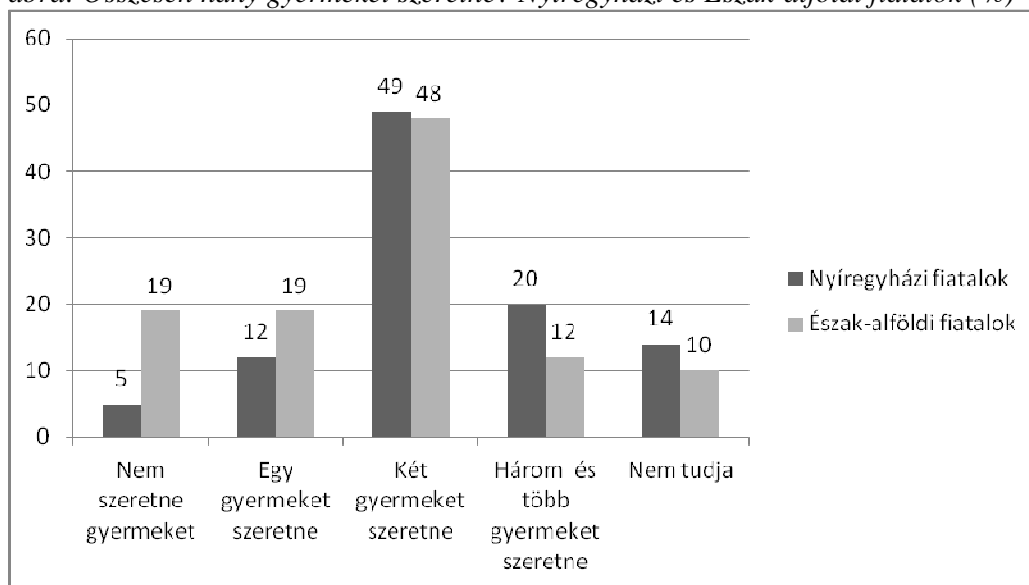
4. ábra: Összesen hány gyermeket szeretne? 19-29 évesek, (%) N=409 (Forrás: Nyíregyházi Ifjúság kutatás 2015. szerkesztett)

A nyíregyházi és az Észak-alföldi fiatalok gyermekszám preferenciáját összevetve (lásd: 5. ábra) azt látjuk, hogy a mindkét adatfelvétel esetében a kétgyermekes családmodell a

legtöbbek által elfogadott (49-48%). A további gyermekszámok tekintetében azonban különbségek mutatkoznak. A legszembetűnőbb különbség az önként vállalt gyermektelenek körében tapasztalható, a 14%-os differencia jelentősnek tekinthető, főleg az országos 6%-os adat ismeretében. Az nyíregyházi fiatalok közül kevesebben szeretnének egy gyermeket (12%), mint az régióbeli megkérdezettek (19%), s talán éppen ezzel magyarázható az is, hogy a helyi fiatalok körében 8%-kal népszerűbb a három vagy többgyermekes család.

5. ábra: Összesen hány gyermeket szeretne? Nyíregyházi és Észak-alföldi fiatalok (%)

A magyar társadalomra kevésbé jellemző a gyermektelenséget önként vállaló attitűd, azonban az egyéb, például egészségügyi okokra visszavezethető gyermektelenség esetén a pároknak lehetőségük van arra, hogy különböző alternatívák közül válasszanak a kívánt gyermekáldás realizálása érdekében. Ehhez kapcsolódóan arra kellett válaszolniuk a 15-29 éves korosztálynak, hogy ha valamilyen oknál fogva neheztelt lenne a gyermekvállalás élnének-e a felsorolt alternatívák valamelyikével. A teljes mintát egyben kezelve azt tapasztaltuk, hogy általában véve nyitottak lennének a meddőség elleni kezelés, mesterséges megtermékenyítés, örökbefogadás alternatívákra, azonban a béranyaság és egy másik lehetséges partnerben való gondolkodás vonatkozásában elutasító vélemények fogalmazódtak meg. A fiatalabb korosztály egyértelműen elutasítja a béranyaságot (90%), és a leginkább az örökbefogadás tartják jónak (60%). A 19-29 éves korosztály véleménynyilvánítása szerint a háromnegyedük igénybe venné a meddőség elleni kezelést, és a mesterséges megtermékenyítést, a béranyaságra viszont csak 16%-uk tekinti alternatívaként, az örökbefogadást pedig szinte ugyan annyian választanák, mint ahányan elutasítják. A másik partner választását szintén kevesen tartanák jó megoldásnak.

Összegzés

Írásunkban a Nyíregyházán élő fiatalok (15-29 év) párválasztásához, gyermekvállaláshoz fűződő attitűdjét térképeztük fel. A véleménynyilvánítások egy gyermekcentrikus és házasságpárti helyi fiatal társadalom jelenlétéről árulkodnak.

Eredményeink szerint a többség a kétgyermekes családmódot preferálja. A második legtöbbek által ideálisnak tartott gyermekszám a három, majd harmadikként az egy

gyermekben gondolkodók következnek. Kevesen, a válaszadók mindössze 5%-a nem szeretne gyermeket vállalni.

A 19-29 éves korosztály többségének (55%) a megkérdezés pillanatában még nem volt gyermeke. A gyermekesek közül a legtöbben egyelőre egy gyermeket nevelnek, de – mint ahogyan azt említettük – mind a 15-18 évesek, mind pedig a 19-29 évesek csoportján belül a legtöbben két gyermekben gondolkodnak a későbbiekben. A 15-18 évesek közel fele úgy tervezi, hogy 25-29 éves kora között vállalja az első gyermekét, az ezt követő legnépesebb csoport azoké volt, akik 20-24 éves korukra időzítenék ezt az eseményt.

A jelenleg független fiatalok meghatározó többsége házasként képzei el a jövőjét. A férfiak 64%-a, a nők 69%-a szeretnek házasságot kötni a jövőben. A házasság intézményét nem preferálókat a következő érvek tartják vissza a házasságkötéstől: „még túl fiatal ehhez”, „előbb be akarja fejezni a tanulmányait”, „még nem biztos, hogy megtalálta az igazit”.

Irodalom

- Kapitány Balázs és Spéder Zsolt (2009): Gyermekvállalás In: Monostori Judit, Óri Péter, S. Molnár Edit és Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH. Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 29-40.
- Kapitány Balázs és Spéder Zsolt (2015): Gyermekvállalás. In. Monostori Judit, Óri Péter és Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Makay Zsuzsanna (2013): Párkapcsolati magatartás és gyermekvállalás a fiatalok körében. In. Magyar Ifjúság 2012.
- Murinkó Lívia és Spéder Zsolt (2015): Párkapcsolatok. In. Monostori Judit, Óri Péter és Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH NKI, Budapest: 9–26.
- Net1: KSH adatbázis. Letöltés: 2016.10.10. Web: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html
- R. Fedor Anita (2015): *Egyensúlyban? A munkaerő-piaci karriertől a familiarizmusig*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 252 p.
- R. Fedor Anita (2016): Családalapítás és gyermekvállalás a fiatalok körében. *Acta Medicinae et Sociologica* 7 (20-21). 11-2
- Spéder Zsolt (2006): Mintaváltás közben. A gyermekvállalás időzítése az életútban, különös tekintettel a szülő nők iskolai végzettségére és a párkapcsolati státusára. *Demográfia*. 49/2-3, 113-148.
- Szabó Fanni és Nagy Zita Éva (2015): Észak-alföld regionális ifjúsági helyzetelemzés. In. Nagy Ádám és Székely Levente (szerk.): *Harmadrészt Magyar Ifjúság 2012. Regionális Helyzetelemzések*. Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány. 117-149.

**A FOGYATÉKKAL ÉLŐ EMBEREK ELUTASÍTÁSÁNAK ÉS ELFOGADÁSÁNAK
TÖRTÉNETE NAPJAINKIG ÉS HELYZETÜK A MAI OKTATÁSI RENDSZERBEN**

Szerző:

Erdei Norbert
Móra Ferenc Általános Iskola

Lektorok:

Keresztesi Katalin
Debreceni Egyetem

Lenténé Puskás Andrea
Debreceni Egyetem

Mező Katalin
Debreceni Egyetem

Szerző e-mail címe:
erdei.norbert.70@gmail.com

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Erdei Norbert (2016): A fogyatékkal élő emberek elutasításának és elfogadásának története napjainkig és helyzetük a mai oktatási rendszerben. *Különleges Bánásmód*, II. évf. 2016/3. szám, 41-49. DOI 10.18458/KB.2016.3.41

Absztrakt

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse a fogyatékkal élő emberek elfogadásának és elutasításának a történetét az ókortól a XXI. századig. Különösen a sajátos nevelési igényű tanulók helyzetét vizsgálja 21 tanulmány összegzése alapján. Pedagógusok vitáznak, a kérdés azonban még mindig megválaszolatlan marad: melyik oktatási forma lenne kedvezőbb számukra: az integrált, vagy a szegregált?

Kulcsszavak: fogyatékkal élők, történet, sajátos nevelési igény

Diszciplinák: pedagógia, gyógypedagógia

Abstract

HISTORY OF REJECTION AND ACCEPTANCE OF PEOPLE LIVING WITH DISABILITIES UP TO THE PRESENT DAY AND THEIR SITUATION IN THE EDUCATION SYSTEM

The aim of this study is to make a review on people with disabilities in terms of acceptance and rejection from the antiquity till the 21th century. It also focuses on the students with special educational needs based on 21 empirical studies. Teachers have debates, but the question still remains unanswered: which educational form would be better for this group of students, the integrative or the segregative?

Keywords: people with disabilities, history, students with special educational needs

Disciplines: pedagogy, special education

A fogyatékoság mindig is jelen volt az állatvilágban és természetesen az emberek között is. Az állati populációkban azonban az esetek többségében az adott egyed életével összeegyezhetetlen volt. Könnyebben vált a ragadozók áldozatává, nehezebben jutott táplálékhoz, esetleg a saját fajtársai üzték el, illetve ették meg. A legszerencsésebb esetben, ha meg is érte a szaporodóképes kort, párt nem talált, a szaporodás elmaradt, így az ő egyedi génállománya mindörökre eltűnt. Szelekciós nyomás hat a sérült egyedre, nincsen lehetősége szaporodni. „A Természet védi az elkorcsosulástól a Természetet, egész bőkezűségével és maradéktalan szigorúságával. Aki fázik: menjen délre, akinek melege van: menjen északra. Aki éhezik, keressen, harcoljon, vándoroljon oda, ahol van élelem. Alkalmazkodjék ahhoz, ami van, vagy - pusztuljon. Írja Fekete István a természet titkait gyönyörűen ábrázoló író művében a „Téli berek”-ben. (Fekete, 1959)

A másság, a fogyatékoság elfogadása ősidők óta létezik a társadalomban. (Vidáné, 2013) Az ember történelme során az eltérő kultúrák eltérően reagáltak a fogyatékkal élő emberekre. Az esetek jelentős részében a sérült ember elutasításának, mind befogadásának tehát biológiai alapjai vannak. Az ókori Egyiptomban a törpe növésű embereket tisztelték és pozitív tulajdonságokkal ruházták fel, mint például Szenebet – a törpét, aki az udvari szövőműhely vezetője, de emellett Kheopsz és Dzsefré fáraók piramisainak a papi rangjának is birtokosa volt. (Kákosy és Varga, 1970) Az ókori Görögországban ezzel ellentétesen vélekedtek a fogyatékos emberekről. Az akkori ideál az egészséges ember volt. A Kalokagathia szó jelentése is erre utal – „tökéletes férfiú” (Arisztotelész i.e.343) Spártában az újszülöttet édesapja karjába vette és elvitte a Leszkhé nevű helyre, ahol a vének tanácsa megvizsgálta a gyermeket. Amennyiben erősnek és életképesnek találták, megbízták az apát, hogy nevelje fel gyermekét és kijelöltek egy darab földet számára a 9000 parcellából. Amennyiben azonban nem felelt meg az elvárásoknak, a Taigetosz hegységénél, az Apothetai nevű szakadékba dobták, azzal az indoklással, hogy nem előnyös sem a gyerekeknek, sem az államnak, ha egy születésétől fogva sérülten életben marad. (Pukánszky és Németh, 1997). Hasonlóan vélekedik a sérült emberekről Platon „A gyarlók gyermekeit és a kiválók nyomoréknak született gyermekeit pedig, ahogy illik, eltüntetik valami hozzáférhetetlen titkos zugban.” és Arisztotelész is „Az újszülöttek kitevéséről vagy fölneveléséről pedig úgy intézkedjék a törvény, hogy semmiféle korcszülöttet nem szabad fölnevelni ” Ennek ellenére ókori Görög mondákban találkozhatunk Héphaisztosszal, aki maga is Isten, bár a teste nem tökéletes. Az Istenek büntetésként mérték rá a sérülést és a saját anyja veti le az Olimpüszről. Lábai csonkának nőttek, de mesterségét kimagaslóan űzi. Királyok is hozzá hordták kardjaikat, mert ő volt a leghíresebb kovács. Itt már látható, hogy a kovács sérülése ellenére a társadalom megbecsült és semmiképpen nem mellőzött tagja. (Kerényi, 1951)

Az ókori Rómában sem változott jelentősen a sérült emberek megítélése. Claudius császárról ezt írta az író „Ezt akarjátok most istenné tenni? Nézzétek meg a testét: haragjukban hozták létre az istenek.” (Seneca 31) Itt is a sérülés nem más, mint az Istenek büntetése. Az „ép testben, ép lélek” mondás (Mens sana in corpore) is ebből a korból származik (Decimus), bár más értelemben, mint ahogyan azt ma gondoljuk. Az író azokhoz a polgárokhoz szólt, akik felesleges ostoba imádságokkal fordultak istenikhez. Hiszen szerinte az imádkozás célja nem lehet más, mint a testi és szellemi épség.

A középkorban úgy gondolták, hogy minden testi szépség Istentől való, a természetellenes születés pedig a gonosz műve. A csonkaság a fizikai fogyatékoság egyik legsúlyosabb formája, ezért előszeretettel alkalmazták a csonkítást büntetésként, ami visszavonhatatlan változást idézett elő az áldozatban. Az akkori európai mesevilágban is megjelennek a különböző testi változásokkal élő gonosz, vagy jószágos emberek. A boszorkányok, törpék, óriások mind mások, mint általában a mesehősök és nem feltétlenül pozitív tulajdonságokkal rendelkeznek. A „boszorkányfattyú” kifejezést használták akkor, amikor egy előkelőnek öltözött fiatalember házasságra lépett egy lánnyal, de az esküvői ruhája alól kivillant a patás

láb. A fiatalasszony, ha az ördöggel hál, az utód a boszorkányfattyú, aki különböző rendellenességekkel jön a világra. (Ipolyi,1854) Nem kizárt, hogy ezeknek a rendellenesen fejlődő szerveknek a neveit a mai napig megtartottuk és használjuk is, mint például: farkastorok, nyúlszáj, lúdtalp, tyúkmell. Egy régi hiedelem szerint szülesskor, ha a szülő nő és a bába egy picit is elfordult, akkor ördögi erők kicserélték az egészséges újszülöttet egy sérülthez. Az ilyen gyerekeket nevezték „váltott” gyerekeknek. A nagy mesemondó, Benedek Elek is többször ír a váltott gyerekekről, pl. Váltott gyermek, Aranyhajú ifjak című meséiben. (Benedek, 1901) A pogány magyar hitvallásban jelennek meg a táltosok, olyan emberek, akik többlet csonttal- főleg több foggal születtek. Nem csökkent, hanem többlet képességgel rendelkeztek és legfőbb képességük, hogy a jövőbe láttak. Táltossá azonban csak a kiválasztottak váltak közülük, akik nem voltak méltók rá, azokat a többi táltos megnyomorította. (Diószegi, 1968)

1700-ban indult el az értelmi sérültek szervezett gondozása 1793 Párizsban a francia alkotmány 21. cikkelye határozza meg, „A köztámogatás szent adósság. A társadalom köteles eltartani szerencsétlen polgárait, akár így, akár úgy, hogy munkát szerez számukra, akár azáltal, hogy biztosítja a létfenntartásukhoz szükséges eszközöket a munkaképtelenek számára.” Tehát az állam törvényerőre emelte a sérült emberek ellátását, ettől az időszaktól beszélhetünk szervezett ellátó intézményről. (Net1)

Legújabb kor: a II. Világháború hozta meg több – negatív értelemben is a fordulatot. Egyrészt emberek százezrei váltak rokkanttá, érzékszervi fogyatékosná, a háború gépezete addig páratlan mennyiségben termelte ki a sérült embereket. Másrészt a Harmadik birodalom legitímálta a csökkent értelmi képességű és sérült emberek tömegének a legyilkolását. Az árja elméletnek megfelelően csak az egészségesen fejlődött emberek maradhattak életben, a többiek a T/4-es akció kereteinek megfelelően megölték. (Net2.)

A XX. században az addigi sajnálkozó, lenéző szemléletet felváltotta az emberjogi megközelítés és az esélyegyenlőség megvalósítására irányuló törekvés. A csökkentség érzetét a kirekesztés, gúnyolódás, a másság el nem fogadása okozza, melyet maga a környezet hoz létre és termeli újra. (Kálmán és Könczei, 2002) Nagy vihart kavart fel Peter Singer professzor kijelentése Ausztráliában, mely szerint a fogyatékos világra jövő újszülöttek elpusztíthatók, sőt születésük utáni néhány hónapban sem tekinthetők személynek. (Zászkalacky, 1990) A XX. században azután nagyon gyorsan követték egymást a különböző nyilatkozatok és konvenciók (lásd: 1. táblázat).

1. táblázat: Nemzetközi cselekvések a fogyatékkal élők megsegítésére (forrás:Net3)

Év	Nemzetközi fogyatékosügyi történet
1948	ENSZ közgyűlés Emberi jogok egyetemes nyilatkozata jog: szabadság, biztonság, élet, kultúra, művelődés, vallás, véleménynyilvánítás joga
1960	UNESCO Oktatásbeli diszkriminációról szóló konvenció
1975	ENSZ közgyűlés Nyilatkozat a fogyatékos személyek jogairól
1982	ENSZ közgyűlés A fogyatékos személyekre vonatkozó világprogram
1993	ENSZ közgyűlés A fogyatékos világgal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai (Standard Rules)
1994	UNESCO rögzítették a szalamankai ajánlást, amely kimondja, a sajátos nevelési igényű gyerekek oktatása nem folyhat tovább elkülönítetten.
2000	UNESCO Dakar „Oktatást mindenkinek” Mindenkinél legyen elérhető az ingyenes, alapfokú, kötelező oktatás a lakóhelyéhez közel.

Jelen tanulmány készítése közben elsősorban hazánkban a sajátos nevelési igényű tanulók helyzetére fókuszáltunk (2. táblázat), akik jelentős számban vesznek részt az oktatási rendszerben. Arányuk a 2015/2016 tanévben, az általános iskolákban 7,19% (Internet 3.) és részképesség zavarai miatt külön odafigyelést igényelnek, amelyben nem nélkülözhetik a szervezett oktatást.

2. táblázat: *Hazai cselekvések törvények a sajátos nevelési igényű oktatásának szabályozására (forrás: a Szerző)*

Év	Történes
1993	Közoktatási Törvény (1993/VXXIX. törvény) A sajátos nevelési igényű gyerekek oktatásának jogi kereteiről, amely az integrációs folyamatokat szabályozza.
2011	2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről- SNI kategóriák létrejönnek
2013	EMMI EGYMI (Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény) Az SNI tanulókat az általános iskolákban utazó gyógypedagógusok fejlesztik

Integráció vagy inkluzív integráció?

Az integráció az akadályozott emberek részvételének biztosítását jelenti a társadalmi folyamatokban; mint pedagógiai feladat pedig megkísérli segíteni az akadályozott és ép gyermekek tanulását didaktikai és módszertani eszközökkel. Az 1990-as években még csak integrációt használtak Magyarországon.

Integráció, amelyet a mai értelemben inkább rideg integrációnak is neveznek (Vargáné, 2006):

- a fogadó intézménynek nincs integrációs stratégiája
- a pedagógus módszerein nem, vagy kicsit változtat
- a problémák megoldása teljes egészében a gyógypedagógus, szülő feladata
- a gyógypedagógus a gyermekkel külön teremben foglalkozik

Ezzel szemben az inkluzív integráció (befogadás):

- az együttnevelés legmagasabb szintű formája, teljes befogadást, elfogadást s ezzel együtt az adaptív oktatást valósítja meg, maga a szemlélet beépülés a helyi tantervbe.
- átgondolt, az egyéni képességekhez, igényekhez igazodó, differenciált oktatást alkalmazó, egységes tantestületi szemlélet,
- a problémák megoldását e többségi iskola pedagógusai vállalják,
- nem húznak erős határvonalat a fogyatékos és a többi gyermek között, hiszen mindenkinek támadhatnak nehézségei a tanulás során,
- együttműködés, közös tervezés jellemzi a gyógypedagógus és a pedagógus munkáját
- partnerségre épít,
- a gyógypedagógus elsődlegesen a pedagógusnak nyújt segítséget
- a gyermeknek nyújtott segítség az osztályon belül történik (Réthy, 2002)

Helyes irány-e az integráció? Évtizedekig működött a szegregált oktatás, miért lett elavult, ami ellen határozottan lép fel a szakemberek többsége? A következőkben pedagógusok véleményét összegző tanulmányok lényegét igyekszem bemutatni mindkét oldalról. Az

integráció sikeressége mindkét félen múlik. Számos tanulmány mutatja azt, hogy maguk a pedagógusok sem igazán értik, illetve elkötelezettek az integráció iránt. Egy 12 iskolát vizsgáló Dél-magyarországon pedagógusokon végzett kérdőíves kutatás során a cikk írója inkább negatív véleményeket kapott az integrációval kapcsolatban. A pedagógusok előítéllettel viszonyulnak az SNI-tanulók felé. Nem veszik figyelembe a gyerekek oktatási igényeit, szerintük csak az alsó tagozaton működik hatékonyan az integráció. Egy menetközben felépített, átgondolatlan „kényszerintegráció” folyik, amit a fokozatosan csökkenő gyermeklétszám miatt vállalnak az oktatási intézmények. (Majoros, 2009)

Egy Romániában végzett kutatás szerint a többségi iskolákban a többségi diákokhoz szokott tanárok az SNI tanulókkal nem megfelelően, illetve nem személyre szabottan foglalkoznak. Véleményük szerint csökkent értelmi képességűek, akik nem képesek fejlődésre. (Alois, 2012. Az ismert integráció fogalom mellett azonban megjelenik Csányi munkájában a „formális integráció” kifejezés, amelyet olyan esetekre használ a szerző, amikor a fogyatékossgal élő tanulókat ugyan a jogszabályokban rögzítetteknek megfelelően integrálják, a személyre szabott segítségnyújtás azonban hiányos, vagy akár el is marad. (Csányi, 2013)

A többségi iskolák nem készültek fel a sajátos nevelési igényű gyermekek ellátására, így alakult ki az úgynevezett rideg integráció. Ez a multikulturális nevelés nélküli integráció látszólag jelent egyenlő lehetőséget biztosít minden gyerek számára azzal, hogy a többségi intézménybe felvett SNI tanulók a többi diákkal egy teremben tanulnak. Az intézmény azonban monokulturális szemléletű marad, hiszen az SNI tanulók oktatására a tanárok nem készülnek külön, nem veszik figyelembe a képességeiket, a megkülönböztetett figyelmet, egyéni bánásmódot a gyerekek nem kapják meg. Ennek oka egyrészt, hogy a pedagógus képzésben nem kapott megfelelő helyet a SNI tanulók problémájának az oktatása. A felsőoktatásba is bekerült a HEFOP 2.2.1. „Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben” című, 2.1. központi program egyik projektje a „Pedagógusképzési programok kifejlesztése és bevezetésének támogatása a felsőoktatási intézményekben” címmel. Ezzel együtt átalakult a felsőoktatásban a pedagógus képzés, számtalan új oktatási program elem, jelent meg azzal a céllal, hogy a hátrányos helyzetben lévő tanulókat segítse. (Net4)

Hasonló megfigyelésre jutott Földes (2003) is, aki azt állapítja meg, hogy az iskola befogadja tanulóik közé az SNI-s gyerekeket, de működésén nem változtat, a pedagógus pedig igazi felelősséget nem vállal. Az intézmény magától a gyerektől várja a beilleszkedést. Egy vizsgálat szerint Romániában az is megfigyelhető, hogy a többségi iskolák emelt szintű oktatást kínálnak valamilyen tantárgyból. Az ilyen oktatást nyújtó intézményekben általában a magasabb társadalmi státusú, odafigyelőbb szülők gyerekei kerülnek be ezekre az évfolyamokra. Az ilyen „elit” osztályokba járó gyerekek, szülők, sőt a tanárok is kevésbé tolerálják az együttnevelést, mint a más osztályokban, ahogy azt leírta Alois (2010) Az ilyen tagozatokon a megfelelő képességek hiánya miatt szórványos az SNI tanulók létszáma. Egy másik lehetőség éppen ennek a programnak az ellenkező változata, mely szerint az SNI-s gyerekek számára indítanak speciális osztályokat képességeiknek megfelelően. Monika T. (2013) megállapítása szerint a cseh oktatási rendszer a mai napig inkább kirekesztő, a tanárok jellemzően negatívan állnak az SNI tanulókkal. Véleményük szerint az SNI-tanulók számtalan pedagógiai problémát okoznak, nincsen idő és elegendő pénz a fejlesztésükre állításuk szerint. (Egy Indonéziában végzett vizsgálat szerint Kurniawati és társai (2012) azt tapasztalták, hogy a megkérdezett tanárok alapvetően pozitívan állnak az integráció kérdéséhez. A folyamat sikerességének szerintük is egyik kulcsa a tanárok hozzáállása az SNI-tanulókkal, különösen akkor, ha a pedagógusoknak már volt előzetes tapasztalatuk a tanulási nehézségekkel küzdő tanulókkal, illetve vettek részt olyan képzésen, amelynek célja az ő speciális oktatásuk. Hasonló megfigyelésre jutott Némethné (2009) is egy hazai kutatás kapcsán. Hasonlóan vélekedik Unianu (2013), aki szerint törvénykezési szint önmagában

kevés, a pedagógus az egyik kulcsszereplő, véleménye szerint a tanárok legfontosabb feladata, hogy meghatározzák az egyéni fejlesztési tervet tanítványaik részére.

De nem csak a pedagógusok, hanem az őket képző intézmények, illetve az iskolák fenntartói is beleszólhatnak az integrációs folyamatok alakulásába. Ilyen értelemben a társadalmi folyamatok szervezői is befolyásolhatják döntéseikkel az integráció sikerességét. Egy Romániában végzett felmérés bizonyítja, hogy az általános iskolák tanárai nem kaptak megfelelő képzést és fel-készületlenek az SNI-tanulókkal történő oktatásra, nem megfelelő a kommunikáció az utazó gyógypedagógus és a szaktanárok között. Állami szinten jellemző a lassú átalakítási folyamat, mely során a többségi iskolákat befogadóvá kívánják tenni. (Alois, 2011) Az oktató-nevelő munka önmagában kevés. Az oktatási tevékenységek szervezési feladatai legalább olyan fontosak, mint maga a pedagógiai munka. Egy Törökországban végzett vizsgálat során megállapították (Ayten, 2009), hogy a tradicionális módszerekkel történő oktatás önmagában nem elegendő, ezért a tanárképző intézetekben külön kurzusokat indítottak az oktatás szervezésével kapcsolatosan. Csongor Anna véleménye szerint „A helyes valamilyen erkölcsi értelemben természetesen az lenne, ha minden gyerek nemzetre, fajra, nemre és felekezetre való tekintet nélkül egyenlő minőségű oktatási feltételekben részesülne. De ez sehol sincs teljesen így. Az oktatási rendszer tükrözi a társadalmi elkülönülés/különállás mértékét. És ez a különállás nem oldható meg az iskola-rendszerben önmagában.” (Csongor, 1991, 5.o.)

Egy igen alapos kutatás eredményeképpen állapítják meg a szerzők, hogy a szegregáció inkább negatív társadalmi folyamatokat indít el. Romlik a tanulók önértékelése és társaihoz való viszonya is, amik túlmutatnak az iskolai teljesítményükön. Az integrációval viszont csökkenne az előítéletesség és a távolságtartás. (Kertesi és Kézdi 2009) A születési számok csökkenése következtében fellépő tanulóihiányt az általános iskolák is megsínylették. Az egyre csökkenő tanulólétszám miatt csoport-, és intézmény összevonások váltak szükségsszerűvé. Az intézmény-vezetőknek reagálniuk kellett a kialakult helyzetre a kettős nyomásban, amelyet részben a fenntartó, részben a saját kollégáik hoztak létre. Az oktatási feladatokon kívül valódi versenyhelyzet alakult ki a fogyasztókért, akik nem mások, mint a tanulók és szüleik lettek. Alaposan meg kellett tervezniük, hogy milyenek a kielégítésre vágyó szülői és társadalmi igények. Az iskola életének összhangban kell lennie az országos és a helyi oktatáspolitikával. (Balázs és Szabó 2009)

Az állami irányítás az 1993. évi Köznevelési törvény egyrészt előírja az inkluzív integrációt, másrészt teret ad az egyes tagozatok beindításának. Ennek megfelelően kétféle eredmény születik: létrejönnek az integrált és a szegregált osztályközösségek is. Az általános iskolák vezetőinek egyik negatív példáját írja le Bánfalvy (2009), aki a fogyatékkal élő iskolás gyerekeket vizsgálta. Megállapításai szerint a demográfiai dagály idején a sérült tanulókat elkülönült intézményekben kívánták oktatni, demográfiai apály idején, pedig az addig normál tantervű iskolák is befogadták őket tanulóik soraiba. Alapvetően, hogy a társadalomnak küzdenie kell a rasszizmus, szociális szegregáció, faji, nemi megkülönböztetés, hátrányos helyzetűek, vagy bármilyen mássággal élő emberek megkülönböztetése ellen. Az oktatási folyamatban az az érdekes helyzet áll elő, hogy pozitív diszkriminációt alkalmaznak tanulási nehézségekkel küzdő tanulókkal szemben, pontosan abból a célból, hogy így tegyék őket egyenlővé a többiekkel. (Luciana, 2012) Egy magyar általános iskolában végzett kérdőíves attitűd vizsgálat során (Pongrácz, 2003) arra kereste a választ, hogyan viszonyulnak az adott többségi általános iskola felső tagozatán tanulók a fogyatékkal élő társaikhoz, illetve milyen tényezők, ismeretek befolyásolják beállítódásukat. Egy nemzetközileg elfogadott attitűd vizsgálat skálát (CATCH) használt. Eredményképpen azt tapasztalta, hogy a következő tényezők jeleztek pozitív attitűdöt: fiatalabb életkor, a magasabb önértékelés, közelebbi kapcsolat a fogyatékkal élő gyermekkel, a jobb életminőség. Viszont a válaszadók neme és a fogyatékkal élő emberekről való előzetes ismeret nem befolyásolták az attitűdöt.

Az általános iskoláknak kötelessége felvenni a körzetükben élő gyerekeket, amely vonatkozik a SNI-s tanulókra is. A kötelesség azt is jelenti, hogy a lakóhelyükhöz legközelebb eső iskolába kell a gyerekeket felvenni. Ennek ellenére eltérés van az egyes általános iskolákba járó SNI-s gyerekek létszámában, amely nem pusztán a lakhely szerinti megoszlást mutatja. Az oktatási intézmények pedagógiai programját az iskola vezetősége az ott dolgozó pedagógusokkal együttműködve dolgozza ki, ezzel lehetőséget teremtenek a beiratkozni vágyó diákok összetételének meghatározására. A látszólag nehéz feladatot az iskolák többféleképpen valósíthatják meg. Az egyik megoldás a különböző tagozatok (nyelvi, testnevelés) beindítása, melybe jobbra csak az érdeklődő szülők íratják be gyerekeiket. Az ilyen intézményekre jellemző hogy alapítványi, esetleg önkormányzati fenntartással működnek és sokszor komoly gondokat okoz működtetésük. Kerülő (2008) esettanulmánya bemutat egy Nyíregyházán évek óta szegregált formában működő általános iskolát, ahol elég volt egy önkormányzati döntés ahhoz, hogy azt bezárják. A döntés alapja a szalamankai ajánlás (1994), amely kimondja, hogy az SNI-tanulók oktatása nem fejlődhet tovább szegregált formában.

Korlátozások

Jelen tanulmány elkészítése 21 pedagógiai kutatás eredményét összegzi, amely az SNI tanulók integrációjának helyzetét vizsgálja.

Konklúziók

Alapvető cél a társadalmi életben, így az oktatásban is az egyenlő esélyek megteremtése, a speciális oktatási igényekkel rendelkező gyermekek együttnevelése és a diszkrimináció megszüntetése. Ma sehol a világon, így Magyarországon sem létezik olyan szakmai fórum, amely támogatná a szegregált oktatást, de ennek ellenére sokan úgy vélik, hogy a speciális szükségletekkel rendelkező gyermek oktatása jobban megoldható lenne az általános iskolák keretein kívül (Kende, 2004). Az integráció nem kérdés, hanem egy megoldandó feladat. Minden általános és középiskolában a mindenkori köznevelési és/vagy –oktatási törvény szabályozza a fogyatékkal élő tanulók integrációját. A sikeresség azonban nem a szabályozókon, hanem az adott iskola vezetésén, az ott tanító tanárok hozzáállásán, illetve az érintett gyerekek szülein múlik. A mai napig folyik a vita a szakértők között a szegregált-integrált oktatás tekintetében. Mindkét oldalon alapos kutatásokkal alátámasztott érvek és ellenérvek sorakoznak.

Jelen tanulmány célja az volt, hogy irodalmi áttekintés alapján bemutassa a fogyatékkal élők elfogadásának a történetét, illetve áttekintsen 21 tanulmányt a szegregáció-integráció témakörében. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy még további vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy biztosan kijelenthessük melyik módszer a helyesebb, amelyek éveket-évtizedeket vehetnek igénybe. Másik kérdés, milyen típusú sérüléssel rendelkező gyerekeknél lehet alkalmazni a szegregációt, vagy az integrációt. Az emberiség történelme során folyamatosan éltek egészséges társaikkal együtt a különböző testi fogyatékkal élő emberek. Ez valószínűen a jövőben sem fog változni. Maguk a sérült emberek is szeretnék változtatni saját állapotukon, hogy ne különbözzenek ép társaiktól. Remélhetőleg a technika fejlődése nagyon sokuk állapotát képes lesz megváltoztatni, pl. tökéletesen működő protézisek, plasztikai műtétek segítségével. De addig is inkább a társadalmi környezetüknek szükséges úgy változni, hogy ne érezzék másságukat. Szerencsére (illetve remélhetőleg) jelenleg az érintett tanulók Magyarországon mindenhol maximális segítséget kapnak. A jó szándék tehát adott. Kérdés, hogy melyik oktatási forma alkalmazásával segítenénk őket jobban? Bárdonicsekné

(2012) szerint sem a szélsőséges szegregáció, sem pedig az „integráció mindenáron” elve nem követhető forma, a kettő között kell megtalálni az arany középutat.

Irodalom

- Arisztotelész: *Politika*. Gondolat könyvkiadó 1984, ISBN: 9632813650
- Bánfalvy Cs. (2009) A fogyatékos emberek iskolai integrációjáról. *Esély* 2009/2 3-15.o.
- Benedek E. (1901) *Magyar mese és mondavilág. I-III. kötet*. Budapest, Téka és Móra kiadó 1988, ISBN: 9637357289
- Castelli, L. (2012) Equity in education: a general overview. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 69 (2012) 2243-2250p.
- Csányi Y. (2013) Integráció/inklúzió és a szakvéleményezés összefüggései. *Gyógypedagógiai Szemle* 2013 – XLI. évfolyam, 3.szám 165-173.o.
- Csongor A. (1991): *Szegregáció az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet, Budapest ISSN_08654409
- Decimus (kb.100) *Szatírák*. In Persius – Iuvenalis: *Szatírák*. Európa kiadó 1977
- Diószegi V. (1967) *A pogány magyarok hitvilága*. Budapest, Akadémia kiadó 1983,ISBN: 9630535599
- Fekete I. (1959) *Téli berek* Móra könyvkiadó ISBN: 9789631193312
- Földes P. (2003) Speciális szükséglet vagy fogyatékoság? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban. Beszélgetés Dr. Csányi Yvonne-nal. *Új Pedagógiai szemle*, 1. 67-73.o.
- Ghergut, A. (2010) Analysis of inclusive education in Romania *Procedia Social and Behavioral Sciences* 5 (2010) 711-715p.
- Ghergut, A. (2011) National policies on education and strategies for inclusion; case study-Romania. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 29 (2011) 1693-1700p.
- Ghergut, A. (2012) Inclusive education versus special education on the Romanian education system. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 46 (2012) 199-203p.
- Ipolyi A. (1854) *Magyar Mythológia*. Pest Heckenast
- Kákósy L. és Varga E. (1970) *Egy évezred a Nílus völgyében*. Gondolatkiadó 1970 ISBN: 2050210093147
- Kálmán Zs., Könczei Gy. (2002): *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest, 2002. ISBN: 9789633893111
- Kende A. (2004) Együtt vagy külön? A szegregált iskolarendszer és a speciális oktatási szükségletek. *Iskolakultúra* 2004/1. 3-13.o.
- Kerényi K. (1951) *Görög mitológia*. Budapest, Gondolat kiadó 1977 ISBN: 9632803760
- Kertesi G. és Kézdi G. (2009) Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle* LVI.2009.november 959-1000 o.
- Kerülő J. ((2008) Az integráció és a szegregáció kérdése egy iskolabezárás kapcsán. Oktatókutató és fejlesztő intézet könyvtára *Új pedagógiai szemle*2008.01. 12-28.o.
- Kurniawati, F. és tsai (2012) Empirical study on primary school teacher's attitudes towards inclusive education in Jakarta, Indonesia *Procedia Social and Behavioral Sciences* 69 (2012) 1430-1436p.
- Majoros A. (2009) Semmirekellők, naplopók... avagy az iskolai integráció egy dél-magyarországi kistérségben *Gyógypedagógiai Szemle* 2009/4 239-252. o.
- Net1Letöltés: 2016.06.27. Web:
<http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/alkotmanyjog/ch08s03.html.pdf>).
- Net2Letöltés: 2016.06.26.) (Web:
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_536_MagyarNyelv/ch28.html.pdf).

Net3Letöltés: 2016.06.30. Web:

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_a_taigetosztol/ch03s07.html.pdf).

Net4Letöltés: 2016.07.19. Web:

http://www.educatio.hu/bin/content/tamop311/download/tamop_311/2piller_tanulmanyok/09_pedagoguskepzes_szerepenek_meghatarozasa/9_TANU_1.pdf).

Némethné Tóth Á. (2009) Tanári attitűdök és inkluzív nevelés *Magyar Pedagógia*109.évf. 2.szám 105-120. o.

Platón: *Az állam*. Gondolat, Budapest 1988. 126. o. ISBN: 9632827201

Pongrácz K. (2013) Többségi általános iskolások sajátos nevelési igényű gyermekekkel szembeni attitűdjének vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle* 2013 – XLI. évfolyam, 3.szám. 197-207.o.

Pukánszky B. és Németh A. (1998) *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt ,ISBN: 9631888169

Réthy E. (2002).A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. *Magyar Pedagógia* ,102.(3). 281-300.

Saban, A. (2009) Management of teaching and class control. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 1 (2009) 2111-2116p.

Seneca, L. (31) *Apocolocyntosis*. Magyar Helikon, Budapest 1963. 10. o. ISBN: 2050240030235

Tannenbergerová, M. (2013) Equality in educational system as a challenge for future teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 93 (2013) 549- 554 p.

Unianu, E. (2013) Teacher's perception, knowledge and behaviour in inclusive education *Procedia Social and Behavioral Sciences* 84 (2013) 1237-1241 p.

**NEMI ARÁNYOK ÉS A ROKONSZENVI VÁLASZTÁSOK KAPCSOLATÁNAK
VIZSGÁLATA ENYHÉN ÉRTELMI FOGYATÉKOS TANULÓKAT INTEGRÁLÓ
OSZTÁLYOKBAN**

Szerzők:

Herbainé Szekeres Erika
Pest Megyei Pedagógiai Szakszolgálat
Gödöllői Tagintézménye

Szekeres Ágota
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Első szerző e-mail címe:
szekereseri@gmail.com

Lektorok:

Mesterházi Zsuzsa
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Papp Gabriella
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Herbainé Szekeres Erika és Szekeres Ágota (2016): Nemi arányok és a rokonszenvi választások kapcsolatának vizsgálata enyhén értelmi fogyatékos tanulókat integráló osztályokban. *Különleges Bánásmód*, II. évf. 2016/3. szám, 51-66. DOI 10.18458/KB.2016.3.51

Absztrakt

Tanulmányunkban enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket integráló osztályközösségek állnak a középpontban.

A vizsgálat mintát négy 20 főből álló osztály alkotta, melyek közül kettőben fiúk voltak többen, és az egyikben fiú, a másikban lány volt az integrált tanuló. A másik két közösségben a lányok képviselték a többséget, egy-egy fiú, illetve lány fogyatékos diákkal közöttük. Célunk a közösségek nemi arányainak és a rokonszenvi választások összefüggésének megfigyelése volt. Ennek érdekében minőségi fókuszú elemzést végeztünk. Módszerül a szociometriát alkalmaztuk, az adatok feldolgozása pedig a Smetry szoftverrel történt.

Eredményeink közül kiemeljük, hogy a vizsgált közösségekben a nem viszonzott rokonszenvi választások közül az azonos nemek közöttiek voltak nagyobb számban, illetve az azonos vagy „közeli” szociometriai státuszú társ felől érkező kapcsolódási igény több esetben realizálódott a tanulók között. Az utolsó feltételezésünk – lány többségű osztályokban rosszabb a lányok pozíciója, különösen, ha integráltak - relevanciáját jól látható eredmények bizonyították. Abban az osztályban lett a legkedvezőtlenebb a lányok szociometriai helyzete, ahol ők képviselik a többséget és az integrált tanuló is lány.

Kulcsszavak: integráció, szociometria, enyhe értelmi fogyatékos

Diszciplina: gyógypedagógia, pszichológia, neveléstudomány

Abstract**RESEARCH OF CONNECTIONS BETWEEN GENDER RATIOS AND CHOICES BASED ON FELLOW FEELING IN CLASSES INTEGRATING MILD INTELLECTUAL DISABILITY CHILDREN**

In our study the main focus has been on class communities integrating children with mild intellectual disabilities.

The sample examined involved four classes, each consisting of 20 students, two of which had more boys than girls, and one had an integrated boy, while the other had an integrated girl. In the other two communities girls were the majority, with one boy and one girl integrated in them respectively. Our aim was to observe the correlation of gender proportions and the choices of likes and dislikes. Therefore a quality focused analysis has been performed. Sociometry has been applied as a method and data analysis has been carried out by the Smetry software.

Among our results we would like to highlight that the non-reciprocal choices of likes and dislikes are more frequent in between the same gender and the need to connect with a classmate of the same or „similar” sociometric status has been realized among the students several times. The relevancy of our last supposition – that within the classes with a female majority the status of girls is worse especially if they are integrated – has been proven by striking results. The sociometric status of girls has been the least favourable in classes where the majority and the integrated student are also girls.

Keywords: integration, sociometry, mild intellectual disability

Disciplines: special education, psychology, education

Kapcsolatok alakulása integráló közösségekben

Tanulmányunkban enyhén értelmi fogyatékos tanulók integrált osztályban elfoglalt helyét, kapcsolataiknak jellemzőit szeretnénk megismerni. Mivel az enyhe értelmi fogyatékoság sok esetben nem nyilvánvaló, mert például a tanulónak nincsen látható fizikai mássága, vagy bizonyos feladatmegoldások során jól is tudnak teljesíteni, így a tanulás, a játék és az interperszonális kommunikáció esetén nincs mire támaszkodniuk a többségi tanulóknak. Ez megnehezíti a kapcsolatok kialakítását és fenntartását. Az integrált tanuló oldaláról a barátságok, de akár kapcsolatok kialakításának gátja lehet a kölcsönösség hiánya vagy éppen a szabadidős tevékenységek megosztásának nehézsége (Schneider, 2016). Azok a tanulók, akiknek a fogyatékosága kevésbé látható, nagyobb szociális támogatást igényelnek a kapcsolatok kialakítása érdekében azoknál, akiknek nyilvánvalóbb szükségleteik vannak (Tuersley-Dixon, Frederickson, 2016).

Papoutsaki, Gena és Kalyva (2013) magányos enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket (7-14 évesek, 93 fiú és 61 lány) kérdezett meg az elutasítottságukról. A megkérdezett 154 tanuló 4 okot említett, ami miatt szerintük ők izolálódtak a többiektől: interperszonális kapcsolatteremtési nehézség, társakkal való kapcsolódási lehetőségek alacsony száma, fizikai megjelenésük és egyéb okok, amiket nem tudtak megindokolni.

A vizsgálatban szereplő tanulók 51%-a nem érzett magányt, 25%-uk azonban érzett magányt és kirekesztettséget is. A fiúk kevesebb magányosságérzésről számoltak be, mint a lányok. Ezt magyarázhatja, hogy a fiúk több fizikai aktivitást igénylő játékot játszanak (pl: foci), ami nem követel kognitív vagy interperszonális képességeket és nincsenek nagyon szigorú szabályok. Ezzel szemben a lányok páros és zárt interperszonális viszonyokat alakítanak ki, ami fejlettebb kognitív képességeket feltételez. Ez az enyhén értelmi fogyatékos

lányoknál hiányozhat. Az is lehetséges, hogy a fiúk könnyebben nevezik barátjuknak egy-egy társukat, mert a viszonyaik kevésbé komplikáltak.

Szintén a magányosság vizsgálata állt a középpontban Gilmore és Cuskelly (2014) tanulmányában. Azt találták, hogy az értelmi fogyatékos személyek közel fele krónikusan magányos, míg a tipikus populációban ez az arány 15-30% között mozog. Az értelmi fogyatékos személyeknél található készségdeficitok - amelyek érintik a kommunikációt, az önszabályozást és a szociális megértést - korlátozhatják a kapcsolatok kialakítását. Ez természetesen visszafelé is hat, hiszen ezek a korlátozott lehetőségek "megvédik" ezeket a deficiteket és megerősítik a negatív attitűdöt az értelmi fogyatékos személyekről.

Egy másik vizsgálatban azt találták, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók (akiknek a 70%-a enyhén értelmi fogyatékos volt) integrált osztályokban inkább magányosak, negatívabb az énképük, és a tanárok úgy ítélik meg, hogy gyengébbek a szociális képességeik és több problémás viselkedést mutatnak, mint a nem sajátos nevelési igényű társaik. Mivel szignifikáns pozitív korrelációt találtak a sajátos nevelési igényű diákok énképe és szociális képességei között ezért úgy látják, hogy a szociális képességek fejlesztése pozitívan hathat az énképre, ami segíthet pozitívabb szociális kapcsolatokat kiépíteni a kortársakkal és csökkentheti a magányosság érzését is (Kucukera és Tekinarslanb, 2015). Az énkép fontosságát hangsúlyozza Pijl és Frostad (2010) is.

Nieuwenhuijzen és munkatársai (2004) igazolták, hogy összefüggés van az értelmi fogyatékos, a szociális információ feldolgozás és a viselkedési problémák között. A 10-14 éves (56 értelmi fogyatékos, 31 ép) gyermekeknek videofelvételek alapján kellett szociális információ - feldolgozó feladatokat megoldaniuk. A fogyatékos gyermekek többféle negatív elemet kódoltak, mint ép társaik. Viszont válaszaik között kevesebb megerősítő válasz volt és ezeket kevésbé pozitívnak ítélték meg. Amikor megerősítő válaszokat kínáltak nekik, akkor pedig kevesebbet választottak belőle. A fogyatékos gyermekek többször adtak alárendelő reakciót és az alárendelő reakciót pozitívabban értékelték. Magabiztosabban reagáltak a fogyatékos társaik videóbeli reakcióira, mint ép társaikéra. Úgy tűnik, számukra az alárendelő viselkedés válik be a mindennapokban a kortárs közösségben.

A barátságok kialakítására és fenntartására fontosak a tudatelméleti készségek is, hiszen ezek meghatározhatják, hogy egy értelmi fogyatékos tanuló mennyire érzi úgy, hogy őt a többiek elfogadják (Fiasse és Nader-Grosbois, 2012).

Az sem mindegy, hogy egy integráló közösségben milyen tanulásszervezési eljárásokat használ a pedagógus, hiszen a kooperáló, együttműködő tanulási struktúrákat használó osztályokban az értelmi fogyatékos tanulókat jobban elfogadják az osztálytársak, mint a versengő légkörben (Piercy, Wilton és Townsend, 2002).

Nemi különbségek

Barátságok, kapcsolatok kialakításában nagyon másként kezdeményeznek a fiúk és a lányok. Lányoknál jellemzőbb a kooperatív interakció, a kérés kifejezése. A fiúk csoportjaiban az erőteljesebb, durvább játékok, a dominancia megszerzésére irányuló törekvés, a parancsoló magatartás és a korlátozó interakciók tapasztalhatóak (L. L. Anh, 2004).

Amikor egy csoportba kerülnek a fiúk és a lányok, mindkét nem a rá jellemző érintkezési stílust képviseli, így e két stílusnak a találkozása a fiúk dominanciáját és a lányok alárendelődését eredményezi (L. L. Anh, 2004; F. Lassú, 2004). A tanteremben elvárt viselkedés jobban megfelel a lányoknak.

Serdülőkor előtt a gyerekek barát – és szimpátiaválasztásai szinte kizárólag az azonos nemű gyerekekre vonatkoznak. A nemek szerinti elkülönülés azonban a fiúknál általában erősebb, mint a lányoknál. A lányok barátkozási stílusa intenzív, a fiúké extenzív. A lányok csoportjai kisebbek, általában 2-3 barátnőből állnak (F. Lassú, 2015). Azok a lányok, akik számára

fontos a kortársakkal való kapcsolat, a legjobb barátnő(kk)vel való együttlétet, míg az intenzív szociális érdeklődésű fiúk a barátok egy csoportjával való együttlétet részesítik előnyben (Vajda, 2004). A lányok páros csoportjai kevésbé, míg a fiúk páros csoportjai nyitottak új tagok befogadására. Edleson (1980) 4., 5., 6. random kiválasztott osztályok tanulói (441 fiú 455 lány) körében végzett vizsgálatában szociometriai rangsorolást alkalmazva azt találta, hogy az ugyanolyan nemű választások jelentősen magasabbak, mint az ellenkező nemű választások. Hasonló eredményt kapott F. Lassú (2015), aki felnőtt nők visszaemlékezései alapján megállapította, hogy az interjút adó nők többsége azonos nemű barátot választott legjobb barátjának.

Kutatók arra hívták fel a figyelmet, hogy ha a fiúk és a lányok nem az ellentétes nemmel versengenek, hanem lányok a lányokkal és fiúk a fiúkkal (azonos neműekkel), akkor a lányok sokkal kevésbé együttműködők, mint a fiúk (Argyle, 1991 idézi Fülöp, 2004). Általában mind a fiúk, mind a lányok az azonos neműeket tekintik természetes riválisnak, és csak másodsorban jelennek meg a másneműek (Fülöp, 2004).

Fogyatékos tanulók esetében nem teljesen egyértelműek az adatok arra nézve, hogy a sajátos nevelési igényű fiúknak vagy lányoknak könnyebb vagy sikeresebb a kortársakkal való kapcsolat kialakítása. Egy hazai vizsgálatban azt találtuk, hogy az integráltan tanuló enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociálisan hasonló módon illeszkednek be, mint a nem fogyatékos fiúk. A lányoknál már ugyanez nem mondható el - a nem fogyatékos lányoknak több barátjuk van az osztályban, mint az integráltan tanuló, enyhén értelmi fogyatékos lányoknak (Szekeres, 2011a; Szekeres 2011b). Hasonló eredményt kaptak Bakker és tsai (2007), akik szerint a fiúk és a lányok megítélése eltérő az osztálytársak körében; amíg a fiúk megítélése független a teljesítménytől és a diagnosztikai kategóriától, addig a lányoké nem - az utóbbiak így kevésbé kerülnek be a népszerű csoportba és inkább elutasított szerepben vannak az osztályban. Mand (2007) eredményei a fentieknek ellentmondanak, a fiúk mind szegregált, mind integrált közegben inkább kirekesztődtek, mint a lányok. Ezt erősíti meg Grüning (2012) kutatása is, aki azt találta, hogy a lányok beilleszkedése sikeresebb, például a szünetben aktívabbak, mint az integráltan tanuló fiúk; elégedettebbek tanulmányi eredményeikkel a nehézségek ellenére is.

Baydik és Bakkaloglu (2009) szerint a sajátos nevelési igényű tanulók esetében a tanulmányi kompetencia és a fizikai megjelenés előrejelzi a szociális elfogadottságot, míg az el nem fogadottságot a viselkedési probléma jelzi előre. Így a lányok kevésbé sikeres beilleszkedése mögött állhat akár az is, hogy az enyhén értelmi fogyatékos lányok külső megjelenése nem olyan szerencsés, mint a többségi gyermeké.

Az integráció sikerességét itthon a lányok esetében a pedagógusok jobbnak látják, de a gyógypedagógusok még náluk is jobbnak ítélik meg. Ez ellentétes a gyermekek önbevallásával (Szekeres, 2011b), valamint a szociometriai kikérdezés eredményeivel is (Szekeres, 2012). A valós észleleteket torzíthatják a sztereotipikus hiedelmek. Ezek szerint a fiúk inkább kompetensek és viselkedési problémákkal küzdenek, míg a lányok szociálisabbak és jobban tudnak alkalmazkodni (Szabó és tsai, 2014). Ezért tartjuk fontosnak a fogyatékos tanulók esetében is "az egyes tanulók nemi sztereotípiáktól független egyéni percepcióját és értékelését" (Kovács, 2014, 49. o.)

Hipotézisek

1. Azt feltételezzük, hogy a vizsgált osztályokban a nem viszonzott rokonszenvi választásból kevesebbet találunk azonos nemű gyermekek között, mint a fiú – lány választásoknál. Vagyis a többséget képviselő nem tagjainak könnyebb - nagyobb esélyük van - kapcsolatok kialakítására, mint a kisebbségben lévőknek.

Jellemző ugyanis a két nem elkülönülése (gyermek)közösségekben is. Jelentős különbség mutatkozik a fiúk és a lányok társválasztásában, társas viselkedésében (Vajda, 2004). A saját

nemű társ előnyben részesítése már korai életkorban (3 év) elkezdődik, és a kortárs csoportok egyre homogénebbé válnak (N. Kollár, 2004). Serdülőkor előtt a gyerekek barát – és szimpátiaválasztásai szinte kizárólag az azonos nemű gyerekekre vonatkoznak. A nemek szerinti elkülönülés a fiúknál általában erősebb, mint a lányoknál - 8 éves fiúk 100%-ban, a lányok 82%-ban választanak azonos nemű társakat az iskolai szociometriában (Daniels-Beioness, 1989, idézi Vajda, 2004). Edleson (1980) is azt találta, hogy az ugyanolyan nemű választások jelentősen magasabbak, mint az ellenkező nemű választások.

2. Feltételezzük, hogy a tanulók osztályban megszerzett pozíciója befolyásolja a viszonzott, illetve a nem viszonzott rokonszenvi választásokat. Úgy véljük, az azonos szociometriai státuszú társ felől érkező választások általában viszonzásra találnak – függetlenül a közösség nemi arányaitól.

N. Kollár (2004) szintén említi, hogy a csoportban elfoglalt hely is befolyásolja a barát választását. Az iskolai osztályokban a hasonló pozícióban lévők, a hasonló presztízűek gyakrabban választják egymást. Ez magyarázza azt, amikor az osztályokban egymásra találnak a perifériára szorult, népszerűtlen tanulók vagy akár könnyebben válnak egy klikk tagjává (Kiss, Szekeres, 2016).

3. Végül a korábbi kutatási eredményeket alapul véve feltételezzük, hogy a lány többségű osztályokban rosszabb a lányok pozíciója - főleg ha enyhén értelmi fogyatékosok. Tehát jelen vizsgálat szerint a 4. osztályban lesz a legkedvezőtlenebb szociometriai helyzet, hiszen ott a lányok képviselik a többséget és az integrált tanuló is lány.

Fülöp (2004) arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a fiúk és a lányok nem az ellentétes nemmel versengenek, hanem lányok a lányokkal és fiúk a fiúkkal, akkor a lányok sokkal kevésbé együttműködőek, mint a fiúk. Általában mind a fiúk, mind a lányok az azonos neműeket tekintik természetes riválisnak, és csak másodsorban jelennek meg a másneműek (Fülöp, 2004).

Minta

A vizsgálati mintát abból az országos mintavételből vettük, amelyet Szekeres Ágota (2011) gyűjtött és dolgozott fel doktori disszertációjában. Kutatásában olyan általános iskolák vettek részt, amelyekben 4., 5. és 6. osztályos enyhén értelmi fogyatékos gyermekek tanultak integrált körülmények között. Jelen vizsgálatban az országos mintavételben szereplő osztályok közül négynek a minőségi fókuszú elemzését végeztük el. A vizsgálati mintát alkotó 4 osztályban összesen 80 gyermek tanul: 42 fiú és 38 lány. Ebből az integrált fogyatékos tanulók száma 4, 2 fiú és 2 lány. Az osztályok közül három 4. és egy 5. évfolyamú. A minta adatai az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat: A minta adatai (forrás: a Szerzők)

Osztályok	Évfolyam	Létszám (fő)	Fiú (fő)	Lány (fő)	Integrált tanuló/fiú	Integrált tanuló/lány
1. osztály	4.	20	13	7	1	0
2. osztály	4.	20	12	8	0	1
3. osztály	4.	20	8	12	1	0
4. osztály	5.	20	9	11	0	1

A négy osztály azonos létszámú és mindegyikben 1-1 integrált gyermek tanul. Az 1. és 2. osztályban a fiúk vannak többen és az egyikben fiú, a másokban pedig lány az enyhén értelmi fogyatékos diák. A 3. és 4. közösségben lányok tanulnak többen, és az egyikbe 1 fogyatékos fiú, a másikba pedig 1 fogyatékos lány jár.

Eszközök

Vizsgálatunk módszeréül Mérei többszemponútú szociometriáját választottuk, amely nemcsak az egyén helyét mutatja meg a társas mezőben, hanem magát a közösséget is jellemzi. Így pedagógiai és szervezési, tervezési támpontokat nyújthat az adott csoportban konfliktusok megelőzéséhez, a csoport közösségi erejének fejlesztéséhez (Mérei, 2001). A szociometriai felmérőlapban 28, öt faktor mentén csoportosítható kérdés szerepelt: rokonszenvi választásokat feltételező, közösségi rátermettségre, versengésre, funkcióra vonatkozó, egyéni tulajdonságokra, képességekre, készségekre, adottságokra rákérdező, beilleszkedési nehézségekre irányuló, és verbális agressziót feltérképező kérdések (Szekeres, 2012). Az adatok feldolgozása egy web alapú szoftverrel, a Smetry-vel történt (Szekeres – Horváth, 2014).

Eredmények

Az osztályközösségek mutatói

A szociogramokat abból a szempontból vizsgáltuk, hogy mennyire strukturált az a társas mező, amelyet vázlatosan ábrázolnak. Ehhez a vizsgált alakzatok globális megítélése szükséges a szerkezeti mutatók segítségével.

A közösségek szerkezeti mutatóit, valamint a viszonyítás alapját képező átlagértékeket az alábbi 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat: Az osztályközösségek mutatói (forrás: a Szerzők)

Közösségek szerkezeti mutatói	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	Mérei (1971)
Társas helyzetek					
1. magányosak	10%	15%	15%	10%	12%
2. páros helyzetűek	-	-	-	20%	8%
3. lánchelyzet	50%	25%	30%	55%	15%
4. csillaghelyzet	-	-	-	-	19%
5. zárt alakzatok					
a. háromszög	-	15%	15%	15%	12%
b. négyszög és nagyobb alakzatok	40%	45%	40%	-	34%
Kohéziós mutatók					
1. kölcsönösségi index	90%	85%	85%	90%	85-90%
2. sűrűségi mutató	0,95	1,1	1,1	0,7	0,9-1,1
3. kohéziós index	10%	12%	12%	7%	10-13%
4. viszonzottsági mutató	51%	47%	40%	42%	40-50%

Társas helyzetek

A társas mező struktúráját a zárt alakzatok - háromszög, négyszög és nagyobb alakzat-, a csillagok elrendezése, a láncok hosszúsága a páros helyzetűek és a magányosok száma is jellemzi.

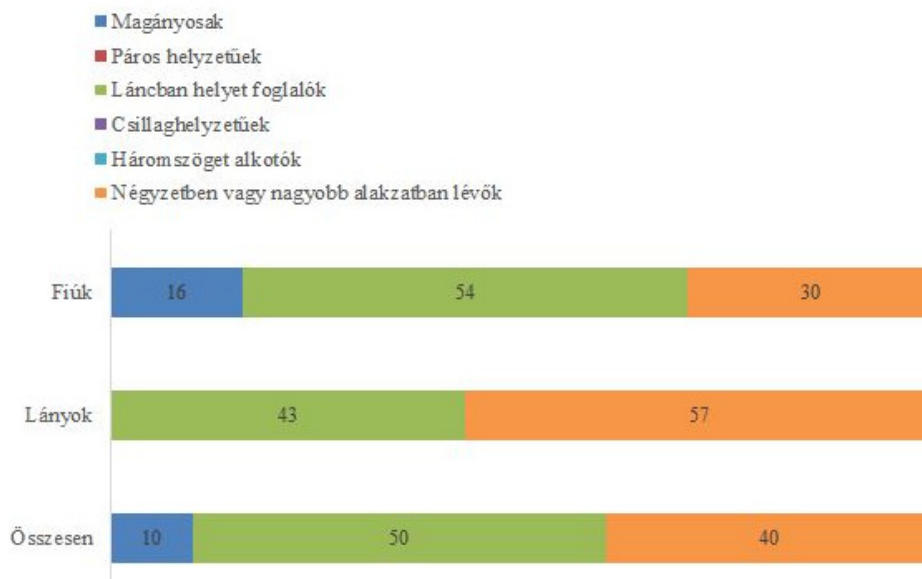
Az általunk vizsgált négy közösség közül háromban a zárt alakzatok dominanciája figyelhető meg (50%), melyek aránya meghaladja a Mérei-féle átlagértéket (46%). A 4. osztályban azonban csak háromszögben helyet foglaló tanulókat találunk, nagyobb zárt társas helyzet nem fordul elő. A zárt alakzatok aránya a szervezethez, a közvélemény – alakító képességnek a fokmérője (Mérei, 2001). A zárt alakzatokhoz lánc is kapcsolódik, amely a vélemények továbbítását, a közvéleményt, illetve egy kisebb egység álláspontjának a kialakulását segíti elő. Érdekes, hogy mindegyik osztályban sokkal többen foglalnak helyet láncban, mint Mérei mintájában. A központ(ok)ból elágazó csillagok szerepe a szétágazó hír- és véleményközlés biztosítása lenne, de csillagot nem találunk a szociogramokon, a Mérei-féle 19%-tól igen elmaradva. A páros kapcsolatok is hiányoznak három közösségből. Mindössze a 4. osztályban találunk párban álló tanulókat - viszont ők többen vannak így elszigetelődve (20%), mint az a közösség egészséges légkörét (8%) biztosítaná. A magányosok száma mindegyik osztályban átlagosnak mondható.

Összegezve a négy osztály struktúrájáról kapott értékeket, elmondható, hogy az „ismert” társas helyzetek és azok átlagos előfordulási gyakorisága nem releváns ezekre a közösségekre. Teljesen hiányoznak a csillaghelyzetben lévő – és egy osztály kivételével - a párban álló tanulók. Láncban azonban lényegesen többen vannak (40%), mint a Mérei által rögzített 15%.

Az imént részletezett társas helyzetekben helyet foglaló tanulók arányát osztályonkénti és nemek szerinti bontásban a következő ábrák mutatják be. (1., 2., 3., 4. ábra)

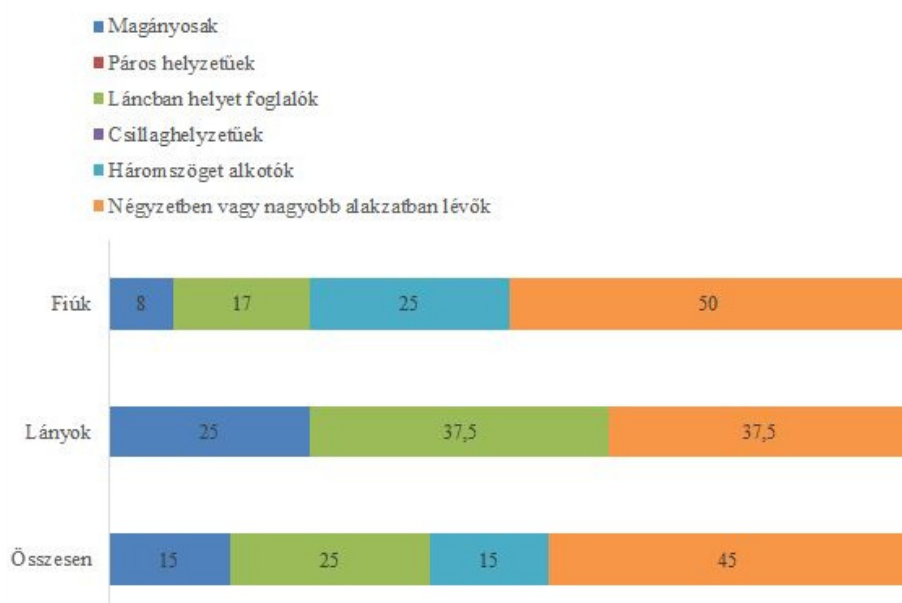
A több fiút – és köztük fiú integrált tanulót - számláló osztályban a fiúk 16%-a magányos, 54%-uk láncban és 30%-uk zárt, szorosabb kapcsolatban helyezkedik el. A lányok csak két helyzetben fordulnak elő: láncban, illetve nagyrészüik négyszögben, vagy nagyobb zárt alakzatban (1. ábra).

1. ábra: A különböző társas helyzetekben helyet foglaló tanulók aránya (%) az 1. osztályban (forrás: a Szerzők)

Az 1. és 2. osztály azonos létszámú, és mindkettőben több fiú tanul. Annyi különbséget tudunk még róluk, hogy az egyikben fiú, a másikban lány az integrált diák. Az osztályok struktúrája azonban több eltérést mutat. Az 1-ben a fiúk három (magányos, lánc, nagyobb zárt), a lányok csak kétféle pozícióban (lánc, nagyobb zárt alakzat) vannak. Ez nem jelent túl nagy differenciálódást, inkább csak két lehetőség közötti választást: vagy ide tartozik valaki, vagy oda, vagy magányos marad. A 2. osztályban eggyel bővül mindkét nem pozíciós lehetősége, és az arányok is változnak. A fiúk 75%-a zárt alakzatokban (háromszögben és nagyobb zárt helyzetben) van, a lányoknak pedig csak kicsit több, mint egyharmada (37,5%) tart szoros kapcsolatot társaival (2. ábra).

2. ábra: A különböző társas helyzetekben helyet foglaló tanulók aránya (%) a 2. osztályban (forrás: a Szerzők)

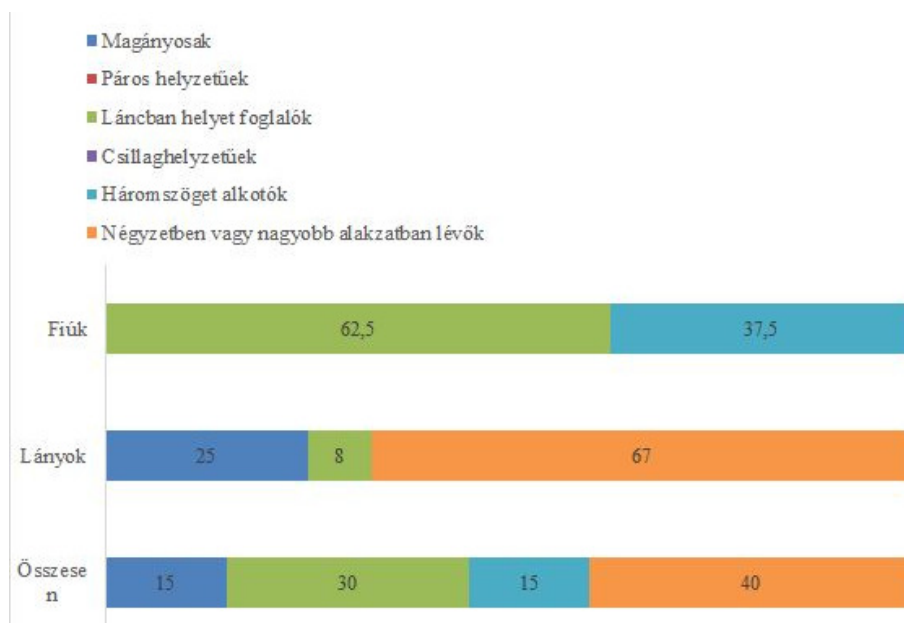

Legnagyobb eltérés a két nem között - a társas helyzetekben való előfordulás arányát tekintve - a 3. és a 4. osztályban figyelhető meg. Ezen osztályokban több a lány, az egyikben fiú, a másikban pedig lány a fogyatékos tanuló.

A fiút integráló 3. osztályban (3. ábra) a magányosak és a négyszögben, vagy nagyobb zárt alakzatban lévők mind a lányok közül kerülnek ki, és a lánchelyzetű lányok is lényegesen kevesebben vannak, mint a lánchelyzetű fiúk. A lányok kétharmada erős magot képez, és nem nagyon engedik magukhoz lánytársaikat sem - csupán kis lánc tartozhat hozzájuk, a többiek pedig egyedül maradtak.

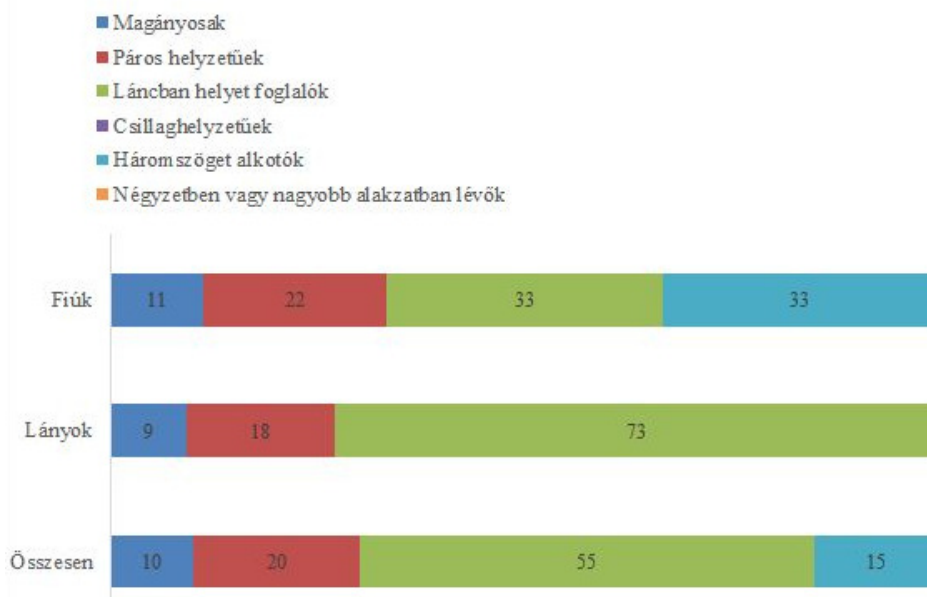
A fiúk arányai megfordulnak a lányokéihoz képest: majd kétharmaduk van láncban, a többiek pedig háromszögben zárnak össze. Másféle pozíció nincs náluk ebben a közösségben. Ez hasonló a korábban részletezett 1. osztály kevés pozicionális alternatívát tartalmazó lánycsapatához. Tehát: az 1. osztályban több fiú van, és a lányok vannak két pozícióba „rendezve”, a 3. osztályban több lány van, és a fiúk társas helyzete csupán kétféle. Olyan, mintha az ellenkező nemű többség a másik nem társas mobilitását korlátozná.

3. ábra: A különböző társas helyzetekben helyet foglaló tanulók aránya (%) a 3. osztályban (forrás: a Szerzők)

A 4. – sajátos nevelési igényű lányt integráló közösség (4. ábra) – nemek szerinti legnagyobb eltérése a láncban álló lány-dominanciában és a csak fiúkat érintő zárt helyzetekben mutatkozik meg. A magányos és a láncban lévő fiú – lány arány eltérése nem jelentős. A lányok kapcsolataiban szokatlan módon nincs 2-3 fős „összezárás”, intim barátnői együttlétekre utaló csoportosulás.

4. ábra: A különböző társas helyzetekben helyet foglaló tanulók aránya (%) a 4. osztályban (forrás: a Szerzők)

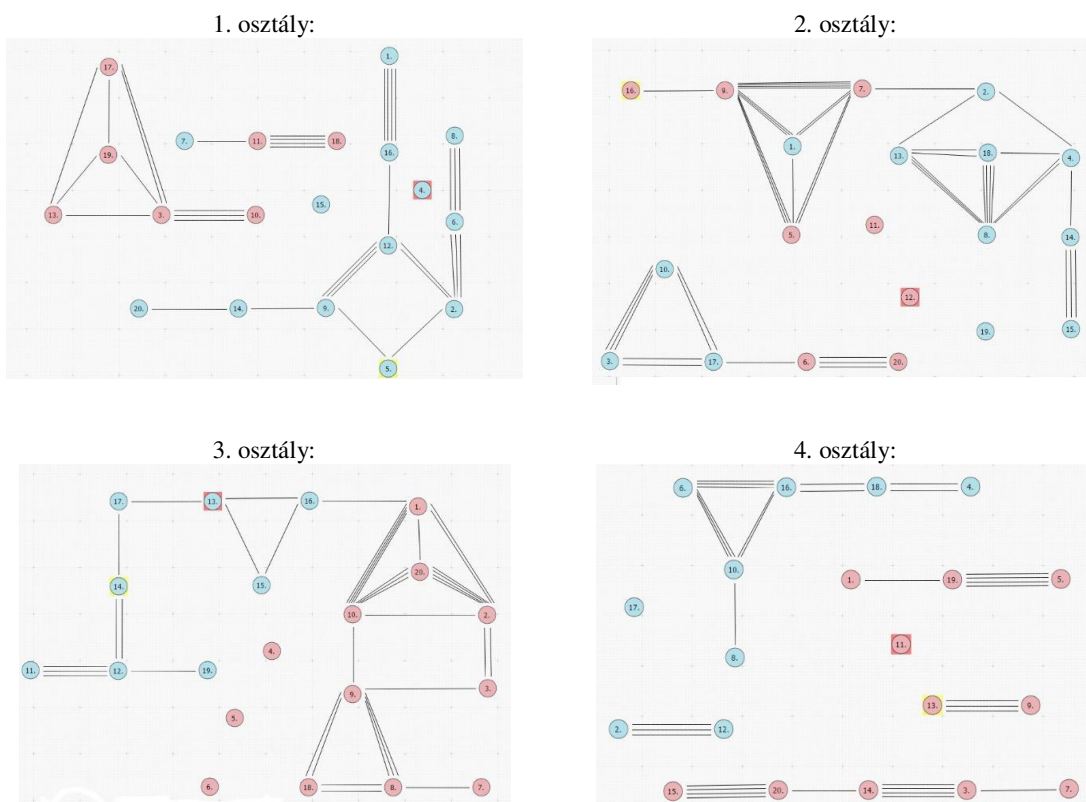

Ez a közösség különbözik leginkább a másik háromtól struktúrájában, vagy éppen struktúrátlanságában. Nincs benne egyik nem tagjaiból álló négyszöget vagy nagyobb zárt alakzatot alkotó diákcsoport sem, viszont páros elszigetelődésben állók előfordulnak a fiúk és lányok között is. Közösségi élet, közös élmények, közös tevékenységek, célok nehezen képzelhetőek el ebben az osztályban.

Az osztályok szociogramjai

Az osztályok szociogramjai (5. ábra) láthatóvá teszik az eddig számokban kifejezett értékeket, és a közösségek közötti különbségeket.

5. ábra: szociogramok (forrás: a Szerzők).

Az 1. közösség (5. ábra) fiú és lány csoportban különül el, mindössze egy fiú kötődik egy lányokból álló lánchoz. A lányoknál lévő szoros mag négy főt számlál, melyhez egy társuk lánban kapcsolódik. Még egy fiúból és két lányból álló lánc is szerepel a szociogramon a két magányos fiú – az egyik integrált –, és a fiúk többségét magában foglaló csoport mellett. A fiúk társas helyzetére négy főből álló zárt alakzat és ehhez kapcsolódó három lánc tartozik.

A 2. osztály (5. ábra) egy nagyobb és egy kisebb csoportra szakadt, és három magányos tanuló – két lány és egy fiú – is van a közösségben. A nagyobb csoportot fiúk és lányok együtt alkotják; és a lányok szoros közösségében egy fiú is helyet kapott, míg a hozzájuk kapcsolódó fiú-társaság nemi szempontból homogén. A kisebb csoport egy fiú alkotta háromszögből, és ehhez kapcsolódó két lányból áll. A vizsgálatban szereplő 3. osztály három magányos lány kivételével egy nagy csoportot alkot. A fiúk és lányok közössége „egy ponton” kapcsolódik össze.

A 4. osztály (5. ábra) közösségnek alig nevezhető. A két magányos tanuló (egy fiú, egy lány) mellett négy páros elszigetelődésben lévő tanuló (két fiú, két lány), és két lányokból álló lánc látható a szociogramon. Mindössze a hat fiú alkotta háromszög és a hozzá kapcsolódó lánc mutat valamiféle struktúrát. A lányok egymástól külön-külön láncokban „működnek”, csupán a néhányuk között lévő erősebb kötődés biztosítja a láncszerű kapcsolatot is.

Rokonszenvi választások alakulása az osztályokban

Az osztályközösségek kölcsönösségi táblázata tartalmazza a – szociogram felrajzolásához is szükséges – rokonszenvi választásokat. Ezek közül a deklarált kapcsolatokból kölcsönössé válókat, azaz a viszonzott kapcsolatokat elemeztük - nemek szerint. A négy osztály összesített adatait a 3. táblázat tartalmazza.

Az 1. osztályban a fiúknak kétszer annyi választásuk volt (50), mint a lányoknak (25), de csak négyvel több talált viszonzásra a lányok viszonzott kapcsolataihoz képest.

A 2. közösségben szintén a fiúk deklarált kapcsolata a több (56), mint a lányoké (37), de itt több is lesz viszonzott a fiúknak (29), és kevesebb a lányoknak (15) belőle.

A 3. lány-többségű osztályban a lányok kölcsönös kapcsolatainak aránya kedvezőbb, mint a fiúké. Az összesítésnél azonban a nem kölcsönös kapcsolatok felé történő eltolódás látható a közösségben.

Végül a szintén lány-fölényű közösségben - ahol az integrált tanuló is lány – arányaiban kevesebb kölcsönös kapcsolat jut a lányokra, mint a kevesebb főt számláló fiúkra. A 4. osztálynál is a kölcsönössé nem váló kapcsolatok dominálnak.

3. táblázat: Választások alakulása az osztályokban (forrás: a Szerzők)

Kapcsolatok	1. osztály		2. osztály		3. osztály		4. osztály	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
Deklarált kapcsolatok	50	25	56	37	50	59	30	37
Kölcsönös kapcsolatok	21	17	29	15	17	27	14	14
Nem kölcsönös kapcsolatok	29	8	27	22	33	32	16	23

Nem viszonzott rokonszenvi választások

Kíváncsiak voltunk, hogy a tanulók közötti kapcsolatok alakulásában mekkora szerepet játszottak a nem viszonzott rokonszenvi választások. Ezek lehetnek a tanulók által leadott és társaik által nem viszonzott, illetve a tanulók felé irányuló, de általuk nem viszonzott választások is. Az adatok rögzítését nemcsak nemek szerint differenciáltuk, hanem jelöltük a választások irányát is: milyen társas helyzetben lévő társ felé irányul, illetve milyen pozíciójú társ felől érkezik. Az osztályok eredményeit a 4. és 5. táblázatok tartalmazzák.

A fiúk mind a négy osztályban küldenek választást mindkét nem felé, de választásainak 71%-át fiúk, 29%-át lányok nem viszonzozzák (4. táblázat). Társaik legyenek bármilyen pozícióban, potenciális jelöltek lehetnek barátság számára. Azt állapította meg Vajda (2004) is, hogy a fiúk gyakrabban reagálnak pozitívan egy új baráti felajánlkozásra, mint a lányok. A fiúcsoportokban azonban általában több viszonzatlan választás irányul az alacsonyabb státuszúaktól a magasabb státuszúak felé (Vajda, 2004). Ebben az osztályban különösen a

láncban, zárt alakzatban, központban lévő fiúk barátsága vonzó a többi fiúnak. Az integrált fiú tanulók 57% -ban szintén fiúhoz és 43%-ban lányhoz irányítják rokonszenvi választásukat, tehát ők úgy „működnek”, mint többségi társaik.

4. táblázat: A tanulók által leadott rokonszenvi választások (forrás: a Szerzők)

	Magányos		Párban álló		Láncban lévő		Zárt alakzatban lévő		Központban lévő		Összes kimenő választás		Összesen
	Fiú felé	Lány felé	Fiú felé	Lány felé	Fiú felé	Lány felé	Fiú felé	Lány felé	Fiú felé	Lány felé	Fiú felé	Lány felé	
Fiú (40)	4	3	3	0	32	11	35	0	22	25	96	39	135
Lány (36)	3	5	1	0	7	23	5	9	4	43	20	80	100
Int. 2 fiú	0	0	0	0	2	0	2	0	0	3	4	3	7
Int. 2 lány	0	1	0	2	1	4	0	0	1	3	2	10	12

A lányok kisebb arányban nyitnának fiúk felé és inkább a lányokkal szeretnének kapcsolatot létesíteni. Különösen a láncban, zárt társas helyzetben, központban lévőkkel barátkoznának, de a magányosokat sem hagynák egyedül, ha visszaválasztanák őket. A lányok kimenő választásainak 80%-át a saját nemük, és 20%-át az ellenkező nemű fiúk utasítják vissza. Az integrált lányok osztálytársaik felé irányuló választásait 10%-ban nem fogadják a fiúk, és 90%-ban a többségi lányok (4. táblázat).

A fiúk felé arányaiban kevesebb olyan választás irányul a vizsgált közösségekben, amit ők nem viszonznak (5. táblázat). Vagyis több választást indítanak (lásd előző táblázat), mint a lányok és így több is célba ér, viszonzásra talál. A fiúk bátrabban próbálkoznak és jól is teszik, mert így több esélyük van kapcsolatok kialakítására. A fiú tanulók felé irányuló és általuk nem viszonzott rokonszenvi választások 85%-ban a saját nemük felől, és 15%-ban lányok felől jönnek.

5. táblázat: A tanulók felé irányuló rokonszenvi választások (forrás: a Szerzők)

	Magányos		Párban álló		Láncban lévő		Zárt alakzatban lévő		Központban lévő		Összes bejövő választás		Összesen
	Fiú felől	Lány felől	Fiú felől	Lány felől	Fiú felől	Lány felől	Fiú felől	Lány felől	Fiú felől	Lány felől	Fiú felől	Lány felől	
Fiú (40)	13	3	3	2	45	10	21	0	15	2	97	17	114
Lány (36)	1	29	0	5	16	29	16	6	5	21	38	90	128
Int. 2 fiú	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	3	0	3
Int. 2 lány	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1

A lányok több feléjük nyújtott kezét utasítanak el, ők óvatosabbak a fiúknál. Viszont a fiúk felől jövő szándékokat nagyobb arányban nem erősítik meg (30%), mint azt a fiúk a lányok felől érkezéssel tették (15%). Továbbá a lányok a szintén lányok felől érkező választások 70%-át, a fiúk felől érkezők 30%-át utasítják vissza. Integrált lány felé mindössze egy fiú felől érkező visszautasított választást találtunk. (5. táblázat)

A tanulók által leadott és társaik által ezeket nem viszonzott kapcsolatokat nézve (4. táblázat) a fiúknak van több (135 db többségieknek + 7 db integráltaknak) és a lányoknak kevesebb (100 db többségieknek + 12 db integráltaknak). A feléjük jövő és általuk nem

viszonzott választásokból (5. táblázat) pedig a fiúknak van kevesebb (114 db + 3 db) és a lányoknak több (128 db + 1 db). Az összes nem viszonzott rokonszenvi választásból így a lányokra 241 db, tehát 6,3 db/fő esik. A fiúkra pedig az összes 259 db nem viszonzott rokonszenvi választásból 6,2 jut egy főre. Tehát szinte nincs különbség a fiúk és lányok összesített eredményei között.

A nem viszonzott rokonszenvi választások vizsgálatának eredménye alapján elmondható, hogy a fiúk többféle pozícióban lévő társuk felé intéznek több rokonszenvi választást, mint azt a lányok saját nemük körében teszik. Nyitottabbak, bátrabban kezdeményeznek, kockáztatnak esetleg visszautasítást is. A lányok kevesebb választást indítanak az ellenkező nem felé, mint a fiúk tették feléjük. Ők kevésbé bízzák az esetlegességre barátságaikat, biztosra akarnak menni, mégis kevésbé tudnak beilleszkedni az osztályukban. Ha azonban erős néhányuk között a kapcsolat, nehezen engednek be másokat.

Az is előfordul mindkét nem képviselőinél, hogy a választások félremennek, és a tanulók nem ismerik fel a potenciális kapcsolat lehetőségét (Szekeres és Horváth, 2014).

Hipotézisek bevalásának vizsgálata

A vizsgálat elején megfogalmazott három hipotézis közül kettő jól látható eredményekben realizálódott, egy pedig nem nyert igazolást:

1. Azt gondoltuk, hogy a vizsgált osztályokban a nem viszonzott rokonszenvi választásból kevesebbet találunk azonos nemű gyermekek között, mint a fiú – lány választásoknál. A hipotézis felállításánál N. Kollár (2004) megállapítására is támaszkodtunk, miszerint a barátság és a párkapcsolat is döntően a hasonlóságokra épül. Kiegyensúlyozott kapcsolatok sokkal gyakrabban szövődnek a hasonlóság, mint a különbözőség alapján. Az azonos nemhez tartozást olyan hasonlóságnak véltük, amely kevesebb visszautasítást indokol fiúk-fiúk, és lányok-lányok választásaiban.

Feltételezésünket nem erősítették meg a kapott eredmények. Mind a négy osztályban ellenkező adatok születtek. A tanulók által leadott és társaik által nem viszonzott kapcsolatokat nézve a fiúknak van több és a lányoknak kevesebb, de a feléjük jövő és általuk nem viszonzott választásoknál megfordul az arányuk: a fiúknak van kevesebb és a lányoknak több. A részeredmények összesítéséből azonban kiderült, hogy szinte nincs különbség a fiúk és lányok saját nemükön belül történő visszautasított választásaik terén.

2. Feltételeztük, hogy a tanulók osztályban megszerzett pozíciója befolyásolja a viszonzott, illetve a nem viszonzott rokonszenvi választásokat. Úgy véltük, az azonos szociometriai státuszú társ felől érkező választások általában viszonzásra találnak – függetlenül a közösség nemi arányaitól. Korábbi kutatási eredményekből tudjuk (N. Kollár, 2004, F. Lassú, 2004), hogy a csoportban elfoglalt hely is befolyásolja a barát választását. Az iskolai osztályokban a hasonló pozícióban lévők, a hasonló presztízsiük gyakrabban választják egymást.

Mindkét nem esetében valóban azok a rokonszenvi választások kerültek nagyobb arányban viszonzásra, melyet a társ azonos, vagy hasonló, „közeli” társas helyzetből kezdeményezett. Eltérés a fiúk és lányok között abban van, hogy a fiúk legyenek bármilyen pozícióban, nagyobb számban tartják egymást potenciális jelöltnek barátság számára, mint a lányok maguk között teszik. A fiúk tehát bátrabban kezdeményeznek kapcsolatot, hajlandóak nyitni más szociometriai státuszú diákok felé – fölfelé és lefelé - is, vállalva a kialakuló hierarchiát, vagy akár az esetleges elutasítás lehetőségét. A lányok érdeklődése jellemzően az azonos pozíciójúak felé irányul. Ők kevésbé mernek kockáztatni választásaikban, sőt néha annyira óvják köreiket, hogy még az azonos helyzetből csatlakozni kívánó lánytársaikat sem engedik magukhoz közel. Az integrált tanulók választásai a többségi társaik attitűdjét tükrözi.

3. Végül a korábbi kutatási eredményeket alapul véve azt gondoltuk, hogy a lány többségű osztályokban rosszabb a lányok pozíciója - főleg ha enyhén értelmi fogyatékosok. Tehát jelen vizsgálat szerint a 4. osztályban lesz a legkedvezőtlenebb szociometriai helyzet, hiszen ott a lányok képviselik a többséget és az integrált tanuló is lány.

Ez beigazolódott, mert ebben a közösségben hiába van több lány, csak láncokban, illetve párban kapcsolódnak egymáshoz, és semmilyen szorosabb összetartozást tükröző zárt társas helyzetet nem alkotnak. A magányos integrált lánynak pedig egyikőjük rokonszenvét sem sikerült elnyernie.

Összegzés

A szocializációs megközelítés a nemi különbségek háttérében a két nemmel szemben felállított eltérő szabályokat, elvárásokat és bánásmódot emeli ki (Sherrod, 1989 idézi F. Lassú, 2004). Háttérében a szülők eltérő bánásmódja áll. Apák a fiúknál bátorítják a teljesítményt, a függetlenséget és a kompetenciát, és büntetik a függőséget, az érzelmek és a kötődés kimutatását. A fiúk kiskorukban erősebb és változatosabb ingereknek vannak kitéve, később nagyobb szabadságot kapnak, kevesebbet aggódnak értük és figyelnek rájuk, viszont magasabbak velük szemben az elvárások. A lányok mindkét szülőjüktől elfogadóbb reagálást kapnak. A lányokkal csecsemőként finomabban bánnak, jobban aggódnak értük, és többet figyelnek rájuk, sokkal több korlátozást élnek meg. A lányok ebből adódóan kapcsolatokba ágyazottak, gondoskodók, viszonyaikra a kölcsönös törődés a jellemző; a fiúk ezzel szemben instrumentálisak, versengők és elkülönültek - kapcsolataikban a kölcsönös tevékenység a hangsúlyos (Anh L. L., 2004). Ez megnyilvánul iskolai közösségi életük során is, és megmutatkozik társ/barátválasztási attitűdjükben.

Nehezíti a lányok iskolai pályafutását, hogy önértékelésükben az iskola szerepe, az iskolai teljesítmény, a kognitív képességek szerepe nagy. A fogyatékos lányok esetében a tanulmányi teljesítmény ugyanolyan kiemelt szereppel bír, mint a többségi tanulóknál, csak ők ennek az elvárásnak nem tudnak megfelelni, ezért önértékelésük és iskolai beilleszkedésük is problémás. A fiúknál az iskola csak egy az önismeretet formáló visszajelzések közül a sport és a szakkörök mellett (Körössy, 2004). Ebben az életkorban a fiúk közösségét sokkal inkább a nem kognitív tevékenységek tartják össze – ezzel magyarázható, hogy a fiúk miért összetartóbbak nagyobb csoportokban. Lányoknál inkább a kisebb létszámú közösségekben erős a kohézió.

Az integrált tanulók általában a saját nemükhöz akarnak tartozni, hogy milyen pozíciójú társhoz – fölfelé vagy lefelé – akarnak-e kapcsolódni, az inkább személyiségfüggő. Integrált gyermek befogadásánál erősebb a fiúközösség vezetőjének/vezérének a véleménye, mint a lányoknál. Ha több a fiú, nagyobb a mag – erősebb a „vezér” szerepe. Ha a fogyatékos gyermeknek sikerül őt meggyőznie, akkor sikerülni fog a csapat tagjává válnia. A szociometriai státusz nem egyes személyiségjellemzőknek köszönhető, hanem tulajdonságcsoporthoz, illetve tulajdonságok interakciójának (N. Kollár, 2004).

A Mérei-féle szociometria elvei, rendszere, szerkezete, megközelítési módjai természetesen időtállóak a jelenben is. Az viszont elgondolkodtató, hogy az egyes paraméterek, illetve az akkori numerikus értékek több, mint 40 éves „koruk” miatt relevánsak – e még. A kutatás adatai viszonyítási alapul szolgálnak, de nem teszik lehetővé a statisztikai elemzés útján történő összehasonlítást (Szekeres és Horváth, 2014). Érdemes lenne az SNI populációt integráló közösségek – óvodai csoportok, iskolai osztályok, munkahelyi közösségek – körében végzett szociometriai felmérés alapján új, speciálisan „erre a népességre” standard értékeket felállítani.

Köszönetnyilvánítás: a publikáció megírását a MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatta.

Irodalom:

- Bakker, J. T. A., Denessen, E., Bosman, A. M. T., Krijger, E., & Bouts, L. (2007). Sociometric status and self-image of children with specific and general learning disabilities in Dutch general and special education classes. *Learning Disability Quarterly*, 30 (Winter), 47-62.
- Baydik, B., & Bakkaloglu, H. (2009). Predictors of sociometric status for low socioeconomic status elementary mainstreamed students with and without special needs. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 9 (2), 435-445.
- Edleson, J. L. (1980). The effect of sex differences on sociometric data generated by a roster-rating scale instrument. *Journal of Behavioral Assessment*, 2 (4), 249-254.
- Fiasse, C., & Nader-Grosbois, N. (2012). Perceived social acceptance, theory of mind and social adjustment in children with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33 (6), 1871-1880.
- F. Lassú, Zs. (2004). A nemek kérdése – szexualitás az iskolában In N. Kollár, K. & Szabó, É. (szerk.), *Pszichológia pedagógusoknak* (pp. 551-562) Budapest: Osiris Kiadó.
- F. Lassú, Zs. (2015). „Természetesen a fiúk hülyék voltak” – kisiskoláskori baráti kapcsolatok fiatal felnőtt nők visszaemlékezéseinek tükrében. *Gyermeknevelés*, 3 (1), 1-17.
- Fülöp, M. (2004). Versengés az iskolában. In Mészáros, A. (szerk.), *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága* (pp. 221-244) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2014). Vulnerability to loneliness in people with intellectual disability: An explanatory model. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11 (3) 192-199.
- Grüning, E. (2012). Forschungsbericht: Inklusive Bedingungen an Allgemeinen Schulen für Kinder und Jugendliche mit geistigen Behinderungen. *Zeitschrift für Heilpädagogik*, 6 250-258.
- Herbainé Szekeres, E. & Szekeres, Á. (2016). Enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket integráló „jó” és „rossz” közösségek összehasonlítása. *Gyógypedagógiai Szemle*, XLIV, 149-167.
- Körössy, J. (2004). Az énkép és összefüggése az iskolai teljesítménnyel. In Mészáros, A. (szerk.), *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága* (pp. 83-101) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kovács, M. (2014). Nemi sztereotípiák és előítéletek az iskolában. In Gordon Györi, J. (szerk.), *Tanárok interkulturális nézetei és azok hatása az osztálytermi munkára. A multikulturális és interkulturális szemlélet elméleti alapjai és történeti vonatkozásai az oktatásban* (pp. 45-51) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kucukera, S., & Tekinarslanb, I. C. (2015). Comparison of the Self-Concepts, Social Skills, Problem Behaviors, and Loneliness Levels of Students with Special Needs in Inclusive Classrooms. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 6, 1559-1573.
- Luu Lan Anh, N. (2004). A nemek szerepe az iskolában. In Mészáros, A. (szerk.), *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága* (pp. 117-130) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Mand, J. (2007). Social position of special needs pupils in the classroom: a comparison between German special schools for pupils with learning difficulties and integrated primary classes. *European Journal of Special Needs Education*, 22 (1), 7-14.
- Mérei, F. (2001). *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mesterházi, Zs. (1998). *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.
- van Nieuwenhuijzen, M., Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A., & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behaviour problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1 (3), 215-229.

- N. Kollár, K. (2004). A társas kapcsolatok, személyközi vonzalom és a csoportfolyamatok In N. Kollár, K. & Szabó, É. (szerk.), *Pszichológia pedagógusoknak* (pp. 280-309) Budapest: Osiris Kiadó.
- Papoutsaki, K., Gena, A., & Kalyva, E. (2013). How do children with mild intellectual disabilities perceive loneliness? *Europe's Journal of Psychology*, 9 (1), 51-61.
- Piercy, M., Wilton, K., & Townsend, M. (2002). Promoting the social acceptance of young children with moderate-severe intellectual disabilities using cooperative-learning techniques. *American Journal on Mental Retardation*, 107 (5), 352-360.
- Pijl, S. J., & Frostad, P. (2010). Peer acceptance and self-concept of students with disabilities in regular education. *European Journal of Special Needs Education*, 25 (1), 93-105.
- Schneider, B. H. (2016). *Childhood Friendships and Peer Relations. Friends and Enemies*. Second Edition. New York: Routledge.
- Szabó, M., Kovács, M., Luu Lan Anh, N., & Fliszár, É. (2014). A pedagógusok nemi szerepekkel és sztereotípiákkal kapcsolatos nézetei. In Gordon Györi, J. (szerk.), *Tanárok interkulturális nézetei és azok hatása az osztálytermi munkára. A multikulturális és interkulturális szemlélet elméleti alapjai és történeti vonatkozásai az oktatásban* (pp. 56-68) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Szekeres, Á. (2011a): *Enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociális integrációja az általános iskola 4. 5. és 6. osztályában*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE-PPK.
- Szekeres, Á. (2011b): A szociális kapcsolatok minősége integrált körülmények között – a tanulásban akadályozott gyermekek szemszögéből. In Papp, G. (szerk.), *A diagnózistól a foglalkozási rehabilitációig* (pp. 73-88) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Szekeres, Á. (2012): Integráltan tanuló enyhén értelmi fogyatékos gyermekek szociális helyzetének felmérése szociometria segítségével. *Iskolakultúra*, 11, 3 – 23.
- Szekeres, Á. & Horváth, E. (2014). Enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket integráló iskolai osztályok szociometriai jellemzői. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 69 (1), 263-281.
- Tuersley-Dixon, L., & Frederickson, N. (2016). Social inclusion of children with complex needs in mainstream: does visibility and severity of disability matter? *International Journal of Developmental Disabilities*, 62 (2), 89-97.
- Vajda, Zs. (2004). A társas kapcsolatok és viselkedés fejlődése kisiskolás kortól serdülőkorig In Mészáros, A. (szerk.), *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága* (pp. 145-161) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

GLOBALIS TUDÁSBÁZIS SZEMANTIKUS WEB ALAPOKON

Szerző:

Roskó Tibor
Debreceni Egyetem

Szerző e-mail címe:
r.tibor92@gmail.com

Lektor:

Adamkó Attila
Debreceni Egyetem,

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Szilágyi Barnabás
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Roskó Tibor (2016): Globális tudásbázis szemantikus WEB alapokon. *Különleges Bánásmód*, II. évf. 2016/3. szám, 67-78. DOI 10.18458/KB.2016.3.67

Absztrakt

A tanulmány témája egy olyan globálisan elérhető központi tudásbázis kialakítása, mely a jövőben agyba épített interfésszel bárki által online elérhető, kereshető. Ennek részletes bemutatása a cél, mely a téma felvezetésével, annak társadalmi oldaláról vett elemzésével kezdődik. Ezt követően az idők kezdetétől napjainkig bemutatásra kerül, hogyan fejlődött, alakult ki a ma ismert formája. A tanulmány végén pedig két megközelítésből kerül elemzésre: legpesszimistább és legoptimistább verzió, milyen bekövetkezési esélyekkel, illetve milyen tényezők vezethetnek el a bekövetkezésükhöz. Bízunk benne, a tanulmány hozzájárul a legoptimistább verzió elkövetkező években történő megvalósításához.

Jelen tanulmány a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Program „Időkapszula 2016+20” projekt keretében készült; projektvezető: Dr. Mező Ferenc.

Kulcsszavak: jövőkutatás, agyinterfész, időkapszula, Debreceni Egyetem

Diszciplína: Informatikai tudományok

Abstract

GLOBAL KNOWLEDGE BASE ON SEMANTIC WEB BASICS

The topic of this study is implementing a globally available, centralized knowledge base, which can be accessed and searched online via brain interface for everyone. Our goal is to describe this plan, first an analysis from the side of society. After this we try to present how the actual form of this knowledge base was developed from the Time Begins to present. At the end of study we describe two way: the most pessimistic and the most optimistic ones, their odds and the facts which increase the realization of odds.

This study was carried out at the University of Debrecen, in the „Time capsule 2016+20” project as part of the Program for Talented Students (DETEP) programme. The supervisor is Ferenc Mező PhD.

Keywords: future research, brain interface, time capsule, University of Debrecen

Disciplines: Computer Science

E tanulmány egy szemantikus Web alapokon nyugvó globális tudásbázis létrehozásának jövőbeli kilátásait vizsgálja fel. A jövőkutatás során a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának „Időkapszula 2016+20” projektje keretében Dr. Mező Ferenc által összeállított szempontsort követve az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

1. Témafelvetés
 - 1.1. Miért érdekes, fontos ez a téma? Kapcsolódik-e valamilyen nagyobb léptékű társadalmi, tudományos problémához?
 - 1.2. Milyen gyakorlati haszon származhat abból, ha sikeres előrejelzést tudunk adni a témával kapcsolatban?
 - 1.3. Milyen kár származhat abból, ha nem adunk előrejelzést vagy nem sikeres az előrejelzés?
2. Múltbeli tapasztalatok, tendenciák
 - 2.1. A téma első felbukkanása, s körülményei.
 - 2.2. A témával kapcsolatos ismeretek fejlődése (őskor, ókor, középkor, újkor a XX. sz. végéig).
 - 2.3. A témával kapcsolatos ismeretek fejlődésének tendenciái: milyen társadalmi-gazdasági és/vagy tudományos-technikai körülmények vezetnek nagyobb léptékű változásokhoz.
3. Helyzetkép
 - 3.1. A téma társadalmi elfogadottsága, közismertsége.
 - 3.2. A témával kapcsolatos XXI. századi elméleti-gyakorlati tudásunk, technikai eszközeink.
 - 3.3. Milyen ismeretek hiányoznak még? Milyen lezáratlan kérdések, megoldatlan problémák állnak a téma kutatói előtt? Mivel kapcsolatban (pl. alapfogalmak definiálása, diagnosztikai eljárások érvényessége stb.) alakult ki vita a téma kutatói között?
4. Jövőkép 20 éves időtávlatban
 - 4.1. Mi a legpesszimistább verzió, s miért az?
 - 4.1.1. Milyen események vezethetnek el a legpesszimistább verzió kialakulásához (1-5 éves időtartamokban)?
 - 4.1.2. Lehetnek-e olyan fordulópontok, krízishelyzetek, amelyek negatív kimenetele a legpesszimistább verzió valószínűségét növelik? Ezek miként előzhetők meg, illetve korrigálható-e a hatásuk, ha már megtörténtek?
 - 4.1.3. Milyen objektíven megfigyelhető jelei lehetnek annak, hogy a legpesszimistább verzió irányába alakulnak az események? Ezek milyen módszerrel/eszközzel regisztrálhatók?
 - 4.2. Mi a legoptimistább verzió, s miért?
 - 4.2.1. Milyen események vezethetnek el a legoptimistább verzió kialakulásához (1-5 éves időtartamokban)?
 - 4.2.2. Lehetnek-e olyan fordulópontok, krízishelyzetek, amelyek pozitív kimenetele a legoptimistább verzió valószínűségét növelik? Ezek hogyan idézhetők elő?
 - 4.2.3. Milyen objektíven megfigyelhető jelei lehetnek annak, hogy a legoptimistább verzió irányába alakulnak az események? Ezek milyen módszerrel/eszközzel regisztrálhatók?
5. Javaslatok a legoptimistább jövőkép-verzió megvalósulása érdekében

Témafelvetés

Az elemzésre kiválasztott téma - globális tudásbázis létrehozása szemantikus Web alapokat felhasználva - egyszerűbben megfogalmazva egy mindenki által interneten elérhető könyvtár, adattár létrehozása, mely a tartalomhoz hozzákapcsolt metaadatokkal hatékonyabb keresési, feldolgozási lehetőségekkel véteződik fel.

Miért érdekes, fontos ez a téma? kapcsolódik-e valamilyen nagyobb léptékű társadalmi, tudományos problémához? A kiválasztott téma a társadalom egy meghatározó problémájára szeretne megoldási lehetőséget előre jelezni. Tekintettel arra, hogy a meglévő tudás megosztása jelentős fontossággal bír nem csak a jövő generációjának, hanem valamennyi ember számára, napi szintű problémákat jelent a felhalmozott tudásbázisok közelérhetőségének biztosítása. Saját tapasztalatból is ismerjük mennyire sokrétű és komplex egy létrejött dokumentum megosztása online. Az egyetem belső hozzáférésű rendszerben kezeli a hallgatói és tudományos dolgozatokat, ezek jelenleg négy elérési szinttel hozzáférhetőek: nyilvános, egyetemi IP címről, könyvtári IP címről és személyhez kötöten. Ez is tekinthető egyfajta tudományos kihívásnak, de ettől egzaktabb lehet a feltörekvő gráf adatbázisokra történő átállás egy-egy ilyen tárház esetén, valamint ezek összekapcsolása, úton egy globálisan működő rendszer felé.

Milyen gyakorlati haszon származhat abból, ha sikeres előrejelzést tudunk adni a témával kapcsolatban? Tekintettel arra, hogy a meglévő rendszerek nem más rendszerekkel való együttműködés jegyében születtek, fontos felhívni a figyelmet a kooperációra, melynek során a meglévő és létrehozandó tudástárak összekapcsolódva globálisan elérhető rendszerre nőhetik ki magukat. E tanulmány célja megbecsülni az elkövetkezendő 20 év fejlődési ütemét és iránymutatást adni a végső cél eléréséhez. Amennyiben sikerül tudatosítani az emberekben mennyire fontos az egymással való információcsere és ennek alapja egy közös, redundanciamentes bázis kialakítása, megteremthetjük a tudásra épülő társadalmat. Fontos, hogy a megszülető előrejelzés a valóságot tükrözve adjon iránymutatást egy ilyen platform létrehozásához, mert ezáltal tudjuk biztosítani, hogy jó úton induljunk el a cél megvalósításához. Bízunk benne, hogy a következőkben bemutatásra kerülő lehetőségek széles tárháza felkelti az olvasó érdeklődését, különösképpen a rendszer kialakításához nélkülözhetetlen szakembereket, például könyvtárosokét, informatikusokét.

Milyen kár származhat abból, ha nem adunk előrejelzést vagy nem sikeres az előrejelzés? Az előrejelzés hiánya vagy nem teljes értékű pontossága nem okoz kárt senki számára, viszont azt figyelembe kell venni, ha ténylegesen jól megcélzott iránymutatást sikerül létrehozni, nagyban elősegítheti a társadalom fejlődését, különös tekintettel az oktatásra. Legfőképp azért, mert az oktatás területén okoz sok esetben nehézséget egy-egy írott dokumentum beszerzése vagy néhány esetben annak felkutatása. Egy elektronikus tudásközpont megfelelő segédletet biztosíthat mindenki számára a megszerzett tudás elmélyítésére, bővítésére azáltal, hogy szinte korlátlan lehetőségek mellett képes elérni az érdeklődési körének megfelelő dokumentumokat.

Múltbeli tapasztalatok

A téma első felbukkanása, s körülményei. Az információ megosztás és rögzítés eredete egyidőre tehető az első embercsoportok megjelenésével. Mint közismert az előember is megörökítette emlékezetes pillanatait, erről árulkodnak a fennmaradt barlangrajzok. Ezek kora több ezer évesre datált, vagyis bizonyítható, hogy ténylegesen az első generációkból származó emberek készítették ezeket, többnyire vadászataik megörökítésére. Elképzelhető az is, hogy tették mindezt tanító célzattal az utódaik számára, ezáltal felfoghatóak kezdetleges tankönyveknek is e rajzok.

A témával kapcsolatos ismeretek fejlődése (őskor, ókor, középkor, újkor a XX. sz. végéig).

A témához kapcsolódó ismeretek kialakulásának kezdete az őskorra tehető – ahogy ezt az előzőekben felvázoltuk –, amikor is az ősember primitív módon egyszerű barlangképeket készített az általa fontosnak vélt pillanatok megörökítésére (1. ábra).

1. ábra: Ismeretek fejlődése (forrás: a Szerző)

őskor i.e. 4 ezer előtt	ókor i.e. 4 ezer - i.sz. 476	középkor i.sz. 476 - 1517	újkor 1517 - 1789	jelenkor 18,19. sz. -
barlangrajzok, 27 ezer éve	kőtábla papirusz: i.e. 4. évezred Alexandria: i.e. 3. évszázad	Avignon pápai könyvtár: 14. sz. Mátyás király könyvtár: 15. sz. első nyomtatott könyv: 15-16. sz.	nagy mennyiségű nyomtatott dokumentum	1890. USA digitális adatfeld. 1950. elektronikus adattárolás 1980. internetes adatmegosztás 2007. MO-on elterjedt az internet

Az őskori barlangrajzok, -festmények növényekből kivont színezőanyagok és kőporból készült festékek felhasználásával jöttek létre. Több feltételezés is született arra vonatkozóan, vajon mi célból alkották meg ezeket a szimbolikus freskókat. Egyesek szerint a totemhit állatait festették meg, ezt később néprajzkutatók cáfolták azáltal, hogy az ábrázolt állatok maradványait megtalálták a rajzok környezetében. Köztudott, hogy a hitben szereplő élőlényeket nem szabad megölni, illetve megenni. Egy másik elmélet szerint vadászmagiákhoz használták fel ezeket a műveket. Erre több bizonyítékot is találtak kutatók, például a megfestett állatokat több nyílvevő vagy dárdá szúrja át. Viszont ezektől elvonatkoztatva tekinthetünk ezekre az alkotásokra egyfajta naplóként, melynek célja lehetett a vadászat pillanatainak megörökítése az utókor generációi számára, mint például a ma használt történelemkönyvek. Ha ezen az irányvonalon indulunk el, akkor az 1. ábra alapján szemléltetett fejlődési periódusokat követhetjük végig az információmegosztás tekintetében az őskortól egészen a jelenkorig.

Következő nagy állomása az ismeretmegosztás fejlődésének az ókor, ahol már a ma ismert formát öltött a tudás átadása, ez pedig nem más, mint a könyvtárak megjelenése. Az időrend betartása végett azonban célszerű az ezt megelőző állapotok tanulmányozása is. Jelen esetben a barlangrajzokról áttérve a kőből készített táblákra, majd ezt követően a növényi és állati eredetű tekercek, kezdetleges papírlapok használatára. A leghíresebb kőtáblára feljegyzett szöveg a tízparancsolat, mely az istenhitben nagy jelentőséggel bír. A barlangrajzok után ez vált elterjedtté, mint információhordozó, közvetítő eszköz. Jellemzően vésővel karcolták, vésték rá a szövegeket, ábrákat. A korai ember nem csak táblákra jegyezte fel fontosabb momentumait, kezdetben állati bőrt, majd később különböző növények felhasználásával előállított tekerceket használt e célra. Az egyiptomi nép kiemelkedő szerepet játszott a könyvtárak, levéltárak megalapításában. Kőtáblák helyett papirusznádból készített tekercekre jegyezték le napi ügyekkel kapcsolatos információkat, például könyvelést. Ily módon hoztak létre szépirodalmi, tudományos könyvköteteket is, melyek papirusztekercekből álltak. Ezen kívül vallási és egyéb információkat is lejegyeztek az utókor számára. Itt jelent meg elsőként ténylegesen az utókor részére átadandó tudást reprezentáló dokumentum fogalma. Az egyiptomi kultúrához köthető az egyik leghíresebb könyvtár is, az Alexandria városában megalapított dokumentumtár.

Továbbhaladva az időben, elérkezünk a középkorhoz. Itt már ténylegesen a felnövekvő generációnak szánt könyvek, kódexek jelentek meg. Elsősorban a vallási, egyházi kódexek

domináltak, tekintettel az egyház mély befolyására, de emellett királyi levéltárak, könyvtárak voltak mérvadóak. Pápai dokumentumok őrzésére az Avignon-i könyvtárat hoznám fel példaként. Magyar vonatkozásban pedig az igen híres Mátyás királyhoz kapcsolódó Bibliotheca Corviniana emelkedik ki. Itt kézzel készült kódexeket őriztek. Érdekesség, hogy a magyarság eleinte elpusztítani akarta a kolostorokban őrzött könyveket, írásokat. Ennek a vallás befogadása, megismerése vetett véget, ettől kezdve tekinthetjük az információmegosztást tudatosnak. A legnagyobb változást a könyv nyomdai előállítására hozta meg a 15-16. század környékén. Elsőként Gutenberg készített nyomtatott könyvet, ez nem volt más, mint a biblia, viszont a tényleges nagyipari nyomtatás csak az úgynevezett rotációs technológia bevezetésével érkezett el. Ennek során a ma is használt technika segítségével, folyamatos nyomtatást értek el. A nyomólemez henger alakú, így tekercsben halad a papír, nem laponként.

Az újkorban, köszönhetően a nyomdai eljárás megjelenésének nagy mennyiségben keletkeztek könyvek, folyóiratok és egyéb információt hordozó sajtótermékek. A kor napi életének meghatározója lett a nyomtatott dokumentumok olvasása. Széleskörben tudott terjedni az információ azáltal, hogy mindenki részére, viszonylag gyorsan elérhetővé lehetett tenni egy-egy művet. Így a tudományos felfedezések hamar el tudtak terjedni világszerte, azáltal, hogy bárki elolvashatta a megjelent cikkeket, ha máshol nem legalább a könyvtárban, vagy könyvklubokban. Erre nehezen lehetett volna megoldást találni a korábbi időszakokban, kézzel ugyanis nem lettek volna képesek felvenni a versenyt egy nyomdagéppel, amely percenként elkészít egy könyvet. Erre a kódexek korában hetek is szükségesek voltak.

A mai kor vívmányai nagyban megváltoztatták a nyomtatott formában történő adattovábbítást. Első állomás e téren az 1890-ben Amerikában tartott népszámlálás, melynek során a begyűjtött információhalmazt elektronikus úton dolgozták fel. Az elektronikus adattárolás viszont később jelent meg, mint úttörő technológia. Az 1950-es években fejlesztették ugyanis ki az első elektronikus adattárolásra alkalmas eszközöket, melyek mágnesdob formájában öltöttek testet. Ezzel kezdetét vette a digitális információterjedés, információ megosztás, mely napjainkban domináns szerepet játszik életünkben. Egy másik nagy mérföldkő az internet megjelenése, ez 1980 környékére tehető. Ez alapjaiban változtatta meg az emberek és az információ kapcsolatát azáltal, hogy szinte bármilyen kérdésre választ kaphatunk az interneten. Elmarasztaló adat, hogy Magyarországon csak a 2007-es évtől kezdett elterjedni az internet oly módon, hogy a lakosság körülbelül 38%-a rendelkezett csak internethozzáféréssel. Szerencsére ez az arány a 2016-os évre jelentősen nőtt, köszönhetően a technika gyors fejlődésének is. Ma már kijelenthető, hogy az információ megosztás legnagyobb csatornája az internetes tartalmakban van.

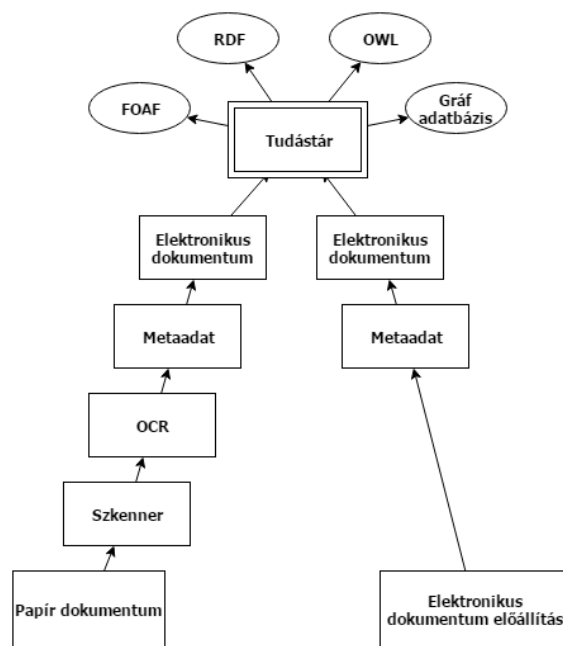
A témával kapcsolatos ismeretek fejlődésének tendenciái: milyen társadalmi-gazdasági és/vagy tudományos-technikai körülmények vezetnek nagyobb léptékű változásokhoz. A fent ismertetett folyamatokból szembetűnően látszik, hogy az emberi tényezőkön kívül a technika fejlődése meghatározó a választott téma előremozdításában. Fontos szerepet játszott az ember személyiségének fejlődése is abban, hogy ma hol tart az információcsere, de elmondható, hogy a jelentős technikai háttér nélkül sehol nem tartanánk. Ezt arra alapozzuk, hogy ha nem jött volna létre a nyomdagép, akkor nem lennének csak kézzel írott könyveink, nem tudott volna nagy léptékben terjedni az a sok ismeret. Ha pedig internet vagy számítógép nem lenne, akkor az elektronikus adatsere és ezáltal a tényleges gyors információáramlás nem jöhetett volna létre abban a formában, ahogyan ma ismerjük. Biztosak vagyunk benne, hogy az elkövetkező évek nagy technikai újítása továbbra is meghatározó szerepet fognak játszani abban, hogy elérjünk egy globális tudásbázis kialakulásához, mely az emberiség ismereteit tárolja és teszi elérhetővé bárki számára.

Helyzetkép

A téma társadalmi elfogadottsága, közismertsége. A választott téma társadalmi szinten maximálisan elfogadott, illetve a később részletezett jövőbe mutató megoldások támogatottsága is jelentős. Legfőképp a szakmabeliek nyitottak a ma még csak sci-fikben létező megoldások iránt, bár meg vagyunk győződve arról, ha holnap valósággá válna, sokan fenntartások nélkül befogadnák.

A témával kapcsolatos XXI. századi elméleti-gyakorlati tudásunk, technikai eszközeink. Tekintve, hogy nem új keletű az információ elektronikusan történő megosztásának víziója, elég széleskörű tudás és technológia született meg ennek minél hatékonyabb elősegítésére. Az arzenált két fő csoportra lehetne bontani: papír alapú dokumentumok elektronikussá konvertálása és eleve elektronikusan létrejövő dokumentumok. E felosztás azért is fontos, mert a felhasználható eszközök, megoldások alapjaiban lehet, hogy hasonlóak, de maga a szemlélet nagyban eltér. Az egyszerűbb átláthatóság elérése végett az elérendő céltól elindulva fogjuk felvázolni a rendelkezésre álló palettát. A 2. ábra szemlélteti az említett két csoportból elindulva hogyan jutunk el a tudástárig.

2. ábra: Dokumentumtól a tudástárig folyamatára (forrás: a Szerző)

Rövidítések magyarázata: RDF: Erőforrás Leíró Keretrendszer; FOAF: RDF alapú kapcsolatleíró struktúra; OWL: Web Ontológia Leíró nyelv; OCR: Optikai Karakterfelismerés

Központi tudásbázisok szinte minden nagyobb intézményben léteznek, de még egy otthoni videó vagy fénykép archívum is tekinthető ilyen tárhelynek. Ezek kialakítása elsősorban adatbázisra építve valósul meg, azaz a tárolt információ metaadatai valamilyen adatbázisban kerül rögzítésre. Erre a mai nagy mennyiségű adattömegek esetében a gráf adatbázis a legmegfelelőbb, mely képes a szemantikus Web alapjait adó RDF (Resource Description Framework) és OWL (Web Ontology Language) kezelésére is, példaként a Neo4j rendszert szeretnénk felhozni, saját tapasztalatból. Könnyen kezelhető, beépített driverekkel rendelkezik, például Java programozási nyelvhez. Az architektúra kiépítésében –tekintve, hogy webes elérhetőségű rendszerek- a SOA (Service Oriented Architecture) alapvet

követhetjük. Ez nem jelent mást, mint olyan szoftvertermékek fejlesztését, amelyeknél a komponensek újrafelhasználhatósága biztosított. A végső cél a központi hozzáférhetőségű tudásbázis, mesterséges intelligencia alapon. Ennek megvalósítása több okból sem kivitelezhető jelenleg: biztonsági szempontok, technikai eszközpark. A cél mégis közelinek, illetve elérhetőnek látszik, a DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency) tavaly mutatta be első olyan művétagját, melyet a páciens gondolatával képes irányítani, illetve sajátjaként érezheti azáltal, hogy a hozzákapcsolt érzékelőktől érkező jeleket úgymond érzések formájában érzékeli. Ez azt jelenti, hogy a használója pontosan úgy érez a végtaggal, mint egy igazi kézzel: a tesztelő 100 % pontossággal tudta megmondani melyik ujját érintették meg. Erre alapozva nem tűnik megvalósíthatatlannak az az elképzelés, miszerint az emberi agyhoz kapcsolt internetes interfésszel hozzáférhessünk egy központi tudástárhoz.

Haladjunk tovább! A következőkben a dokumentumok kezeléséhez kapcsolódó meglévő lehetőségeket kívánjuk ismertetni. Elsőként a korábban keletkezett papír alapú információhordozók digitalizálásához nélkülözhetetlen technikai elemeket tekintjük át. Kezdetben egy nyomtatott szerződést beszkeneltünk és kép formájában tároltunk, ez a digitális feldolgozásban már nem elegendő. A piacon többféle, nagyfelbontású szkennerek beszerezhető, ezáltal a digitális kép előállítását maximálisan támogatott. Köszönhetően a technika fejlődésének ma már hasonlóan a szkennerekhez, többféle OCR (Optical Character Recognition) szoftver elérhető, ezek közül mi az ABBYY FineReader alkalmazást használjuk, mely 100 %-os nyomtatott karakter felismerést, illetve kézirás felismerést biztosít. Ezen felül metaadatokat is be tudunk vele állítani, mely nélkülözhetetlen a későbbi feldolgozásoknál.

Második lépcső az eleve elektronikusan létrehozott dokumentum, a 2. ábrán jól kitűnik, ezzel kevesebb lépéssel juthatunk el a tudástárig. Ez azért fordul elő, mert eleve elektronikus formában hozzuk létre és itt csak a metaadat hozzáadásával kell foglalkoznunk, ezt követően beküldhető a tudástárba.

A legfontosabb tényező a biztonság megteremtése, mely több oldalról is megközelítendő és betartandó. A dokumentum hitelességének igazolása, hozzáférhetőség, biztonsági mentések. Ezekből a hozzáférhetőség kivételével mindegyikre létezik megfelelő megoldás, természetesen a hozzáférést is tudjuk kontrollálni, de nem a központi tudástár szintjén, viszont erről részletesen a következő fejezetben fogunk írni. A hitelességet elektronikus aláírás használatával tudjuk biztosítani, erre többféle megoldás is létezik, legelterjedtebb és széleskörben alkalmazott a tanúsítványra épülő, időbélyeggel ellátott minősített fokozott biztonságú aláírás. Ezt a kézi aláírással egyenértékűként fogadják el hivatalos iratok szintjén is.

Példaként szeretnénk felhozni a FacetedDBLP projektet, mely a számítógép tudományok területén létrejött eredményeket, cikkeket teszi metaadat alapján kereshetővé, böngészhetővé. Fejlesztője az L3S német Kutatóközpont, melynek célja az intelligens adatkeresés és a jövő internetének kidolgozása. A rendszer magját a DOI (Digital Object Identifier) adja, mely az elektronikus dokumentumok minden helyzetben történő azonosítására szolgál. A DOI rendszerben minden fájlnek egyedi azonosítója van és ezekhez több, létező elérési link kapcsolható. Ennek felhasználásával a DBLP átirányít a működő url-en keresztül a kért fájlhoz. Lekérési folyamat: (FacetedDBLP)-[keresés metaadatokkal]-[a kért fájl kiválasztása]-(dx.doi.org)-[létező url alapján a hivatkozásra átirányítás]-[igényelt fájl letöltése]

Milyen ismeretek hiányoznak még? Milyen lezáratlan kérdések, megoldatlan problémák állnak a téma kutatói előtt? Mivel kapcsolatban (pl. alafogalmak definiálása, diagnosztikai eljárások érvényessége stb.) alakult ki vita a téma kutatói között? A legnagyobb probléma a technológia kiforratlanságából adódik, nincs megfelelően koordinált háttérrendszer, amely a biztonsági kérdéseket kezelné. Ez erősen megosztja az embereket, vannak, akik kételkednek abban, hogy a legfelső szinten nem fogják úgymond illegális célokra felhasználni a beépített

technológiát, jelen esetben az agyba épített interfészt. Ha pedig csak egy alsóbb szinten maradunk, a dokumentumok elérhetőségének védelmét tekintve, nem találunk olyan megoldást, mely lehetővé tenné jelenleg a határnélküli, bármilyen adatbázisban történő keresést. A 2016-os évben ott tartunk, hogy meghatározott adattárak ténylegesen nyilvánosan hozzáférhetőek, míg a legtöbb egyetemi és egyéb közadatokat tároló rendszer csak bizonyos célcsoportok részére hozzáférhető. Számunkra legnagyobb problémát az egyetemi rendszerek, sokszor indokolatlan lekorlátozása jelenti, mely a mai oktatási rendszerben az elképzeléseink szerint nélkülözhetetlen lenne. Segítségével más hallgatók munkáiból tanulhatnánk, illetve okulhatnánk. Véleményünk szerint a ma elérhető szövegbányászati módszerekkel biztosítható lenne a sokszor kifogásként felhozott indok, miszerint a plágium elkerülése végett nem nyilvánosak a tárhelyek. Erre rácsófol az is, hogy a doktori tézisek ténylegesen elérhetőek nyilvánosan.

Másik lemaradás, mely tekintetében jelentős előrelépéseket már elértek, az agyba építhető interfész, melynek célja az állandó online kapcsolat elérése lenne. Ezáltal a megtanult ismereteink könnyedén bővíthetőek lennének, anélkül, hogy sok időt kellene eltöltenünk tanulással. A legfrissebb kutatások rávilágítottak arra, hogy az agy tárolókapacitása 100 terabyte, de mivel az adatok hozzáférése nem számítógép alapú, ezért ez nem tekinthető 100 %-os becslésnek, viszont ha létrehoznak egy olyan egységet, amely segíti a rendszerezést, adatfeldolgozást, akkor ez a tárhely széleskörű lehetőségeket rejt magában. Példaként felhozták a cikkben, hogy egy átlagos interneteléréssel egy 500 oldalas könyv feldolgozása 2 másodpercbe telne.

Az előbb részletezett chip kifejlesztésében nem tud mindenki részt venni, de egy hatékonyabb és összekapcsolható adattárakból álló központi tárhely kialakításában bárki részt vehet. Még hozzá elég egyszerűen, csupán be kell tartania az elektronikus dokumentum megosztásánál, feltöltésénél a korábban megemlített néhány szabályt. Minden dokumentumhoz csatolni kell metaadatokat, mely a későbbi feldolgozást teszi lehetővé. Amennyiben szükséges hitelesíteni kell, például egy elektronikus aláírással. Szemantikus weben alapuló leírást is célszerű mellékapcsolni, ez lehet egy RDF vagy FOAF gráf, mely leírja a szerző és munkáinak kapcsolatát, esetleg már meglévő dolgozatokhoz történő kapcsolását.

Jövőkép 20 éves időtávlatban

Az alábbiakban kísérletet teszünk 20 éves időtávlatban a legpesszimistább, illetve a legoptimistább jövőkép felvázolására.

Mi a legpesszimistább verzió, s miért az?

Az elképzelésünk szerint a legpesszimistább jóslásba az tartozna bele, hogy a túlzottan gyors technikai fejlődés, valamint a mellette párhuzamosan futó, de lemaradó biztonsági elvek hatására megtörik az előrehaladás és a társadalom nagy része visszatér a hagyományos papír alapú dokumentumkezeléshez. Vagyis ezáltal nemhogy a globálisan elérhető tudástár nem, de még a papírmentes ügyintézés sem valósul meg. Ennek legmagasabb kockázata pedig magában a fejlődésben keresendő, mivel az emberek szinte lemaradnak a technika mellett, legfőképp a biztonságot szem előtt tartva.

Milyen események vezethetnek el a legpesszimistább verzió kialakulásához (1-5 éves időtartamokban)? Tekintve, hogy ma is vannak jelek arra vonatkozóan, hogy a biztonság sokszor mellékes szerephez jut, ha a technológia fejlődése a ma ismerttől is gyorsabb léptékűre emelkedik, előfordulhat, hogy a biztonság –akár emberi életek tekintetében– másodlagos, vagy ettől is lentebbi szintre kerül annak érdekében, hogy megvalósuljon egy-

egy fejlesztés. A következőkben ennek kialakulását szeretnénk bemutatni 5 éves bontásokban a következő 20 évre vetítve.

Az első ciklusban mindenképp arra lehet következtetni, hogy a technikai fejlődés eljut egy olyan szintre, amikor az emberek be vannak kapcsolva a számítógépes architektúrákba, vagyis az emberi szervezetbe a ma ismertnél intelligensebb szenzorok lesznek beépítve, például szívritmus szabályozó, ami online kapcsolatban van az egészségügyi szervezettel, vagy különböző azonosítást segítő chipek. Eleinte mindenki hasznosnak találja majd ezeket az eszközöket, egészen addig, amíg ki nem alakul egy megfigyelési botrány, mint például a közismert NSA tekintetében. Erre viszont a feltételezéseink alapján az első 5 évben nem igazán kell számítani. Mivel egy új és hasznos segédeszköz kerül látószögbe, az emberek nagy többségben alkalmazni fogják ezeket. És hogy a témához is kapcsolódjunk, a dokumentumok kezelése egyre inkább átkerül az elektronikus térbe, amely ugye nem megfelelően fejlesztett rendszerek által sebezhetővé tehet minden személyes anyagot.

Lépjünk előre még 5 évet, most már a következő 10 éves periódusban járunk, erre az időszakra kiforrottabbá vált a korábban felvázolt szenzorokkal felszerelt ember és elektronizált dokumentumtár mikéntje. Ilyen hosszú távon elő kell, jöjjön néhány biztonságkritikus probléma is, például kiszivárgott személyes információk, esetlegesen kórházi kartonok. De ennek ellenére a további fejlődés eredményeként biztosak vagyunk benne, hogy a legtöbb ingatlan okos otthonná fejlődik és ehhez nélkülözhetetlen a további személyes információk központosított, elektronikus tárolása, kezelése. Vegyük például a beléptető rendszerek kérdését, 10 éve belül biztosan megjelennek az átlagember számára is elérhető ujjlenyomat alapú ajtózárok vagy az arcfelismerő kamerák. Ezek még az eddigieknél is magasabb kockázattal járnak, ha nem megfelelő a biztonsági fejlesztés. Az online elérhető kamerarendszerekről több esetben is kiderült, hogy biztonsági résekkel rendelkeznek a központi eszközeik, ezáltal pedig feltörhetőek, azaz egy felkészültebb szakember bármikor benézhet egy-egy házba, anélkül, hogy a bentlakók ebből észlelnének bármit. Hasonló kockázatot hordozhatnak a felső alapú tárolók, ahol a családi, vállalati titkok kerülhetnek veszélybe.

A 15 éves periódusban a technikai fejlődés a maximumához közelíthet azáltal, hogy megjelennek az agyba építhető interfészek, melyekkel az internetre csatlakozva elérhetjük a központi tudástárak tartalmát. Gondolatok alapján tanulhatunk új készségeket, viszont ha nem a biztonság megtervezésével kezdődnek ezek a fejlesztések, akkor az elkövetkezőkben eljuthatunk oda, hogy aki hozzáfér ezen chipekhez, az szinte bármit manipulálhat az emberek tudatában. Kiszivárognak olyan jelentések, melyek alátámasztják a meglévő titkosítási és azonosítási rendszerek hiányosságait, melyek hatására a társadalom egy része ki akar majd lépni az elektronikus világból, az így tárolt információit akár újra papír alapon akarja majd tudni. Azáltal, hogy ez egy igen hosszú távú, jövőbemutató elképzelés egyenlőre a mostani viselkedésekből, illetve saját tapasztalatokból lehetne felállítani olyan mutatókat, amelyek megelőzzék mi vezethet a teljes bukáshoz.

Ennek felvázolását az utolsó 5 éves periódusba szeretnénk beépíteni, mely már az elkövetkező 20 évet öleli fel. Közismert tény, hogy a jelen években több globális probléma merült fel az elektronikus tárolórendszerekkel kapcsolatban, legfőképp a biztonság rovására. Elsőként az NSA ügy robbant ki, melynek során nyilvánosságra került, hogy a leghatékabban használt titkosítási rendszer, az OpenSSL tartalmazott olyan kiskapukat, melyekkel a webes kapcsolatok biztonsága, titkosítottsága sérült. Másik ilyen globális méretű veszélyforrás a vírusok térfeléről érkezik, melyek a mai rendszerekben is igen nagy kockázatot jelentenek. Kiemelnénk a titkosító vírust, mely idén, illetve a tavalyi évben több egészségügyi intézmény rendszerét is megfertőzte, ezzel legtöbbünket hetekre működésképtelenné téve. Amennyiben nem volt megfelelő belső védelem, illetve biztonsági

mentés a károk szinte visszafordíthatatlanok. Tekintettel arra, hogy egyre több kórházi eszköz csatlakozik online módon számítógépes architektúrához, a betegek élete is veszélybe kerülhet.

A fenti ismertető alapján a legfontosabb mérő a biztonság betarthatósága, egy kiépített rendszer tekintetében az milyen biztonsággal tudja ténylegesen védett módon kezelni, tárolni az elhelyezett adathalmazokat. A bukáshoz vezető úton el is érkezünk ahhoz a ponthoz, amikor már nincs visszaút, ha előfordul tömegesen adatkiszivárgás, vagy hibás rendszerek miatt emberéleteket követelő események, akkor teljes biztonsággal kijelenthető, a legtöbb ember nem kíván tovább részese lenni az elektronikus közösségnek és legfőképp nem bízza féltve őrzött adatait olyan tárházakra, ahol nem biztosított a megfelelő kezelés, tárolás.

Lehetnek-e olyan fordulópontok, krízishelyzetek, amelyek negatív kimenetele a legpesszimistább verzió valószínűségét növelik? Ezek miként előzhetők meg, illetve korrigálható-e a hatásuk, ha már megtörténtek? Ahogyan az előbbiekben felvázoltuk a bukás felé vezető utat, kitűnik, hogy a komoly kompromittáló események nagyban hozzájárulhatnak a legpesszimistább verzió kialakulásához. Ezekből kiemelkedők azon esetek, amikor emberi életek múlnak egy-egy hibán. Ez leginkább az egészségügyet, illetve olyan területeket érint, ahol közvetlen vagy közvetett emberéleteket veszélyeztethet a hiba, ezeket szaknyelven kritikus rendszereknek nevezzük. Például atomerőművek, kórházak, személyes adatokat kezelő rendszerek. Amennyiben a központi tudásbázist úgy képzeljük el, hogy nem kizárólag tananyagokat teszünk központilag elérhetővé, hanem mindent, természetesen megfelelő jogosultsági szintek betartásával, akkor ez teljesen valós veszélyforrás lehet.

Ennek elkerülésére a leghatékonyabb módszer, ha a rendszerek tervezését a biztonságkritikus pontok felmérésével kezdjük és ezekre azonnal megoldásokat is készítünk, majd ezt követően kezdjük fejleszteni a tényleges rendszert. Ettől hatékonyabb megoldást jelenleg nem tudunk realizálni. Viszont, ha arról az oldalról közelítjük meg, hogy ha már megtörténik egy, úgymond katasztrófa, akkor sem feltétlen kell mindent leírni, mivel ezeket felhasználva jobbra tehetjük az adott rendszereket, természetesen a keletkezett károk függvényében előfordulhat, hogy alapjaiban rengeti meg a bizalmat e rendszerek felé. De az megállapítható, ha komolyan figyelembe vesszük a biztonság kérdését, akkor nem következhetne be olyan esemény, amely hatására a jövőbeli elképzelés ellenkezője válik valóra. Erről viszont a következő fejezetben fogunk részletes leírást adni, az optimista jövőkép esetén.

Milyen objektíven megfigyelhető jelei lehetnek annak, hogy a legpesszimistább verzió irányába alakulnak az események? Ezek milyen módszerrel/eszközzel regisztrálhatók? Erre nincs konkrét mérési lehetőség, megfigyelésekre alapozva lehet következtetéseket levonni. Például, ha egyre kevesebben kezdik el használni az elektronikus publikációs rendszereket, emellett egyre többen térnek vissza papír alapú dokumentáláshoz, akkor kijelenthető, hogy nem jó irányban haladunk. Még egy fontos momentum, mely nagyban a legpesszimistább opció felé terelheti az emberiséget, ez pedig ha minél többször derülnek ki komoly hiányosságok e tárhelyekről, rendszerekről. Ez könnyen mérhető, követni kell az eseményeket, figyelni a felbukkanó komoly problémákat előidéző eseményeket és még a probléma elhatalmasodása előtt beavatkozni.

Mi a legoptimistább verzió, s miért?

A ma elképzelhető legoptimistább verzió, ha minden elektronikus alapon keletkezik, tárolódik és ezen felhalmozott értékek az internet révén bárkivel megoszthatóak, bárki számára hozzáférhetőek a megfelelő jogosultságok betartása mellett. Ennek indoka a társadalom és a tudományok gyors fejlődése, illetve az emberek tudásvágyának kiszolgálása. Azáltal, hogy minden meglévő és újonnan keletkező tanulmány, dolgozat vagy egyéb tudományos anyag elérhetővé válik, egyszerűbben és biztosabb alapokon valósítható meg az oktatás. Ettől kicsit magasabb szintre lépve, ha minden elektronikus dokumentum, a

megfelelő intézkedések – hozzáférési jogosultságok – mellett elérhetővé válik, akkor határtalan lehetőségek nyílnak meg mindenki előtt, például vizsgálati eredményekben történő kutatás, bárhonnán elérhető dokumentumok. A vízió pedig nem más, mint, hogy e tárházak agyba épített interfészekkel, állandó online kapcsolattal elérhetőek legyen bárki számára.

Milyen események vezethetnek el a legoptimistább verzió kialakulásához (1-5 éves időtartamokban)? Kijelenthető, hogy ma már ennek megvalósulása felé haladunk azáltal, hogy egyre több területen a papír alapú dokumentumokat felváltja az elektronikus. Szinte minden felsőoktatási intézmény rendelkezik részben nyilvános dokumentumtárral. A könyvtárak anyagai és a nyilvánosan elérhető információk elektronikus formátumban elérhetőek és ezek köre napról-napra bővül. A tényleges vízió eléréséhez még rengeteg fejlesztés szükséges, ma még csak alapvető eszközök állnak rendelkezésre.

Több kutatás szerint az agyba építhető internetes interfész az elkövetkező években valóságossá válhat, bízva ebben a következő 10 évre datálható ennek megvalósulása. Ez pedig nagyban segítené az alapötlet megvalósulását, miszerint mindent online, bármikor, bárhonnán elérhetnénk, akár egy gondolatunkkal.

Haladva a cél felé a biztonságot szem előtt tartva, a jelenlegi tudásunkat felhasználva az előbb felsoroltaktól nagy volumenben eltérő eseményeket nem igazán lehet kiemelni. Biztonság, szemantikus webre építkező publikálás, közös tudásbázis építése, az információk nyilvános közzététele vagy megfelelő jogosultságok felépítése tudja segíteni az optimista megvalósulást.

Lehetnek-e olyan fordulópontok, krízishelyzetek, amelyek pozitív kimenetele a legoptimistább verzió valószínűségét növelik? Ezek hogyan idézhetők elő? Fordulópontként kiemelhető az agyi interfész területén megjelenő jövőbeli fejlesztések, melyek, ha sikeresen zajlanak és megvalósul a beépíthető internetkapcsolat, akkor az messzemenőkéig előreviszi a megvalósítást. Ennek előidézése leginkább a résztvevő kutatókon és az őket segítő nagyvállalatokon múlik. Tekintettel arra, hogy igen jeles eredményeket értek eddig el, bízhatunk a folytatásban is.

Milyen objektíven megfigyelhető jelei lehetnek annak, hogy a legoptimistább verzió irányába alakulnak az események? Ezek milyen módszerrel/eszközzel regisztrálhatók? A legpessimistább eseményeket megfigyelve, azok éles ellentétei mutathatják az optimista jövőkép felé haladó irányt. Ezek leginkább a papír alapú dokumentumok kiszorítása és az elektronikus adatkezelés térhódításának növekedése, illetve az egyre megbízhatóbb tárházak kialakításai lehetnek. Mérésére a populáció elmozdulása az elektronikus adatkezelés irányába mérőszám, százalékos érték növekedése lehet a legalkalmasabb. Magyar felmérés szerint a megkérdezett cégek esetén 40 % alatti volt a papír dokumentum aránya az elektronikushoz képest. 2004-es nemzetközi felmérés alapján a világ adathalmazának legalább 90 %-a elektronikus formában jelent meg, melyek soha nem lettek kinyomtatva.

Javaslatok a legoptimistább jövőkép-verzió megvalósulása érdekében

Ahhoz, hogy a legoptimistább jövőképből valóság nőhessen ki, az alábbiakat mindenképp szükséges megteremteni:

- Minden újonnan interneten megjelenő, megosztani kívánt tartalmat a szemantikus Web alapjait betartva, metaadatokkal felvértezve szükséges publikálni.
- Törekedni kell a már meglévő tárházak összekapcsolhatóságát kialakítani, valamint az elhelyezett dokumentumok korlátozás nélküli megosztását biztosítani, betartva a jogosultságokat, ahol szükségesek. Azaz központi jogosultságkezelő rendszert is fel kell állítani a tárházak mellé.
- Törekedni kell a technikai fejlesztések területén az agyba építhető interfész megvalósítására, természetesen a biztonságot leginkább szem előtt tartva.

Irodalom

- Budai Egészségközpont. (2012). Mennyi lehet az emberi agy kapacitása?. BHC. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://bhc.hu/magunkrol/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2012/hirlevelcikkek/agy-kapacitasa>)
- DARPA. (2015). HAPTIX Starts Work to Provide Prosthetic Hands with Sense of Touch. DARPA. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://www.darpa.mil/news-events/2015-02-08>)
- Drake, P. (2000). How many bytes can the human brain hold?. Indiana University. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://www.madsci.org/posts/archives/2000-05/958764378.Ns.r.html>)
- Fensel, D. (2007). Computer Science in the 21st Century. University of Innsbruck. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://wi-consortium.org/wicweb/pdf/Dieter%20Fensel.pdf>)
- Hlács, F. (2015). Tapintásérzékelésre képes művégtagot mutatott be a DARPA. HWSW. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://www.hwsz.hu/hirek/54512/darpa-muvegtag-tapintas-robotika.html>)
- Net1: L3S Research Center. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <https://www.l3s.de/home>)
- Net2: FACETED DBLP. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://dblp.l3s.de>)
- Ötvös, Z. (2014). Agyként működik az új szuperchip. NOL.HU. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <http://nol.hu/tud-tech/emberi-agykent-mukodik-az-uj-szuperchip-1479021>)
- Rojahn, S. Y. (2012). A brain implant that thinks. MIT. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <https://www.technologyreview.com/s/429204/a-brain-implant-that-thinks>)
- Rotenstreich, S.: The George Washington University. (Letöltés: 2016. 05. 20. Web: <https://www.seas.gwu.edu/~shmuel/WORK/Differences/Chapter%203%20-%20Sources.pdf>)

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

**EGY TEHETSÉGGONDOZÓ STRATÉGIA
KIDOLGOZÁSÁT MEGELŐZŐ FELMÉRÉS TANULSÁGAIRÓL**

**- TEHETSÉGGONDOZÁS A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
ÁLTAL FENNTARTOTT NEVELÉSI-OKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBE**

Szerzők:

Ábrám Tibor
Tiszáninneri Református Egyház

Sarka Ferenc
Magyar Tehetséggondozó Társaság

Első szerző e-mail címe:
abram.tibor@gmail.com

Lektorok:

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Lubinszki Mária
Miskolci Egyetem

Mező Katalin
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Ábrám Tibor és Sarka Ferenc (2016): Egy tehetséggondozó stratégia kidolgozását megelőző felmérés tanulságairól. *Különleges Bánásmód*, II. évf., 2016/3. szám, 81-96. DOI 10.18458/KB.2016.3.81

Absztrakt:

Jelen tanulmányban a összegezzük egy felmérés eredményeit, mely a TÁMOP-3.1.17-15-2015-0004 pályázat keretében a Magyarországi Református Egyház Tehetséggondozó Stratégiája tervezéséhez készült.

Kulcsszavak: tehetség, Magyarországi Református Egyház

Diszciplína: pedagógia

Abstract

LESSONS OF A RESEARCH PRIOR TO WORKING OUT A TALENT DEVELOPMENT STRATEGY

This study summarize the results of a survey, what was done for planning the Talent Development Strategy of the Reformed Church of Hungary in the frame of TÁMOP-3.1.17-15-0004 project.

Keywords: talent, Reformed Church of Hungary

Discipline: pedagogy

A Magyarországi Református Egyház köznevelési feladatainak korszerűsítése céljából pályázatot nyújtott be az Emberi Erőforrások Minisztériuma által kiírt pályázatra és kapott támogatást a TÁMOP-3.1.17-15-2015-0004 számú projekt keretében. A pályázat négy fő

területet ölelt fel. Kettő a Református Köznevelési Információs Rendszer (REKIR) fejlesztését foglalta magába, a másik két terület a tartalmi fejlesztést célozta meg ezen belül is a pedagógiai szak- és szakmai szolgáltatási tevékenységek fejlesztését, a pedagógiai módszertani innováció támogatását.

A református közoktatási rendszer alapja évszázadok óta ugyanaz: „Jézus Krisztus missziói parancsa, amelyet a gyülekezeteiben élő egyházzal együtt hajtanak végre. – A tanítvánnyá tétel és a keresztség sákramentumának kiszolgáltatása a gyülekezetek feladata, de a tanítás Jézus Krisztus parancsolatainak megtartására az iskolarendszer feladata is, ahogyan ezt a református egyház felismerte és végezte a reformáció után. Legyünk rá büszkék, hogy a református egyház volt az, amely megteremtette a tágabb értelemben vett köznevelést Magyarországon, hiszen iskoláiba a kollégiumi és a partikuláris rendszer segítségével nemcsak egy szűk társadalmi réteg, hanem minden tehetséges gyermek bekerülhetett. A tehetséggondozás épp ezért fontos örökségünk” – hangsúlyozta Ábrám Tibor (2015) főgondnok, aki szerint „a közös küldetés magával hozza annak igényét is, hogy a részt vevő, eltérő feltételek, lehetőségek között működő intézmények lépésről lépésre egységes arculatot és nevelési gyakorlatot alakítsanak ki egy egyre hatékonyabban működő rendszer tagjaiként, megosztva egymással tudásukat, így fokozva munkájuk hatékonyságát az elszigetelten működő intézményekéhez képest.”

A pályázat „Tehetségeket támogatva” című fejezet legjelentősebb eredménye lett, hogy:

- létrejött egy országos tehetségkoordinátori munkakör, amelynek feladata, hogy megteremtse a tehetséggondozás szervezeti feltételeit, szorosabbra fűzve azoknak az intézményeknek a kapcsolatát, amelyek akkreditált tehetségpontként működnek az országban.
- megalakult minden egyházkerület tehetséggondozó tanácsa.
- folyamatosan jönnek létre egyházkerületenként a tehetség központok, amelyek mind szakmai kérdésekben, mind forrásteremtésben az intézmények rendelkezésére állnak.
- létrejött az Egyházkerületi Tehetségsegítő Tanácsok munkáját összefogó Országos Református Tehetségsegítő Tanács.
- a pályázat segítségével a programban dolgozó szakemberek lerakták az alapját egy országos református tehetséggondozói programnak, amely foglalkozik a református tehetségértelmezéssel, a tehetségfeltárás módszereivel, szervezeti keretével.
- elkészültek azok a tehetséggondozó gazdagító szakmai programok, amelyek rendszerszerűen fejlesztik az intézmények tehetséggondozó munkáját, melyre a legalkalmasabbnak a szakemberek egy tehetséggondozó stratégia kidolgozást tartották.

Olyan döntés született, hogy egy jól átgondolt fejlesztési tervnek kell összefognia az összes olyan információt, ami a tehetséggondozás stratégiai lépéseit érinti. A stratégia kidolgozásánál a stratégiai tervezés mellékelt ábrán látható elemeit és az ebből összeállt modellt alkalmaztuk.

Az oktatásban várható irányok

A teljesség igénye nélkül iskoláink pedagógusainak véleményét is alapul véve vettük számba azokat a tényezőket, jelenségeket, amelyek meghatározzák az oktatásban várható változások irányát. Ha tetszik melyek, lesznek azok a tényezők, amelyek előbb - utóbb kikényszerítik azokat a reformokat, amelyek középpontjában az iskola szakmai megújulása a gyerekek „mindenek feletti” érdekének érvényesülése kell, hogy álljon.

A véleményekből az alábbiak szűrhetők le:

- Növekszik az egyházi jellegű iskolákra való társadalmi igény,
- egyre nagyobb igényt támasztanak a szülők az iskolai idegen nyelv oktatása iránt,

- nő az informatika jelentősége az ember életében, az információszerzésében,
- a gazdaságnak egyre nagyobb szüksége van a természettudományi ismeretekkel rendelkező munkavállalókra,
- az iskolának egyre jobban figyelembe kell venni, hogy a gyerekek különböző kulturális körülmények közül, különböző felkészültségekkel magatartás és viselkedéskultúrával érkeznek az iskolába,
- vészt jelentőségéből a tantárgyközpontúság,
- nagy hangsúly helyeződik a kompetencia alapú oktatásra,
- folyamatosan bevezetésre kerül a szakképzésben a duális képzés,
- a pedagógus mindennapi eszközévé válik/vált az info - kommunikációs technikák és technológiák alkalmazása az oktatásban,
- folyamatosan változik a tananyag struktúrája,
- a pedagógiai munka alapkövetelményévé válik a magas szintű szaktárgyi tudás, a korszerű pedagógiai – pszichológiai ismeretek birtoklása, a módszertani gazdagságra és a kreativitásra való hajlam,
- egyre gyakrabban kerül sor tanórai és tanórán kívüli differenciált foglalkozásokra, amelyek tartalma egyre inkább a tanulók egyéni érdeklődését követi.

Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy a hagyományos pedagógiának alig van eszköze ma a sajátos nevelési igényű gyerekek és a tehetségesek együttnevelésére, oktatására, a velük való képességüknek megfelelő foglalkoztatásra. Ők egy speciális, ha tetszik, egyedi rendszerbe szervezett pedagógiai eljárásokat igényelnek. Ezen elvárásoknak ma csak leginkább hálózati program/programok kidolgozásával, és a szakemberek képzésével, továbbképzésével, átképzésével, foglalkoztatásával lehet eleget tenni.

A tehetségek fejlesztésében első helyen kell, hogy álljon a különböző kognitív folyamatok megismerése, az egyén saját hatékony gondolkodási módjainak azonosítása. A tehetségekkel való intenzívebb foglalkozás igénye is egyre erőteljesebben jelentkezik napjainkban, ezért vált a tehetséggondozás kiemelt fontosságú kérdéssé köznevelésünk rendszerében. Elkerülhetetlenné vált tehát a tehetséggondozásnak a mindennapi oktatásba, képzésbe, továbbképzésbe történő gyökeres beépítése, a tehetségesekkel való foglalkozás intenzívebbé és hatékonyabbá tétele, a fiatalok képességeiknek, felkészültségüknek megfelelő „hasznosítása” az élet minden területén.

Szakképzett ember a tehetséggondozó munkához

A tehetségek gondozásához (a tehetséges egyéneken túl) erre a szakterületre felkészült pedagógusokra, szakemberekre van szükség. Teljesen hiábavaló kiválogatni a kiemelkedő képességű gyerekeket, ha nem tudunk számukra megfelelő programot indítani, megfelelő szakemberekkel (Sarka 2014).

Az első lépés az iskolákban az alkalmas szakemberekből álló, hatékony tehetséggondozó team összeállítása. A szakembereknek elegendő tapasztalattal, rugalmas gondolkodással és személyiségjegyekkel kell rendelkezniük, de az elegendő energia, motiváció is alapvető követelmény, mivel a tehetséges gyerekekkel való foglalkozás igen megerőltető, bár sok izgalmat és szépséget adó munka. Ismerniük kell a tehetséggondozás alapjait, felkészült tehetségkoordinátoroknak kell lenniük (Mező, 2012). Ajánlott irodalmak számukra: Balogh, Mező és Kormos, 2010; Balogh, 2004a,b; Mező, 2011, 2012; Mező K., 2015, Cserné, 1994, Czeizel, 1994; Harsányi, 1994; Tóth, 2004.

Miután a tehetséggondozásra létrejött a szakemberekből álló csapat, ki kell alakítani működésének filozófiáját, módszerét és területét. Ezeknek a figyelembevételével kell meghatározni a programban résztvevők körét, és ekkor nyílik lehetőség a kiválogatás/beválogatás kérdésének a tisztázására (Mező, 2012). Természetesen alapvetően

meghatározza a módszereket a rendelkezésre álló anyagi források nagysága is. A tehetségek általában akkor jelennek meg, ha a környezet erre alkalmas háttérrel kínál számukra. Ezért is kell az azonosítást és a gondozást egy folyamatként kezelni, hiszen az azonosítási folyamat legfontosabb tényezője a gondozás. A gyerek csak akkor képes megjeleníteni a képességeit, ha erre lehetőséget és bátorítást kap. Az osztálytermi módszerek, gyakorlatok és tapasztalatok gátolhatják, de ugyanakkor serkenthetik is az egyéni különbségek kibontakozását. A gyerekek megfigyelése azzal a kérdéssel kell, hogy induljon, hogy a környezet maximális lehetőséget nyújt-e az adottságok gyakorlásához.

Az azonosítás „gazdaságos” módja lehet a jelölés, az önjelölés és az értékelő skálák használata. Ezeknek a segítségével még a speciális eljárásokat igénylők is elérhetőek (pl. diszlexiás tehetségesek). Érdemes már előre kidolgozott skálákat adaptálni. A leghatékonyabb eljárás az, ha a személyeket rövid fejlesztő programokba vonja be a szakember, és az ennek során mutatott viselkedés és eredmények alapján dönt a továbblépésről. Ha erre a megoldásra nincs lehetőség, akkor megfelelően kiválasztott tesztekkel, kérdőívekkel, feladatokkal lehet tovább finomítani az azonosítandók körét nem beszélve az egyik legfontosabb módszerről a folyamatos pedagógusi célzott megfigyelésről (vö.: Mező, 2011, 2012; Tóth, 2004)

Mindezeket a lépéseket a teamnek már előre pontosan kidolgozva, és dokumentálva kell megtennie (iratmintákat lásd: Mező, 2012). Nem szerencsés, ha ötletszerűen alkalmaznak itt-ott fellelt eljárásokat, mert ezek nem biztos, hogy megfelelőek. (validitás, reliabilitás stb.). A beválogatás nem lehet merev, és nem érhet véget egyetlen sorozat után. Egy tehetséggondozó programnak megfelelően átjárhatónak és rugalmasnak kell lennie. Azt, hogy milyen programokkal és módszerekkel lehet egy-egy tehetséges gyerekkel vagy csoporttal foglalkozni, azt olyan tényezők befolyásolhatják, mint például:

- Az érintettek kora;
- érdeklődési körük, speciális területük;
- milyen szinten állnak, mit tudnak, milyen képességekkel rendelkeznek;
- milyen motivációk inspirálják, milyen a feladat iránti elkötelezettségük;
- mit tudok én (a szakember) nyújtani, vagy ki az, aki az adott területen szakmailag kompetens;
- mennyire számíthatok a családi háttér támogatására;
- az egyén énképe és perspektívái;
- milyen segítőkre (csapatra) támaszkodhatom;
- az iskolai, a munkahelyi klíma kedvez-e ilyen munkának;
- milyen feltételrendszer mellett dolgozom (munkahely, könyvtár, laboratórium, egyéb intézményi és technikai háttér, szakemberekkel való együttműködési lehetőségek...);
- mennyi időt és energiát tudok/akarok befektetni ebbe a munkába;
- igénylik-e és elismerik-e valakik ezt az extra teljesítményt.

Helyzetelemzés a stratégia kidolgozásához

Minta

Az elektronikusan kiküldött kérdőívet 158 önálló intézmény kapta meg, mely a többcélú közös igazgatású intézmények intézményegységeikkel, telephelyeikkel együtt 217 helyre jutott el.

A visszaérkezett kérdőívek száma: 39 (24,6%). Megjegyzés: a direkt marketing jellegű kérdőívekre általában 30% körüli válaszadási tendencia tapasztalható. Ha a kérdőívek valóban megérkeztek a célintézményekhez, akkor a relatív alacsony válaszadási tendencia a téma alacsony felhívó jellegére utalhat. Egy hálózati stratégia kialakításakor ez azért lényeges adat, mert jelzi, hogy a „tehetség” téma marketingjére nagyobb figyelmet kell a közeljövőben

fordítani annak érdekében, hogy együttműködő, elkötelezett intézményekből álló, valóban hatékonyan működő tehetségálózat jöhessen létre. A kérdőíveket kitöltő intézmények, személyek lehetnek az úttörői a tehetséggondozó hálózat létrehozásának.

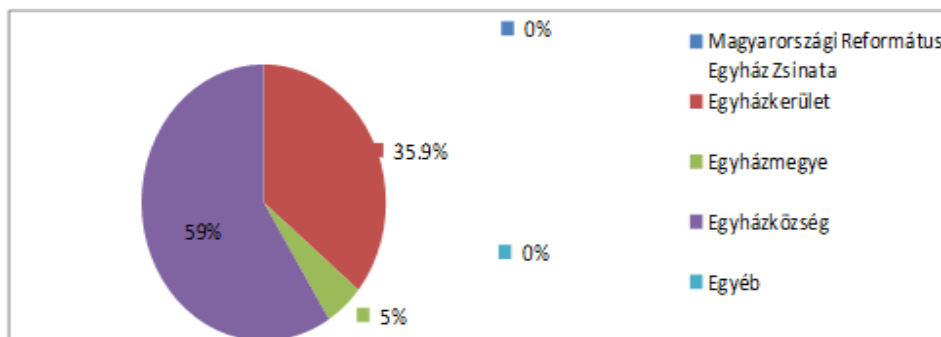
Az intézmények listáját és elérhetőségüket a Református Pedagógiai Intézettől kaptuk meg. Megjegyzés: az intézményi listát áttekintve jellemző, hogy igen kevés a tiszta profilú intézmény – számszerűen: az intézmények közül általános iskolaként 48 (kb. 30%), gimnáziumként 6 (3,7%), és óvodaként 33 (20,8%) működik. Egy intézménytől egy kérdőív kitöltését kértük egyben kérve őket, hogy az adatok a nevelőtestület, ott ahol szükséges a szülői választmány és a diákönkormányzat súlyozott véleményét is takarja. A többcélú és összevont feladatokat ellátó intézményektől annak ellenére, hogy az intézményegységeknek és a telephelyeknek is megküldtük egy (összesített) kitöltött kérdőívet vártunk vissza.

Jellemző az intézményekre hogy közös igazgatású közoktatási intézményként működnek (több intézménytípus egy intézményként egy igazgatás alatt) és széles életkoron át (egy intézményen belül) biztosítják a fiatalok nevelését és oktatását. Különösen jó lehetőség ez arra, hogy a tehetséges fiataloknak biztosított legyen továbbtanulásuk, tehetséggondozásuk továbbvitele.

A kérdőívet visszaküldő intézmények fenntartói (1. ábra):

- Magyarországi Református Egyház Zsinata: az országos hatókörű intézmények fenntartója.
- Egyházkerület: elsősorban középfokú és több célú nevelési és oktatási intézmények fenntartója.
- Egyházmegye: kevés intézményt tart fenn.
- Egyházközség: leginkább óvodákat és általános iskolákat tartanak fenn.

1. ábra: A kérdőívet visszaküldött intézmények megoszlása fenntartók szerint (forrás: a Szerzők)

Módszer

A Magyarországi Református Egyház tehetséggondozó stratégiájának kidolgozása érdekében önkitöltős kérdőívvel (elektronikus, internetes felületen kitöltendő) fordultunk a jelenlegi helyzet felmérése érdekében az egyház fenntartásában működő nevelési és oktatási intézmények vezetőihez. A kérdőívben kíváncsiak voltunk a statisztikai és nyilvántartási adatok mellett az alábbiakra:

- A Tehetségpontok feladataira.
- Hogyan jelenik meg a tehetséggondozás az intézmények pedagógiai/nevelési programjában.

- Milyenek a pedagógusok tehetség témájú képzettségei és végzettségei.
- Melyek az intézményi tehetséggondozás területei? Milyen módszereket alkalmaznak az azonosításhoz és melyek a tehetségsegítés formái az intézményekben?
- Szerettük volna számba venni ismerik e, hogyan látják a pedagógusok a szülők és a fiatalok az állami és az egyházi oktatásirányítás intézkedéseit, benne a tehetségekről való gondoskodást, illetve milyen elvárásaik vannak fenntartóval intézményvezetőkkel szemben.
- Kíváncsiak voltunk arra hogyan látják a pedagógusok a református tehetséggondozás erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit.
- Szerettük volna megismerni a kollégák véleményét arról, hogy mennyire tartják szükségesnek egy komplex tehetséggondozó hálózat kiépítését, hogyan képzelik el struktúráját, annak elemeit, és ezek megvalósításához milyen erőforrásokra lenne szükség.

Eredmények

A Tehetségpontok száma: 26 regisztrált, 1 akkreditált, 39 akkreditált kiváló Tehetségpont, összesen tehát 66 intézmény működik Tehetségpontként (az adatokat a Magyar Tehetséggondozó Szervezetek Szövetségétől szolgáltatta). Az intézmények 41%-ában működnek valamilyen szinten Tehetségpontok.

Az akkreditált kiváló tehetségpontokat folyamatosan segítjük abban, hogy a továbbiakban is teljesíthessék a kiválósági követelményeket az újabb akkreditációk során, s mentor intézményként vegyenek részt a hálózatfejlesztésben. Az egy akkreditált tehetségpont most mérettetett meg és az előzetes információink szerint teljesítette a kiválósági követelményeket. A regisztrált tehetségpontok a napokban esnek át az akkreditáción. A tehetségponttá válást nem tervező intézmények esetében a vezetőséggel történő személyes konzultáció során szeretnénk megtudni, hogy milyen objektív/szubjektív okai vannak a jelzett szándéknak. Sajnos az akkreditációval járó nehézségeket kevesen vállalják. Megelégednek a regisztrációval. A kérdőív bemérése során felkeresett intézmények pedagógusai nem látják jelenleg az akkreditációnak a kézzelfogható hasznát és a pedagógusok nagy leterhelésük miatt – mivel előnyökkel alig jár az akkreditáció – maradó energiájukat inkább a gyerekekkel való közvetlen foglalkozásokra fordítják.

Tehetségpontok legfontosabb feladataiknak tartják:

- Tehetségazonosítás, tehetséggondozás, tehetség-tanácsadás, tehetséggondozó műhelyek működtetése, a tehetségeknek megfelelő oktatás megvalósítása,
- segíteni a pedagógusokat a tehetségek időben történő felismerésében, fejlesztésében,
- konkrét tehetséggondozó programok kidolgozása és bevezetése, annak érdekében, hogy a tanulónknak adjon lehetőséget személyes képességei kibontakozásához,
- biztosítsa a programok megvalósításának anyagi forrásait,
- a tehetséges tanulók egyéni haladásának, tudományos előmenetelének támogatása, a különböző területeken kiemelkedő tanulmányi eredményeket mutató tanulók célirányos fejlesztése, felkészítése tehetséggondozó versenyekre,
- a társadalom bármely szegmenséből érkező, valamely területen kiemelkedő teljesítményű diákok kapjanak segítséget nevelőiktől, hogy képességeiket a lehető legnagyobb mértékben kibontakoztathassák,
- támogatni a pedagógusok tehetségtémájú képzését, továbbképzését, más tehetségpontokkal való együttműködését,
- megfigyelési szempontok, kérdőívek, tesztek kidolgozása/biztosítása azonosításhoz és eredményméréshez,

- a szülői házzal való szoros kapcsolat és együttműködés megvalósítása,
- tehetséggondozó táborok szervezése egy tehetséggondozó program befejezéseként.

Tehetségsegítő Tanácsok: a stratégia készítés előtti időpontban 1 Tehetségsegítő Tanács működött a Tiszáninneni Református Egyházkerület területén a Felső- magyarországi Református Intézmények Tehetségsegítő Tanácsa mely Kassán 2013 decemberében alakult meg. A programkészítés időpontjában bővült e tanács taglétszáma. Az Egyházi Intézmények Tehetségsegítő Tanácsához (Miskolcon alakult meg), csatlakozott több B–A-Z megyei református fenntartású intézmény még 2012.-ben. A projekt megvalósítása során megalakultak a többi egyházkerületekben is a Tehetségsegítő Tanácsok, amelyek munkáját az országos szinten létrejött Református Tehetségsegítő Tanács fogja össze és koordinálja (vö.: 1. táblázat). Egy országos szintű és négy egyházkerületi szintű Tehetségsegítő Tanács segíti a jövőben a Tehetségpontok és az intézmények tehetségazonosító és gondozó munkáját.

1. táblázat: A Tehetségsegítő Tanácsbeli tagság (forrás: a Szerzők)

Az intézmény tehetségsegítő Tanácsbeli tagsága	N	%
Intézményünk nem tagja Tehetségsegítő Tanácsnak, s nem is tervezzük, hogy az	11	28.2
Intézményünk nem tagja Tehetségsegítő Tanácsnak, de tervezzük, hogy az legyen.	16	40.0
Intézményünk tagja valamely Tehetségsegítő Tanácsnak.	12	31.8
<i>Összesen</i>	39	<i>100.0</i>

Tehetséggondozás az intézmények Pedagógiai/Nevelési programjában. A köznevelési törvény előírásainak az intézmények eleget tettek: A nevelő és oktató munka az óvodában, az iskolában, a kollégiumban pedagógiai program szerint folyik. A pedagógiai programot a nevelőtestület fogadta el és az intézményvezető hagyta jóvá. A pedagógiai program azon rendelkezéseinek érvénybelépéséhez, amelyekből a fenntartóra többletkötelezettség hárult, a fenntartó egyetértése, vagy a szükséges módosítás megtörtént. Valamennyi intézmény érvényes pedagógiai programmal rendelkezik, melyet az intézmények saját honlapjukon nyilvánosságra hoztak. Az iskolák a pedagógiai programjuk részeként, a kiadott (központi) kerettanterveket alkalmazzák, helyi tantervként. A kollégium az érdekelt iskola/iskolák pedagógiai programját figyelembe véve készítette el a pedagógiai programját. Ott ahol közös igazgatású intézményként működnek a kollégiumok ott egy pedagógiai program készült.

Az általános művelődési központban működő nevelési-oktatási intézmények pedagógiai programja része a nem köznevelési feladatot ellátó intézményegység tevékenységét is meghatározó pedagógiai-művelődési programnak. A pedagógiai - művelődési program biztosítja a köznevelési és a nem köznevelési közfeladatok egységes elvek szerinti megvalósítását.

A tehetséggondozás megjelenése az intézményi Nevelési Programokban. Többen jelezték, hogy sajnálják, hogy az új köznevelési törvényben meghatározottak alapján nem kapott önálló fejezetet a tehetséggondozás, hanem integráltan szerepel a nevelési program különleges bánásmódot igénylő gyerekek nevelése című fejezetben. Több iskola azonban meghagyta a fejezeten belül önálló alfejezetként ezt a területet. Minden intézmény nagy hangsúlyt fektet a tehetségek azonosítására és fejlesztésére, de több helyen olvashatjuk, hogy a tehetségfejlesztés/gondozás kimerül az iskolai szakkörökben a versenyekre való felkészítésben és a versenyeztetésben. Az intézmények több mint 80%.-a (Pedagógiai

programok áttekintése, beérkezett kérdőívek adatai) a Renzulli – Mönk modellt és tehetségfogalmat alkalmazza. Vannak olyan intézmények is, amelyek önálló komplex intézményi szintű tehetséggondozó programot dolgoztak ki és a pedagógusaikat testületileg képezték ki erre a feladatra akkreditált PAT képzés keretében. (Lévay Gimnázium Miskolc)

Minden intézmény programjában kiemelt szerepet kap a tehetségesek minél korábbi felismerése, felismert tehetségek motiválása, képességeik minél teljesebb kibontakoztatása.

A tehetséggondozás feladatainak megvalósítása az iskolákban differenciálással és egyéni tehetség-gondozással történik.

Kiemelten foglalkoznak a tehetséges tanulók versenyekre, vetélkedőkre, OKTV, TDK fellépésekre való felkészítésével, kiállítási anyagok készítésével a különféle iskolán belüli és iskolán kívüli rendezvényekre.

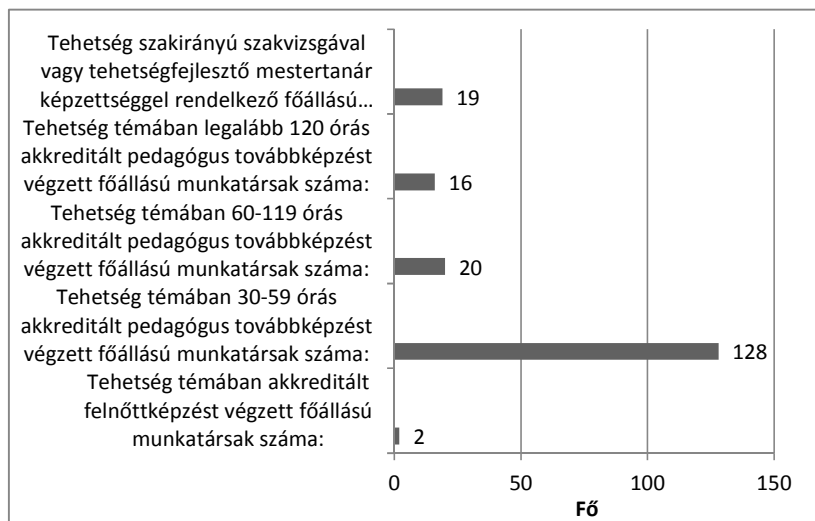
Több programban hangsúlyt kap a személyre szabott egyéni bánásmód és gazdagító programok kidolgozása és megvalósítása, szakkörök szervezése.

Szinte minden programban szó esik a keresztyén értékrend közvetítéséről, református gyökerek erősítéséről, reményteljes jövőkép kialakításáról, a magyarságtudat erősítéséről, a gyermekek képességeinek feltárásáról és intenzív fejlesztéséről a leghatékonyabb, legkorszerűbb módszerek, eszközök alkalmazásával.

A tehetséggondozás személyi feltételei a református nevelési/oktatási intézményekben. Sajnos a visszaérkezett kérdőívek alapján teljes képet nem tudunk adni. Az alábbi adatok csak a visszaérkezett kérdőívek adataira korlátozódnak.

A válaszadó intézményekben összesen 185 fő azoknak a kollégáknak a száma, akik valamilyen formában tehetség témájú továbbképzésben részesültek (2. ábra). Legnagyobb létszámban (128 fő) a 30-59 órás akkreditált pedagógus továbbképzésen vettek részt. Ennél nagyobb óraszámúban pedig 55 kolléga részesült tehetség témájú akkreditált pedagógus továbbképzésben, illetve szakvizsga programban, tehetségfejlesztő mestertanár képzésben. Noha e 128 fő összességében kevés a hálózat potenciálisan bevonható intézményeinek nevelői létszámához képest, azonban mégis elegendőek lehetnek ahhoz, hogy a hálózat úttörő, alapító tagjaiként lehessen rájuk építeni.

2. ábra: A tehetséggondozás személyi feltételeinek alakulása (forrás: a Szerzők)

A fenti kimutatásból is látható hogy van pótolni való abban, hogy az intézményekben szakképzett erre a területre felkészített pedagógusok végezzék tehetségfelismerő és fejlesztő munkájukat. Az első lépésben a 10 – 15 órás FAT képzéseket javaslom, (az alapfogalmak tisztázása érdekében) majd legalább 30 órás akkreditált PAT képzések valósuljanak meg. Jó lenne országos szinten egyházkerületenként megszervezni a Tehetségkoordinátorok 30 órás akkreditált képzését a Tehetségsegítő Tanácsok a Tehetség Központok valamint a Pedagógiai Szakszolgálatok munkatársainak. Szintén fontos feladat lenne, hogy a többcélú nevelési oktatási intézmények szakembereiket beiskolázzák tehetségfejlesztési szakirányú – kétéves - szakvizsgás képzésekre.

Tehetséggondozás a református intézményekben – az intézményi tehetséggondozás területei (vö. 2. táblázat). Az intézmények nagy része a tehetséggondozást szakköri foglalkozások, két tanítási nyelvű képzések, tagozatos osztályok és tanulmányi versenyek keretében képzeli el.

2. táblázat: Intézményi tehetséggondozás tehetségterületei a kérdőívet kitöltő intézményekben (forrás: a Szerzők)

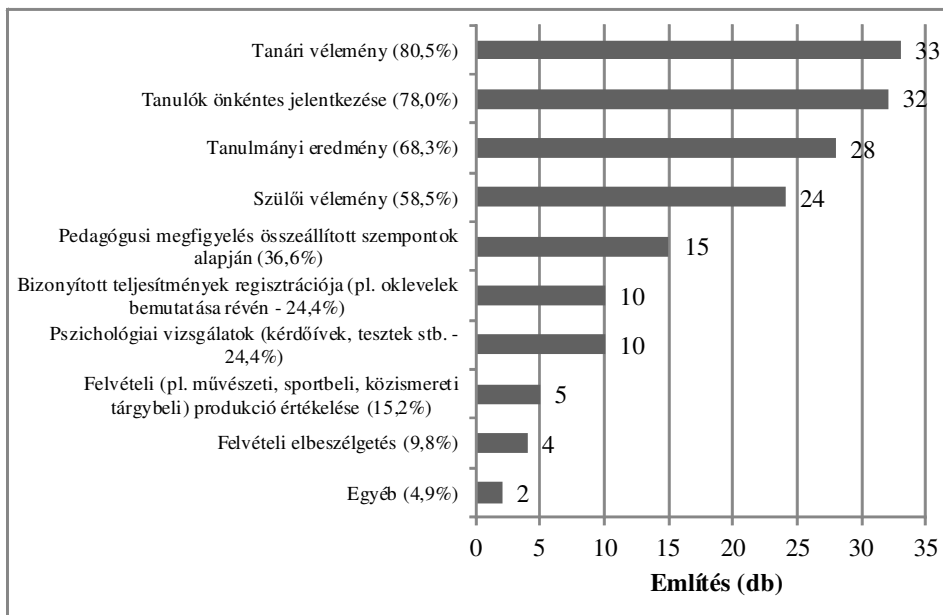
Tehetségterület	N	%*
Matematikai-logikai (pl. matematika, tanulásmódszertan, kreativitás, intellektuális	34	82.9
Természeti (pl. erdei óvoda/iskola, természetjáró kör, tankert stb.)	20	48.8
Nyelvi (pl. anyanyelvi és idegen nyelvi foglalkozások)	25	61
Zenei (pl. ének és hangszeres zenei fejlesztés)	25	61
Vizuális-térbeli (pl. képzőművészet, népi kismesterségek)	16	39
Testi-kinesztetikus (pl. sport, tánc)	24	58.5
Intrapersonális (pl. önismereti kör)	4	9.8
Interperszonális (pl. kommunikáció, illem-etikett-protokoll stb.)	10	24.4

*Tekintve, hogy egy intézmény több tehetségterületet is megjelölhetett, ennek az oszlopnak az összege nagyobb 100%-nál.

A Tehetségpontok egyértelműen a Gardneri tehetségterületeket jelölték meg. Kiemelkedő a matematikai – logikai, a nyelvi, a zenei valamint a testi - kinesztetikus területen folyó tehetséggondozás. A tehetségfogalomként sokan a Renzulli – Mönks modellt használják.(Ez összhangban van a nemzeti köznevelésről szóló törvény tehetségképevel, a kiemelten tehetséges tanuló meghatározásával.) Tehetséggondozó munkájukat is e köré igyekeznek szervezni. A művészeti és sport képzést folytató intézmények magukat tehetséggondozó intézményként is azonosították.

A tehetségazonosításhoz alkalmazott módszerek. A legtöbb intézmény az önkéntes jelentkezést, a tanári véleményt és a tanulmányi munkában elért jó eredményeket jelölte meg (3. ábra). A pedagógusi megfigyelések is a módszerek között van, de sajnos konkrét előre összeállított megfigyelési szempontokkal alig rendelkeznek az intézmények. Vannak, akik a felvételi elbeszélgetésben, vannak, akik a mérésekben és vannak, akik a tesztekben látják legeredményesebbnek az azonosítást. A tapasztalat az volt, hogy szinte minden intézmény több módszert is megjelölt az azonosításra. Jól látják tehát azt az intézmények, hogy minél több információt szereznek tanítványaikról annál biztosabb lesz az azonosítás.

3. ábra: Tehetségazonosítási módszerek gyakorisága (forrás: a Szerzők)

Az intézményi tehetségsegítés formái. Általában a tanórai differenciált feladatok adásában, tanórán kívüli foglalkozások, a szakköri munkában jelölik meg a segítség formáit. A tehetségpontoknál már megjelenik az egyéni és csoportos mentorálás, az NTP pályázatot megvalósítóknál pedig a tehetséggondozó hétvégék. Valószínű, hogy a központilag szervezett tehetséggondozó táborok sok iskolát és fiataalt értek el az elmúlt években ezért is jelölhették meg többen ezt a formát.

A tehetségsegítés jellege. A gyorsítás a középiskolákban az előre hozott érettségi formájában érhető tetten. Kiemelt szerepet kap a gazdagítás és a tanulmányi versenyekre való felkészítés az OKTV a TDK az azokon való részvétel. Néhány középiskolában és a felsőoktatásban találkoztunk a mentorállással és még kevesebb helyen van ösztöndíj a tehetségesek számára (4. ábra).

A Református Egyház intézkedései az elmúlt öt évben a tehetséggondozás terén (ahogyan a pedagógusok látják):

- Versenyek szervezése, azok áttekinthetővé tétele, a versenyfelhívások időben való megjelentetése,
- a Tehetségpontok és a Tehetségsegítő Tanács megalakításának támogatása,
- a Felső-magyarországi Pedagógiai Műhely megalakítása és működtetése,
- a pedagógusok támogatása tehetségtémájú továbbképzéseken való részvételhez,
- információáramlás biztosítása, a jó gyakorlatok megismerésének segítése,
- a Református Pedagógiai Intézet segítő és koordináló szerepe, verseny és továbbképzési programjai,
- nyári Talentum tábor működtetése,
- kapcsolatépítés, együttműködés, tehetségnapok és kerekasztal beszélgetések szervezése, jó gyakorlatok átadása,
- új verseny indítása bibliaismeret címmel,
- a Nyilas Misi ösztöndíjprogram elindítása.

4. ábra: A tehetségsegítési formák gyakorisága (forrás: a Szerzők)

A református intézményekben az elmúlt öt évben meghozott intézkedések a tehetséggondozás terén (ahogyan a pedagógusok látják):

- pályázatokon való részvétel és a pályázáshoz szükséges önrész biztosítása,
- tehetséggondozó programok kidolgozásának támogatása,
- szakkörök indítása,
- Tehetségpontok létrehozása,
- Tehetségsegítő Tanácsokhoz való csatlakozás,
- tehetséggondozó tanulmányi versenyekre, OKTV-re és TDK-ra való felkészítés az azokon való részvétel támogatása,
- mentor program kidolgozása és megvalósítása az iskolában,
- tanári továbbképzések támogatása,
- segítségadás más tehetségpontok létrejöttéhez a hálózatosodás érdekében,
- tehetségfejlesztés, tehetséggondozás segítése a tanórán kívüli fejlesztő foglalkozásokon.

A Magyarországi Református Egyház tehetséggondozással kapcsolatos történelmi gyökereinek megjelenése az intézményekben (az intézmények nevelőmunkájában):

- Szinte valamennyi intézmény megjelölte a keresztény szellemű nevelést. Az iskolát keresztény közösségnek tartják.
- Az emberi élet zsinórmértéke a Szentírás.
- A református intézmények által szervezett nagy múltú versenyeken való részvétel, örökségünk gondozásaként szervezendő énekverseny.
- Az Úrtól kapott talentumokkal való élés.
- Partikula rendszer, önképzőkörök, színjátszó kör, versírás, könyvkiadás.
- Cötus: a kisebb és nagyobb diákok közös tanulása.
- A szociálisan hátrányos helyzetű családok tehetséges gyerekeinek segítése.
- Az iskolai kórusok, diákszínpadok fellépése egyházi ünnepeken, történelmi megemlékezéseken, rendezvényeken.
- Az anyanyelv és a népi kultúra megbecsülése.
- Önálló logikus gondolkodásra nevelés.
- A valódi emberi értékek felismerése és tisztelete.
- Felkelteni a gyerekek tudásvágyát, megalapozni a magas szintű önművelési igényüket.

A pedagógusok tehetséggondozással kapcsolatos elvárásai az állami oktatásirányítással szemben:

- Országos szintű versenyek szervezése, az azokon való részvétel támogatása,
- stabil kiszámítható és folyamatos finanszírozás megteremtése,
- megfelelő óraszám biztosítása tehetséggondozásra a kötelező óraszámokon belül,
- a tehetséggondozást is segítő tanulmányi kirándulások ingyenessé tétele,
- a versenyen résztvevő gyerekek jutalmazásának és a pedagógusok elismerésének a megvalósítása,
- a Tehetségpontok és Tehetségsegítő Tanácsok működésének anyagi támogatása,
- tehetségesek részére iskolák alapítása,
- a felsőoktatásba is épüljön be a tehetséggondozás,
- hosszú távú állami tehetséggondozó program működtetése óvodától a felsőoktatási intézményekig,
- képzési lehetőségek biztosítása, a pedagógusok munkájának elismerése.

A pedagógusok tehetséggondozással kapcsolatos elvárásai a Magyarországi Református Egyházzal szemben:

- Lehetőségek és a tehetséggondozáshoz való hozzáférés biztosítása valamennyi intézményben.
- Az intézmények éves költségvetésében elkülönített keret biztosítása a tehetségek gondozására. (a foglalkozásokhoz szükséges kiadások, anyagok, eszközök, egyéb költségek)
- A tehetséggondozó koordinátori megbízás létrehozása az intézményekben.
- Az egyházi intézmények közötti versenyek teljes körű támogatása (a verseny mellett az odautazást, ellátást is támogassa)
- Támogassa a tanulók kirándulását, ha annak célja tanulmányi jellegű, vagy tehetségfejlesztő.
- Tehetségeket Segítő Központ létrehozása egyházkerületenként.
- Tehetségeseknek megfelelő iskola szervezése egyházkerületenként.
- Megfelelő óraszám biztosítása pedagógusoknak tehetséggondozásra a kötelező óraszámokon belül.
- Hosszú távú koncepció megalkotása és megvalósulásának támogatása. Egységes keret kialakítása a tehetséggondozás segítésére.
- Jó gyakorlatok adatbázisának létrehozása, a jó gyakorlatok átvételének szorgalmazása.

A pedagógusok tehetséggondozással kapcsolatos elvárásai az intézményvezetőkkel szemben

- Tehetségtémájú képzéseken való részvétel biztosítása,
- több szülő – gyerek – pedagógus együttes tevékenység szervezése,
- biztosítsák a tehetséggondozáshoz szükséges erőforrásokat, szakkönyveket, anyagiakat,
- tehetségeket felkutató és fejlesztő komplex rendszer kidolgozása az intézményben,
- az intézményi tehetségpont érdekeinek képviselése a Református Egyházban,
- források és kapcsolatok felkutatása az eredményes tehetséggondozói munkához, (innovatív menedzser szemléletmód)
- tehetséggondozó foglalkozásokhoz megtartásához szükséges óraszámok és egyéb feltételek biztosítása,

- a tehetséggondozás formáinak és színtereinek erőteljes támogatása,
- a tehetséges tanulók munkájának elismerése, jutalmazása,
- a pedagógusok szakmai munkájának elismerése, jutalmazása.

A szülők tehetséggondozással kapcsolatos elvárásai az intézményekkel szemben

- Tehetséggondozással kapcsolatos pályázatok kihasználása,
- a család és az iskola kapcsolatának erősítése,
- az iskola ismerje fel a gyerek tehetségét, adjon teret annak kibontakoztatásához, hogy találja meg a helyét a gyermek a társadalomban, a világban,
- széles és színes paletta kínálat megteremtése a gyermekekben szunnyadó tehetség korai felismerése és gondozása céljából, hogy legyen lehetőség a tehetség széleskörű kibontakoztatására,
- tájékoztassa az iskola folyamatosan a szülőt gyermeke előrehaladásáról,
- olyan komplex programok szervezése, ahol óvodások, iskolások, szüleikkel együtt vesznek részt,
- „Egyénre szabott figyelem, egyénre szabott nevelő-oktató program, élményt adó, motivációt fenntartó foglalkozások szervezése,” támogatás, odafigyelés, eredményesség, ingyenesség,
- biztosítsák az anyagokat és eszközöket az iskolák a tehetségekkel való foglalkozáshoz,
- közös tehetséggondozó programok szervezése a családok bevonásával,
- tehetséggondozó szabadidős iskolai programok, tehetséggondozó nyári táborok szervezése.

A tanulók tehetséggondozással kapcsolatos elvárásai az intézményekkel szemben

- Gyerekeket érdeklő érdekes programok szervezése,
- nevelői példamutatás,
- nagyon sokféle lehetőség biztosítása – térítésmentesen – a délutáni szabadidő eltöltéséhez,
- egyénre szabott figyelem, egyénre szabott program, élményt adó foglalkozások,
- széles körű választási lehetőség a programok között,
- a délutáni foglalkozások önkéntesek, érdekesek, figyelemfelkeltőek legyenek, lehetőleg kiscsoportban és több külső helyszíneken, terepen,
- tanulmányi és sportversenyeken való tanulói részvétel lehetőségének megteremtése és anyagi támogatása, a versenyeken való részvétel elismerése,
- tehetséggondozó nyári táborok. szervezése,
- a programok ingyességének biztosítása,
- személyes kapcsolattartás, tanácsadás biztosítása minden gyerekeknek.

Hogyan látják a pedagógusok a munkaerőpiac illetve a magasabb iskolafok elvárásait az intézményi tehetséggondozással kapcsolatban.

- Legyen iskola a tehetségesek gondozására.
- Biztosított legyen tehetségüknek megfelelő továbbtanulás.
- Gyakorlatban alkalmazható ismeretek bővítése, a termelőmunka megismertetése a fiatalokkal.
- Tudjunk róla, hogy ő tehetséges valamiben, tegyünk meg mindent a fejlesztése érdekében, hogy szakmailag, emberileg biztos alappal induljon a jövője felé.
- Legyen képes önállóan megoldani egy adott problémát, legyen kreatív munkaerő, értékekkel bírós és ahhoz ragaszkodó emberek.

- Legyenek motiváltak, törekedjenek arra, hogy képességeiknek megfelelően a legjobban szerepeljenek.
- A munkahelyek önálló, alkotásra kész, kreatív és kellő kritikai gondolkodással rendelkező jó kommunikációs képességekkel rendelkező fiatalokra vágnak.
- A tehetséggondozás ügyét egységes rendszerben kellene kezelni oly módon, hogy az iskolafokozatokban jól körülhatárolható programok legyenek, melyek egymásra épülnek, egymást kiegészítik. A diákok találják meg a helyüket a tehetséggondozás területein mind az oktatásban, mind a munkaerőpiacon.
- Tudjon önállóan ismeretet szerezni, kutasson, elmélyüljön, képes legyen környezetével innovatív módon együtt működni, képes legyen önálló produktumok létrehozására.
- Rendelkezzen alkalmazható tudással, kellő felkészültséggel, megfelelő önismerettel, a problémamegoldás képességével, logikus gondolkodással, legyen megfelelő idegen-nyelv ismerete.

Konklúziók, javaslatok

Jelen tanulmányban közölt felmérés eredményei alapján az alábbi javaslatokat fogalmazhatjuk meg az intézményfenntartók, intézményvezetők felé egy Református Tehetségstratégia szempontjából.

Javaslatok intézményfenntartóknak:

- Eszközök biztosítása tehetséggondozói munkákhoz a gyerekekkel való egyéni foglalkozáshoz,
- tehetségek továbbtanulásának segítése, továbbtanulási útjának védelme,
- a tehetségekkel való foglalkozás legyen a kötelező óra része,
- vállaljon közvetítő, koordináló szerepet a közoktatási/köznevelési és felsőoktatási programok összehangolásában, koordinálja és támogassa annak kidolgozását,
- adjon iránymutatás egy egységes elvárás rendszer kialakítására, a koordináció és az együttműködés biztosításához,
- teremtsen meg a lehetőségét a kiscsoportokban való foglalkozásnak, szakkörök indításának, a foglalkozásokhoz szükséges anyagiaknak és a technikai eszközöknek,
- térképezze fel a tehetséggondozó programokat az egyházi intézményekben, hozzon létre adatbázist a tehetséggondozó jó gyakorlatok összegyűjtésével kidolgoztatásával és közkinccsé tételével,
- támogassa szakmailag és anyagilag a Tehetségpontokat és a Tehetségsegítő Tanácsokat,
- a kiemelkedő tanári teljesítmények elismerése pedagógus díj, kitüntetés adományozása,
- tehetséggondozó táborok szervezése és anyagi támogatása.

Javaslatok intézmények vezetőinek

- Eszközök biztosítása,
- helyi továbbképzések szervezése, ha lehet egyszerre az egész testületnek, a képzéshez szükséges szakkönyvek biztosítása,
- együttműködés más intézményekkel, egymás jó gyakorlatának megismerése, átvétele,
- közös szakmai tehetséggondozást megvitató megbeszélések szervezése,
- támogassák egy tehetségkereső és fejlesztő intézményi tehetséggondozó program kidolgozását,
- támogassák gazdagító programok és egyéni fejlesztési tervek kidolgozását és megvalósítását a pedagógusok kötelező munkaidejében,

- források és kapcsolatok kialakítása és felkutatása a tehetséggondozói munkákhoz,
- PR és marketing tevékenység az iskolai tehetséggondozó programok megismertetése és anyagi finanszírozása érdekében,
- keresse a lehetőségeket a tehetségsegítés megvalósítására, éljen a pályázati lehetőségekkel, ismerje és elismerje a pedagógusok e téren nyújtott erőfeszítéseit,
- szorgalmazzák a Tehetségponttá válást és a Tehetségsegítő Tanácshoz való csatlakozást.

Itt célszerű összefoglalni a református tehetséggondozás erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit a vizsgálat eredményei (illetve: a válaszokat beküldő intézmények, s pedagógusaik szerint). A 3. táblázat foglalja össze az ezzel kapcsolatos SWOT analízis eredményeit.

3. táblázat: a Református tehetséggondozás SWOT analízise (forrás: a Szervezők)

<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a református kollégiumok történelmi hagyományai, - a pedagógusok hozzáállása, segítőkészsége, - a keresztény értékrend, a vallásos erkölcsi nevelés, - képzésekhez való egyenlő hozzáférés, - a gyermekközpontúság, - magas színvonalú munka, - a támogató vezetés, - a közösség összetartó ereje, - jól kiépített iskolarendszer, jó információáramlás, együttműködés, - nyitottság a tehetségek felé, - tehetséggondozó versenyrendszer. 	<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - támogató szülői háttér, - az egyház tehetséggondozó hagyományai irányt adnak a tehetséggondozásnak, - elkötelezett felkészült pedagógusok, - az iskolák közötti együttműködések, - az azonos keresztény nevelési elvek, - elektronikus elérhetőségek, - nyitott intézményrendszer, - keresztény értékrend iránt elkötelezett szülők és pedagógusok, - a szülők részére vonzó iskolahálózat, - tehetségesek nyomom követése az iskolai hálózati rendszerben.
<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eszközhiány, - anyagiak szűkössége, - földrajzilag távollévő iskolák, - nincs még kiépült tehetséggondozó iskolai rendszer, - szakkönyv és szakfolyóirat hiánya, - nem mindig ismerjük fel időben a tehetséget, - kevés a szakmai konzultációs lehetőség a szakemberekkel, - túlterheltek a pedagógusok, - hiányoznak az azonosítás kidolgozott eszközei az iskolákban, - nem épülnek egymásra az iskolai tehetséggondozó programok. 	<p>Veszélyek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - egyes szülők nem megfelelő hozzáállása, - nem sikerült megfelelően a gyerek beiskolázása, - az anyagi nehézségek hátráltatják a fejlesztést, - demográfiai tényezők, kistélepülések elnéptelenedése, - nyomom követési rendszer hiánya, - a globalizáció és a migráció növekedése, - az állam túlzott befolyása az iskolarendszerre, - a szekularizáció erősödése, - 4 és 6. osztály után sok jó képességűek elhagyja a rendszert, - tanárok túlterheltsége.

A stratégia célrendszer elemeire tett intézményi javaslatok alapját a református egyház és az iskolák jövőképében látják. Fő cél legyen egy református tehetséggondozó hálózat kialakítása és működtetése, melynek elemeire az alábbi javaslatok érkeztek:

- Problémák és eredmények számbavétele,

- a szükségletek feltárása,
- a megfelelő szintű elméleti és gyakorlati felkészítés,
- új módszerek és eszközök megismertetése és későbbi alkalmazása,
- egy komplex tehetséggondozó hálózat elemeinek meghatározása a hálózat létrehozása, szervezeti kereteinek és erőforrásainak megteremtése,
- erőforrásokkal való helyes gazdálkodás,
- az intézmények közötti együttműködések biztosítása,
- egy tehetséggondozó jó gyakorlatot/gyakorlatokat felölelő adatbázis létrehozása,
- Tehetséggondozó Központok létrehozása,
- jó gyakorlatok közzététele,
- szakmai konzultációk, tanulmányi versenyek és szaktárgyi konferenciák szervezése,

Összefoglalva: cél legyen „*egy olyan Tehetség hálózat kialakítása melyben: az információk szabadon és gyorsan áramlanak, a megfelelő szakemberek elérhetők az intézmények számára, akik segítségével intézményi tehetség stratégiák dolgozhatók ki, a tehetségek nyomon követhetők, a tehetség területek jelen vannak és a megfelelő szakmai terület együtt gondolkodhat*” írja a kérdőívre adott válaszában az egyik iskola.

A fentiekben bemutatott mérési adatokat és a pedagógusok által megfogalmazott javaslatokat a szakemberek a stratégia egyes elemeinek kidolgozása, összeállítása során „kötelezőként” vették figyelembe.

Irodalom:

- Balogh László, Mező Ferenc és Kormos Dénes (2010): *Fogalomtár a Tehetségpontok számára (Géniusz könyvek 20.)*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest.
- Balogh László (2004a): *Iskolai tehetséggondozás*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Balogh László (Szerk.)(2004b): *15 év a tehetségekért: Elmélet és gyakorlat*. Debreceni Egyetem Pedagógiai, Pszichológiai Tanszék, Debrecen.
- Cserné Adermann Gizella (1994): *Kutatásmódszertan JPTE Távoktatási Központ*, Pécs.
- Czeizel Endre (1994): *Az érték – még mindig – bennünk van*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dávid Imre, Bóta Margit és Páskuné Kiss Judit (2002) *Tehetségkutatás*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Harsányi István (1994): *Tehetségvédelem*. Magyar Tehetséggondozó Társaság, Budapest
- Mező Ferenc (Szerk.)(2012): *Tehetségkoordinátorok kézikönyve*. K+F Stúdió Kft., Debrecen.
- Mező Ferenc (2011): *Tehetségdiagnosztika*. K+F Stúdió Kft., Debrecen.
- Mező Katalin (2015): *Kreativitás és élménypedagógia*. Kocka Kör, Debrecen.
- Tóth László (2004): *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez*. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.

MŰHELY BEMUTATÓK

GYÓGYPEDAGÓGUS KÉPZÉS INDUL 2017-BEN A DEBRECENI EGYETEMEN

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar képzési kínálatában 2016 decemberétől megjelent a gyógypedagógia alapképzési szak, *logopédia és tanulásban akadályozottak pedagógiája szakirányokkal*.

Képzési formák és költségeik:

- nappali (8 félév) állami ösztöndíjas képzés.
- nappali (8 félév) önköltséges képzés.
- levelező (8 félév) állami ösztöndíjas képzés.
- levelező (8 félév) önköltséges képzés.
- felsőfokú végzettséggel* 6 féléves önköltséges képzés. Az alábbi táblázat tartalmazza a 6 féléves önköltséges képzés esetén beszámítható felsőfokú végzettségeket:

Képzési terület	Képzési ág	Alap és mesterképzési szakok
Bölcsészettudomány	Pedagógia és pszichológia	Pedagógia, pszichológia BA
		Neveléstudomány, pszichológia MA
Társadalomtudomány	Szociális	Szociálpedagógia
Orvos- és egészség-tudomány	Egészségtudományi	Ápolás és betegellátás (gyógytornász szakirány) Egészségpszichológia, komplex rehabilitáció
	Orvostudományi	Orvos
Pedagógusképzés	Óvodapedagógus, tanító	Csecsemő- és kisgyermeknevelő, óvodapedagógus
		Tanító, konduktor
	Tanár	Tanár (osztatlan mesterképzés)
		Tanári mesterszak

Idegen nyelvi követelmények:

Az alapfokozat megszerzéséhez legalább egy élő idegen nyelvből államilag elismert, középfokú (B2) komplex típusú nyelvvizsga vagy ezzel egyenértékű érettségi bizonyítvány vagy oklevél szükséges.

A gyógypedagógia szakra történő felvétel egészségügyi alkalmassághoz kötött.

Karrier:

A pályakezdő gyógypedagógusok elhelyezkedési esélyei nagyon jók, munkaerő-piaci helyzetük stabil, a Debreceni Egyetemhez kötődő régió (Hajdú-Bihar megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) jelentős gyógypedagógus hiánnyal küzd.

További információ: www.degyfk.hu

KÖNYVAJÁNLÁS, RECENZÍÓ

**A SPORTTEHETSÉG FELISMERÉSÉNEK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK
PSZICHOLÓGIAI ALAPJAI
(RECENZÍÓ)**

A recenzió szerzője:

Gerhát Réka
Debreceni Egyetem

Szerző e-mail címe:
gerhatreka@gmail.com

Lektorok:

Mező Ferenc
Debreceni Egyetem

Balázs Katalin
Debreceni Egyetem

Mező Katalin
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna
Debreceni Egyetem

Gerhát Réka (2016): A sporttehetség felismerésének és fejlesztésének pszichológiai alapjai (Recenzió). *Különleges Bánásmód*, II. évf., 2016/3. szám, 103-104. DOI 10.18458/KB.2016.3.103

A recenzió alapjául szolgáló mű bibliográfiája:

Orosz Róbert (2010): *A sporttehetség felismerésének és fejlesztésének pszichológiai alapjai*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest. 90 oldal, ISSN: 2062-5936

Kulcsszavak: tehetség, sportpszichológia, sporttehetség, tehetségszűrés, tehetségszűrés, tehetségszűrés

Diszciplínák: pszichológia, pedagógia

Bibliography of the subject of this recension:

Orosz Róbert (2010): *A sporttehetség felismerésének és fejlesztésének pszichológiai alapjai*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest. pp. 90, ISSN: 2062-5936

Keywords: giftedness, sport psychology, sports talent, diagnostic assessment, talent management

Disciplines: psychology, pedagogy

Ajánlom pszichológusoknak, pedagógusoknak, edzőknek, sportolóknak és minden olyan érdeklődő olvasónak, aki szeretne komplex képet kapni a sporttehetség azonosításának és fejlesztésének jelentőségéről és lehetőségeiről *A sporttehetség felismerésének és fejlesztésének pszichológiai alapjai* című könyvet, mely a Géniusz sorozat köteteinek részét képezi.

A Géniusz Könyvtár a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége által koordinált Magyar Géniusz Program keretében megjelentetett kötetekből tevődik össze. A sorozat célja, hogy segítséget és átfogó eligazítást adjon a tehetséggondozás ügyében tevékenykedő szakembereknek.

A szerző, Orosz Róbert (PhD) gyakorló pszichológus, 2000 óta tehetségpszichológia-oktató a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében, 2015-től a Debreceni Labdarúgó Akadémia pszichológusa. 1999 és 2009 között a DMJV Egészségügyi Szolgálat Gyermek- és Ifjúságpszichiátriai Ambulanciáján pszichológus, 2010-11 között a Kék Bolygó Tehetségpont szakmai vezetője, a 2013-14-es szezonban pedig a DVSC TEVA csapatpszichológusaként dolgozott. Élete során tevékenykedett többek között edzőként taekwondo olimpiai sportágban, volt nemzeti válogatott és háromszoros Magyar Bajnok.

Kijelenthetjük, hogy napjainkban egyre nagyobb hangsúlyt kap az emberek fizikai képességeinek fejlesztése-, és tökéletesítése szempontjából elengedhetetlen pszichológiai aspektus. Központi kérdéssé vált, hogy mely tényezők és hogyan játszhatnak igazán szerepet abban, hogy egy sportoló minél jobban ki tudja teljesíteni képességeit, és hogy milyen eszközökkel akadályozható meg a sporttehetség elkallódása.

Az általam ajánlott könyv azért is különösen figyelemre méltó, mert egy integratív, rendszerszemléletű megközelítést preferál a sporttehetség-gondozás tekintetében; elméleti, valamint gyakorlati betekintést is nyújtva a témába.

A mű négy nagyobb fejezetből áll:

Az első fejezet a sporttehetség-fejlesztés integratív szemléletét prezentálja. Olyan témaköröket jár körbe, mint: a rendszerszemléletű pszichológiai megközelítés, az emberi fejlődés folyamatai és a tehetség értelmezési keretei. A szerző nagy hangsúlyt helyez a komplexitás kérdéskörére és jól szemléltető példákkal támasztja alá azt a megállapítást, hogy minél inkább önmaga teljességében látjuk a különböző szintű (fizikai, érzelmi, értelmi és spirituális) működéseink összességét, valamint a környezet szerepét, annál inkább képesek lehetünk önmagunk és mások fejlődését előmozdítani a kiteljesedés, az önmegvalósítás irányába.

A második fejezet a sporttehetség kibontakoztatását befolyásoló jelentősebb, egyéni belüli és személyközi pszichológiai tényezőkre fókuszál. Olyan interperszonális témákat érint, mint: az énkép, az (sport-)önbizalom, az arousal, a szorongás, a stressz, a coping-mechanizmusok, a figyelem, az intelligencia, valamint a flow. Az intraperszonális faktorok közül a család, az edzők és a csapattársak szerepét emeli ki. Többek között megtudhatjuk, hogy a sportolók nagyobb mértékben hallgatnak az edzőre, mint a szüleikre, továbbá hogy a sportszakmai szakértelem mellett a pedagógiai-pszichológiai szakértelem is elengedhetetlen.

A harmadik fejezetben egy labdarúgókkal végzett, nyomon követéses sporttehetség-pszichológiai vizsgálatot mutat be a szerző, mely támpontokat nyújt a sporttehetség azonosításához, illetve tudományosan is alátámasztja az integratív megközelítés szükségességét a tehetséggondozásban.

Végül, a negyedik fejezetben egy kitekintést kapunk az integratív szemléletű tehetségfejlesztés gyakorlati lehetőségei felé. Rövid leírást olvashatunk többek között a Competere tréningről, valamint a sporttehetségpontok jelentőségéről.

A könyv egy koherens képet nyújt a téma iránt érdeklődőknek, struktúráját tekintve következetes, ami segíti a megértést, s a szerző tiszteletre méltó szakmai tudása inspirálóan hat. A személyes tapasztalatokra épülő szemléletes példák, valamint az átfogó kutatás érthető leírása kifejezetten gördülékennyé, egy élménnyé teszi az olvasást.